JEAN BART

(EUGENIU P. BOTEZ)

PESTE OCEAN

NOTE DINTR'O CĂLĂTORIE ÎN AMERICA DE NORD

IEDITURA I. BRĂNIŞTEANU - BUCUREŞTI
1926

PESTE OCEAN

Note dintr'o călătorie în America de Nord

JEAN BART (EUGENIU P. BOTEZ)

PESTE OCEAN

NOTE DINTR'O CĂLĂTORIE ÎN AMERICA DE NORD

∫

EDITURA I. BRĂNIȘTEANU — BUCUREȘTI

In biuroul Nord-Lloydului German din Brema

La o încrucișare de străzi mă opresc în fața unui palat impunător, c'un turn măreț de catedrală.

Dela intrare simt un miros puternic de cauciuc. Tălpile ghetelor se îngroapă adânc în stratul elastic al unui covor de gumă gros de-o palmă, lucrat în careuri albe și negre ca fața unei mese de șah. Ușile, asemenea capitonate în gumă, sting orice sgomot din sală. Toți vorbesc în șoaptă. Plutește o liniște solemnă și rece. Am impresia că intru într'o biserică.

E dimineață. Lume puțină.

După un fel de tejghea de lemn de mahon în forma unei imense elipse, câțiva funcționari tineri în picioare așteaptă gata să servească publicul cosmopolit.

Nemțișori blonzi, rași, spilcuiți, cu niște capete de păpuși de porțelan, întind planuri de vapoare pe care le studiază cu mare atenție câteva Englezoaice drepte, țepene, în *Waterprufuri* subțiri și lungi ca niște tocuri de umbrele.

Aceste *Miss* își aleg cabine pe vasele ce trebue să le treacă de pe continentul nostru dincolo, peste Ocean

Arăt scrisoarea cu care eram înarmat din țară. Mi se răspunde că, fiind un caz excepțional, numai directorul dela secția B. s'ar putea pronunța.

De după un biurou catedră, directorul mă privește grav și pătrunzător, măsurându-mă printr'o păreche de ochelari rotunzi, enormi.

După ce sfârși de citit adresa Serviciului Maritim Român, în care se arăta că sunt delegat al acestui serviciu la congresul de navigație din Filadelfia, directorul își descreți fruntea și încercă să schițeze un binevoitor zâmbet pe sub mustața lui roșă, țepoasă.

— «*Vorzüglische Gesellschaft*—excelentă companie de navigație. Avem convenție cu d-voastră pentru pacheboturile române de pe linia Constanța-Egipet. Puteți pleca peste trei zile cu «*Kaiser Wilhelm II*». Aveți o cabină clasa întâia pe punte.

In timpul cât aștept întocmirea actelor de călătorie, îngropat

într'un fotoliu monumental, observ cuprinsul biuroului companiei «Norddeutscher Llyod».

Mobilă grea de mahon îmbrăcată în piele de marochin şi catifea moale. Sticlă groasă, lemn lustruit, bronz aurit, — toate sclipesc de curăţenie. Peste tot bogăţie. Un fel de eleganţă severă, rece...

Pe tăbliţele de alamă, prinse în uşile ce dau în celelalte biurouri, citesc nume de continente, ţări, porturi şi colonii depărtate: Africa, Sud-America, Bremen-Ostasian, Austral-Japan, Singapore-Neu-Guinea.

In mijlocul sălii, pe un postament masiv, este aşezat un mare glob terestru, încondeiat în reţele de linii colorate, întretăindu-se ca o pânză de păianjen, ţesută cu măestrie pe toată întinderea de apă a planetei.

Din loc în loc sunt ţintuite un fel de vaporaşe, ca nişte jucării de copii. Şi o sumă de bolduri cu steguleţe felurite însemnează pe glob linii de navigaţie şi porturi de oprire. Toate liniile colorate, plecând dintr'un singur punct, ocolesc globul şi se întâlnesc strângându-se ca într'un ghem tot în acelaş punct de unde au plecat

Brema e portul de plecare şi întoarcere în traficul maritim mondial cucerit de Nord Lloydul German — inima care pompează în toată această reţea de artere ca într'un imens sistem de circulaţie, nutrind ţesăturile organismului pământesc.

Marile porturi, cu legăturile şi antrepozitele lor, atrag şi înghit avuţiile de pretutindeni, ca nişte monştri marini ce-şi întind peste mări şi oceane braţe lungi, uriaşe, armate cu ventuze lacome cari sug din cele mai depărtate colţuri ale solului.

Vastele întreprinderi de trafic mondial au ceva măreţ şi misterios. Parcă o forţă ocultă mişcă resorturile acestor alcătuiri metodice, cu părţi ascunse, păstrate în afară de vederea lumii profane, asemeni organelor din corpul unei maşini pe care-o vezi lucrând fără să ştii secretul mecanismului ascuns.

Aci, în biuroul acesta rece, simţi că lucrează creerul ce comandă, imprimând voinţa mişcărilor la distanţe de mii de kilometri, peste mări şi ţări, îmbinând sforţările minţii omeneşti în lupta pentru cucerirea bogăţiilor pământului.

Lângă mine stă un Englez, tăcut, adâncit în cercetarea unui voluminos *Lloyd's Register*, comparând coloanele cu numele construcţiilor navale germane şi engleze.

* * *

Lupta aprigă începută de câţiva ani între Anglia şi Germania pentru imperialismul economic şi stăpânirea mărilor, se oglindeşte de minune în rivalitate comercială şi în concurenţa nebună angajată între marile companii de navigaţie transatlantică.

Toată lumea se deprinsese cu ideia că recordul vitezei şi tonajului nu poate fi ţinut de cât de Anglia cu liniile ei celebre: «White Star Line» şi «Cunard Line». Pe când marina franceză se oprise resemnată, cea germană, cu «Hamburg-America Line» şi «Norddeutscher Lloyd», începe a construi c'o îndrăsneală uimitoare transatlantice mai mari şi mai repezi de cât cele engleze. Nemţii erau hotărîţi nu numai să-i imite pe Englezi, ci să-i şi întreacă.

Mare poftă aveam să ştiu ce se petrece în capul Englezului de lângă mine, car. cerceta cu răbdare liniile încâlcite pe glob, linii ce arătau mersul vapoarelor germane Trebuia să mă abţin. N'am îndrăznit să-l întrerup, căci ştiam bine că unui *englishman* nu-i poţi vorbi dacă nu i-ai fost prezentat.

Mi-am adus aminte şi de Englezul care, fiind întrebat: de ce nu a dat o mână de ajutor unui necunoscut care se îneca, a răspuns flegmatic: «Cum era să-i întind mâna, dacă nu-l cunoşteam personal». M'am mulţumit numai să-mi spionez uşor vecinul cu coada ochiului.

După ce-a închis tacticos cartea, a scos pipa, cuţitaşul şi o bucată de tutun solid ca un baton de şocolată. Atâta îndemânare avea Englezul în arta de-a tăia tutunul în palmă, încât nici nu era nevoe să se uite la degetele care lucrau cu o viteză şi regularitate mecanică. Ochii lui urmăreau continuu liniile colorate de pe globul terestru. Mă gândeam ce haz ar fi făcut Englezul dacă acum câţiva ani, i-ar fi spus cineva că în curând va călători pe transatlanticele nemţeşti care vor stingheri traficul maritim englez pe piaţa mondială.

Cine ar fi bănuit că într'un timp aşa de scurt, pe când globul se britaniza metodic, avea să se ridice aşa de năvalnic continentala Germanie, ajunsă prea târziu la împărţirea pământului în colonii, să încurce căile de apă croite de falnica Regină a mărilor, cântată de poeţii insulari în imnuri de slavă ca *Rule Britania :*

Domni-vei peste valuri, Britanie vie!
A pământului domnie,
Al tău braţ e sceptrul său!
Iar cetăţile-ţi în floare,
Grămădi-vor bogăţii;
A oceanelor întinderi
S'or mişca sub ochiul tău
Şi-orice coastă mărgini-va
Ale tale 'mpărăţii!

. . . .

O! tu insulă slăvită
Poporu-ţi niciodată nu va cădea 'n sclavie,

Domni-vei peste valuri,
Britanie vie!

Englezul privea încruntat.

Nici un zâmbet de ironie n'am surprins pe buzele lui subţiri, strânse între dinţi. Nici o cută de dispreţ n'am putut găsi în liniile dure ale feţei sale rase, patrate, în care se recunoştea imprimată cu forţa pecetea unei voinţi de fier.

Numai ochii lui albaştri, reci, din fundul orbitelor prea adânci, se măreau şi se micşorau uneori străpungând parcă unele puncte depe globul terestru care-l atrăsese magnetic.

* * *

Pe unul din pereţii stucaţi şi lustruiţi ca marmora, în biuroul Lloydului era un tablou enorm, într'un cadru lat, aurit. O compoziţie greoaie, pretenţioasă, peste măsură de încărcată.

M'am apropiat să pot distinge amănuntele: Prora unei nave arhaice, în forma unui cap monstruos de dragon marin, spintecă valurile unei mări furioase. Pe corpul navei, într'o ghirlandă de frunze de stejar cu ghinde, zugrăvit în medalion — portretul Kaizerului, în falnica lui uniformă de amiral.

Aceiaşi poză teatrală şi simbolică: o privire trufaşă, aţintită dela înălţimi, parcă rosteşte celebrele cuvinte:

«*Viitorul nostru este pe apă*!»...

Singurul şi ultimul exemplar de Divus Caesar, întârziat încă în Europa democratizată, Wilhelm al II-lea, acest *Ueber Kaiser*, fiul unei rase aleasă să conducă poporul său de *Ueber-Menschen* la heghemonia universală sau la un... gigantic krah.

Deasupra portretului, coroana imperială e aşezată pe tridentul lui Neptun şi pe o greoae spadă feudală cu mânerul în cruce. Un vultur ameninţător, cu aripele întinse, ţine în cioc o flamură cu deviza portului Brema, deasupra unei ancore încrucişate cu o cheie:

Navigare necesse est
Vivere non est necesse

De câte ori mă gândesc la tainele istoriei omenirii, la viaţa, grandoarea şi decadenţa popoarelor ridicate şi coborîte de roata fatală a vremii, mă opresc la veşnica îndoială a încercării de a găsi vârsta unui popor la un moment dat al istoriei sale. Şi întodeauna îmi apare în minte părerea acelui savant japonez care, întrebat ce oră a zilei arată ceasornicul istoriei pentru marile naţiuni europene, a răspuns că: Franţa e la ora şase seara, Anglia la ora patru după amiază, iar Germania la ora unsprezece înainte de amiază.

Când am plecat din biuroul Lloydului, încărcat c'un vraf de broşuri, reclame, *Fahrplanuri* şi placarde pentru bagaje, l-am lăsat pe Englez tot acolo. Cu mâinile în fundul buzunarelor, imobil, hotărît aştepta cu răbdare Mi s'a părut însă că strângea prea tare pipa între dinţi. In câteva rânduri i-am surprins pe faţă mişcarea muşchiului de încleştare a arcadelor fălcilor lui rase şi puternice.

Ceasornicul Japonezului cu vârsta popoarelor m'a chinuit toată ziua cât am rătăcit singur pe cheiurile Veserului şi prin aleele de plopi argintii, crescuţi pe şanţurile astupate cari încingeau apărând odată vechea cetate a Bremei, portul liber al vestitei Ligi Hanseatice.

Noaptea am dormit foarte rău din pricină că m'a împins păcatul să întârzii prea mult seara la *Ratskeller,* o colosală cârciumă arhaică, întemeiată de câteva secole în beciurile Primăriei. Această pivniţă istorică, un fel de templu al beţivilor, a inspirat poetului german Hauff celebrele «Lieduri fantastice».

Toată noaptea am avut visuri chinuitoare. Vedeam butoae monumentale şi ceasornice uriaşe cari băteau sinistru şi anapoda orele nepotrivite dela un ceas la altul.

In faptul dimineţii simţii înţepătura săgeţilor de aur aruncate de soarele ce străbătea prin crăpătura ferestrei oblonite.

Şi înainte de a deschide ochii, plutind în amorţirea dulce a deşteptării, pe când păşeam pe lunecuşul punţei dintre vis şi viaţă, mi se trezi în minte deodată aceeaşi întrebare cu vechea îndoială: O fi mergând oare bine ceasornicul acelui Japonez ?

Imbarcarea pe „Kaiser-Wilhelm“ şi plecarea din Kaiserhaven

Transatlanticul *Kaiser Wilhelm II* e ancorat în Bremerhaven. Jumătate de ceas cu trenul din oraş. Călătorii de clasa treia, emigranţii, se îmbarcă cu o zi mai înainte. Cei de clasa a doua, dimineaţa: iar cei de clasa întâia, la amează.

Ca orice Român, deprins cu greutăţile drumului, îmi fac planul să plec cu trenul de dimineaţă, deşi aveam biletul pentru clasa întâia.

Trenul, gata, bufnea şi gâfâia în faţa peronului. Lumea forfotea în gară. Un Neamţ monumental, ca o statue de bronz, c'o barbă arămie, având o manta până în pământ şi o şapcă galonată, mă opreşte la uşă.

— *Verboten!* Nu-i trenul d voastră. Aveţi bilet de clasa întâia.

— Bine, dar eu vreau să plec cu a doua.

— *Nicht erlaubt!* — Şi c'un gest calm dar hotărît mă opreşte, apăsându-mă pe umăr cu o mână grea, care iese enormă din mâneca cercuită cu galoane late.

Resemnat privesc la trenul care pleacă încărcat.

Ce bine era dacă puteam şi eu pleca mai de dimineaţă! Aveam vreme să-mi caut bagajele pe care le predasem c'o zi mai înainte. Cu toată regula lor nemţească, mă gândeam cu grijă: Adică nu se poate întâmpla să se încurce lucrurile atâtor mii de călători?

La ora hotărîtă pornesc cu ultimul transport. Catargele vaselor încep a se zări. Colosul «Kaiser Wilhelm», acostat la cheiu, în basenul Kaiserhaven, aşteaptă gata de plecare, gâlgâind rotocoale de fum cenuşiu pe gurile celor patru coşuri uriaşe, înălţate ca patru turnuri negre.

Trenul se opreşte brusc, din toată viteza, drept în faţa scării vaporului Fanfara bordului isbucneşte deodată, triumfal, cu imnul imperial german.

Tot personalul, afară, ne primeşte cu pompă, la front ca la paradă. Defilăm prin faţa lor. Comandantul, secunzii, ofiţerii, mecanicii, doctorii, telegrafiştii, piloţii şi un batalion aliniat de chelneri, — toţi lustruiţi, strălucitori în haine albastre, cu nasturi auriţi, cu semne distinctive brodate pe gulere şi la mâneci.

Călătorii asurziţi de zgomot, aiuriţi de ceremonia neaşteptată, calcă pe scări cu paşi nesiguri, sprijiniţi, încurajaţi cu politeţă de chelnerii anume dresaţi pentru primirea şi conducerea în cabine a călătorilor de clasa întâia.

Unul se repede să-mi ia pelerina, altul bastonul, încercând să mă poarte cu delicateţă de subţiori pe scară. Trebue să mă lupt ca să scap din mâinile lor, încredinţându-i că n'am nevoe, că prin meseria mea sunt obişnuit să mă sui pe scări de frânghie.

Pe punte, un bătrân burghez întreabă discret pe chelnerul care-l conduce.

— Mă rog, cine a venit cu trenul nostru? Pleacă cineva mare? E vreun prinţ — de se face aşa paradă?

Chelnerul, surâzând, face o reverenţă:

— Aşa primim noi totdeauna la bord pe pasagerii de clasa întâia.

Mie, nu ştiu de ce, toată solemnitatea asta mi-a amintit timpurile copilăriei, când admiram cu gura căscată frontul personalului de serviciu al circului care, în livrele galonate, în sgomotul fanfarei, se înşira la intrarea în arenă, făcând gardă simpaticului director Cezar Sidolli.

Prin labirintul din pântecele colosului nimeresc în sfârşit cabina mea cu numărul 300. Mă liniştesc.

Bagajele mele erau acolo, așezate în regulă, șnuruite, etichetate.

Ies afară, la aer. Puntea tremură sub tălpile picioarelor, în trepidațiile cadențate ale mașinei ce forfotește înăbușit.

Intregul vapor, uriașul organism metalic, vibrează tot cuprins parcă și el de emoția mulțimii, care se agită pe punte în ultimul moment al deslipirii vasului de pământ. Când și sacii de poștă, legănați într'o plasă de frânghie, se lasă spre fundul întunecat al vasului, sirena începe să mugească prelung, asurzitor.

«Mola! Șchela afară!»

Pe cheiu o mare de capete Batistele, pălăriile, umbrelele flutură în aer. Un sgomot confuz, o larmă infernală. Gesturi, strigăte, izbucniri de plâns, chiote și râsete se amestecă în acelaș timp pe vas și pe uscat. Mulțimea se rupe în două: două lumi cari se despart printr'o fâșie de apă din ce în ce mai lată.

Pe când se ridica șchela, văd pe punte o femee tânără sbătându-se în brațele vânjoase ale marinarilor. Cu pălăria căzută pe-o parte, cu părul în vânt, se lupta să scape țipând cu disperare La celălalt capăt al schelei, pe cheiu, un tânăr se frământa croindu-și drumul prin mulțime, cu strigăte furioase, gata să se arunce în apă. Brațe din mulțime îl rețineau, pe când șchela rigidă se înălța parcă singură, încet nepăsătoare, tăind orice legătură cu uscatul.

De asupra capetelor noastre, de pe puntea de comandă răsună o voce tunătoare: *Nicht erlaubt!*

Pe când doctorul bordului transporta pe femeia apucată de o criză de nervi, vecinul meu, un Neamț gras cu figura surâzătoare, îmi lămurește cazul: O tânără pereche italiană, căsătoriți de-o săptămână, merge la New-York. El a eșit din vapor să cumpere gazete. In timpul acesta a început manevra de plecare.

— Ei, acum ce-i de făcut?

— El rămâne în Europa și tânăra lui jumătate trece dincolo în America. Păcat! le-a stricat luna de miere», — sfîrșește vecinul meu zâmbind pe sub musteață.

De sus privim la cele patru remorchere, ca niște jucării, care trag să ajute la manevra vasului-colos. Lanțul ancorei scrâșnește depănând încet, apăsat, enormele zale pe tamburul vinţului. Intregul corp icnește săltând masa greoae a ancorei.

Lângă mine doi Francezi privesc cu atenție. Cel mai bătrân isbucnește furios:

— Poftim! iată ce înseamnă să crească tonajul la nesfârșit. N'a venit vremea să se oprească odată la un tip anumit de vas? Din cauza acestor monștri trebue să transformăm porturile. Nu vezi că nu mai încap. Trebue să-l miște cu remorchere. Singur nu-i capabil să manevreze în port.

De sus, de pe comandă, un zbârnăit ascuțit de sonerie răsună. După o clipă, acelaș sunet se 'ntoarce repetat din fundul vasului — telegraful dela mașină se pusese în mișcare.

Un vâjâit asurzitor de ape răscolite se aude la pupă după cele dintâi învârtituri de helice. Puntea începe să svâcnească sacadat şi întreaga osatură metalică e prinsă parcă de vibraţii dese, acordate ca într'un uriaş instrument muzical.

Titanul, târît până atunci, se trezeşte anume scuturându-se ca să-şi deschidă calea cu pieptul lui de fier, prin masa lichidă în care plutise adormit.

Alunecăm domol de-alungul malurilor joase, tapetate în covoare de verdeaţă. Defilăm prin faţa fortului dela intrare. Calota cupolei cuirasate apare de sus ca o enormă carapace de broască ţestoasă, pitită în pajiştea de mătase verde.

Deslipiţi de vechiul continent plutim în larg. In urma noastră, prin ceaţa plumburie ce împânzeşte orizontul, abia se mai schiţează conturul şters în zare—umbra bătrânei Europe.

In larg

Puntea are aspectul unei terase de sanatoriu maritim. In aerul curat, din mijlocul Oceanului, imbibat de sare şi ozon, stau sute de pasageri culcaţi pe scaune lungi. Zac aşa picurând de somn, cu reviste şi cărţi netăiate, amorţiţi ca şerpii boa după o masă copioasă.

Cantitatea de alimente consumată pe transatlanticele germane întrece orice închipuire. Bogăţia, rafinamentul şi preocuparea pentru hrană ajunge să-ţi facă silă de mâncare. Nici în pauzele dintre cele cinci mese obişnuite pe zi nu scapi. Abia te întinzi greoiu, gâfâind pe punte, şi tavele încep să defileze cu sandvici, bulion, ceaiuri şi cafele la discreţie.

E drept însă că pentru foarte mulţi pasageri mâncarea e singura distracţie care rupe monotonia vieţii de bord.

Pe vechile vapoare, din cauza spaţiului restrâns, mesele se aşezau la fel după tradiţie, în senzul lungimii vasului. Fiecare pasager îşi lua locul la rând. Căpitanul—în capul mesei, având deoparte şi de alta persoanele marcante care se găseau pe bord. La marile parcheboturi transatlantice, totul e sacrificat sălii de mâncare. Nu mai ai impresie că te afli pe un vapor, ci într'o sală somptuoasă cu galerii şi sculpturi. Mese mici de patru şi şase persoane. Chelneri galonaţi şi stilaţi servind cu atenţia concentrată ca să-ţi ghicească gândul din ochi. Flori peste tot. Lumina cade de sus printr'o imensă cupolă de sticle colorate.

Un domn foarte grav, instalat la un biurou, după ce meditează mult şi încruntat în faţa planului sălii de mâncare, ca un

general de stat-major în fața hărții de război repartizează în chip savant locurile la mese după naționalități, profesiuni și ranguri sociale.

Am căzut într'un grup latin: doi ingineri spanioli, un profesor belgian, un bătrân doctor italian, cu fiul său — un tânăr oacheș, elegant și volubil, care din prima zi a reușit să cunoască toată lumea de pe vapor.

Răsfoesc broșura ce ni s'a împărțit gratuit: *Passagierliste*. Pe copertă, lucrată cu îngrijire, în culori, e veșnicul portret al Kaizerului cu mustața sburlită și semeață. Numele căpitanului și al ofițerilor, medicii, obermașinistul, zalmaister, proviantmaister, obersteward, oberkoh, gepäkmaister și tot așa mai departe întregul stat major al bordului... Urmează numele călătorilor de clasa întâia și a doua; de cei de clasa treia, mulțimea emigranților, cari au îmbogățit compăniile de navigație, nu se scrie nimic. Toate informațiile asupra vieții pe bord se găsesc trecute aci: masa, bagaje, telegrame, bae, gimnastică, bibliotecă, laborator de frumusețe, farmacie, țigări, bărbier, croitor — tot confortul unui oraș civilizat care plutește pe ocean.

Timpul e bun. Pe puntea de sus, *oberpromenadendeck*, lumea foește ca pe unul din marele bulevarde. Femei elegante se plimbă arătându-și toaletele bogate. Voalurile și muselinele flutură în bătaia vântului ca niște steaguri multicolore. Observ o picantă americană care își schimbă patru costume pe zi.

Copii sgomotoși, deși au salonul lor special, se sbenguesc în libertate pe punte ca pe aleia unui parc. O Englezoaică uscată doarme cu gura căscată, cu ochelarii pe nas, și cu biblia căzută pe genunchi. Se formează un complot. Un drăcușor de fată apare c'un *kodak* și scoate o fotografie.

Persoanele care în prima zi se spionează, pipăindu-se cu ochii, se apropie formându-se în grupuri. O atmosferă de caldă familiaritate se stabilește după o zi de drum.

Rar se poate întâlni, strânse la un loc, o mai mare varietate de tipuri. Sunt exemplare din toate țările și din toate păturile sociale.

Ce câmp de studii pentru antropologi și fizionomiști e puntea unui transatlantic! Ce bogată colecție de tipuri se poate face pentru comparații, interpretări și clasări! Nu știu de ce de câte ori stau și privesc asemenea adunări de felurite soiuri de oameni, strânși din diferite părți ale lumii, varietăți de vițe omenești, fără să vreau mă gândesc la teoriile răspândite asupra încâlcitei chestiuni a raselor, asupra luptei dintre blonzi și bruni și asupra tendinței de a absorbi istoria umană în istoria naturală.

Dacă nu se poate face o hartă a Europei împărțită pe rase, nu înțeleg de ce se vorbește mereu de rasă și nu de popoare, de tipuri și de însușiri.

Dacă popoarele nu sunt decât produsele istoriei, nu cu ajutorul istoriei naturale se pot cerceta. Numai ştiinţa socială şi politică ne poate lămuri asupra evoluţiei şi luptei dintre popoare.

Dacă se poate zice că există un tip german, francez sau englez, nu se poate zice că este o rasă germană, franceză sau engleză. Carecterele adevăratelor rase sunt permanente, iar însuşirile popoarelor sunt variabile. Teoria germană, luată de altfel tot dela Francezi, că toată civilizaţia europeană se datoreşte blonzilor, floarea umanităţii, şi că războiul este inevitabil între rase, nu ascunde în fond decât interese, pasiuni şi prejudecăţi încarnate.

E adevărat atâta doar: — că axa civilizaţiei datorită elitei unui popor trece de pe un domeniu pe altul. Nu ştiu cine a comparat elita unui popor cu o locomotivă, care singură are mişcare proprie, iar masa poporului e lungul şir al vagoanelor inerte cari totuşi ajung să meargă tot aşa de repede ca şi locomotiva.

Nu se poate nega că popoarele cu aproape aceiaşi civilizaţie tind a se asemăna din ce în ce sub raportul aceloraşi idei, credinţe şi instituţii, care se răspândesc continuu în lumea întreagă. Amestecul, încrucişarea şi uşurinţa legăturilor tind a generaliza pretutindenea un singur şi acelaş tip de om.

In fiecare zi, la oră fixă, apărea proaspăt de sub teascurile tipografiei bordului «*Ziarul Oceanului*», cu ultimile ştiri din lumea întreagă. Gazeta era citită c'o nespusă lăcomie. Toţi se minunau, căci prea puţini erau cei cari îşi dădeau seamă că gazeta era făcută de mult, din port, şi nu avea liberă decât o coloană, care se complecta pe bord cu telegramele primite prin undele herţiene ale telegrafiei fără fir.

In fiecare zi un ofiţer, însoţit de un marinar, trecea pe punte dela un grup la altul, şi instruia călătorii cum să se servească de centura de salvare în caz de naufragiu.

— Slabă speranţă, — ne spune râzând un căpitan italian de marină, venit în grupul nostru.

— Lăcomia şi setea de reclamă a unor companii de navigaţie sunt groaznice şi criminale. Atrag călătorii cu luxul şi viteza, dar nu fac nimic pentru siguranţa vieţilor omeneşti. Vă amintiţi de naufragiul *Titanicului?* Ancheta a stabilit pe deplin că, fiind în prima cursă, a luat un drum mai scurt navigând mai sus decât trebuia. A riscat trecând în regiunea sloiurilor. Lovindu-se de un munte de ghiaţă plutitor care i a spintecat fundul, transatlanticul s'a înecat.

Comandantul a fost achitat, căci avea pe bord pe unul din directorii companiei, care i a cerut să ia drumul cel mai scurt, deşi mai periculos, numai să poată trâmbiţa în lume că a făcut traversarea Oceanului în timp mai redus decât toate celelalte transatlantice.

Cu învoirea comandantului am plecat trei inşi să facem vizita

întregului vapor — doi ofiţeri de marină şi un inginer naval.

Pentru înconjurul punţelor trebue să faci o plimbare de vre-o jumătate de kilometru. Puntea e atât de lată încât se poate aşeza o linie de tramvai, rămânând loc pentru trotuare şi vehicule. Coşurile sunt aşa de largi încât un tren ar încăpea ca într'un tunel. In magaziile de provizii şi în camerele refrigerente, se găsesc vre-o treizeci mii kilograme de carne, cincisprezece mii de păsări, douăzeci mii ouă, zece mii jamboane, şase mii kilograme unt, două mii kilograme ceai şi cafea..

Saloane luxoase cu pilaştri, panouri şi vitraje, cari îţi dau iluzia că te găseşti într'un vechiu palat regal. Covoare de Persia şi Smirna, mobile de mahon şi palisandru Candelabre imitate după lanternele vechilor nave olandeze. Pe ultimele construcţii transatlantice sunt realizate pe deplin fantaziile lui Jules Verne.

Patru Iulie
Sărbătoarea naţională americană.

La răsăritul soarelui, chiar în clipa când muchea aurie se iveşte scânteind pe linia orizontului, la un semnal dat, se înalţă deodată, pe toată lungimea vasului, marele pavuaz: sute de flamuri colorate flutură în adierea brizei de dimineaţă. La unul din vârfurile catargelor fâlfâie măreţ drapelul înstelat al Statelor-Unite, iar la celălalt — culorile germane.

La ora zece toată lumea e pe punte. Echipagiul vaporului în ţinută de ceremonie. Comandantul german spune câteva cuvinte pe englezeşte arătând grav spre steagul american. Un fligornist dă un semnal lung şi famfara bordului începe imnul american. Mulţimea flutură batistele şi nişte stegulete improvizate. Un cor monstru de sute de voci acompaniază fără măsură, notele metalice care vibreaza prelungite în aer, până se pierd în largul oceanului.

Lângă mine doi tineri negri, eleganţi, complect în tenis alb, deschid nişte guri oribile cântând aprinşi cu ochii ţintă sus la drapelul american.

Un bătrân decorativ, c'o redingotă până la genuchi, se sue pe o estradă — primarul Filadelfiei care se întorcea dela Londra. Statură herculeană... cap interesant... barbă albă şi coamă de leu bătrân. Vocea lui tunătoare domină larma mulţimii, forfotul maşinii şi zgomotul valurilor. Citeşte tare, cu ton biblic, *Convenţia,* —declaraţia de independenţă a Statelor-Unite şi părţi din Constituţia redijată de Franclin. Invoacă apoi solemn protecţia lui Dumnezeu pentru Marea Republică. Şi după ce aminteşte de

Washington și Lincoln, se întoarce și, c'un gest larg îndreptat spre mulțimea emigranților, pronunță clar, în trei limbi, o francă declarație: *«Noi suntem cosmopoliți!...»* O rasă superioară a ieșit din măduva tuturor celorlalte rase... esența tuturor energiilor omenești și a găsit loc în pământul făgăduinței... cu brațele deschise marea națiune îi primește pe toți pentru a-i face cetățenii unei patrii noui și binefăcătoare...

De sigur, mulți nu înțelegeau cuvintele rostite, dar toți urmăreau emoționați elanul apostolic al vorbitorului, care încheie c'un gest hotărît, arătând sus spre drapelul înstelat — emblema patriei — care fâlfâia maestuos deasupra capetelor, în mijlocul oceanului.

Un grup de fete, cu stegulețe prinse în corsaje, încep să intoneze imnul național: *flag of the free.*

Drapelul oamenilor liberi, salutul
nostru îți aducem ție!
Pe ocean ca și pe țărm tu fâlfâi mai
mândru decât toate celelalte,
Lozinca noastră să se înalțe tot mai
sus și fără încetare:
«Unire și libertate acum și
în totdeauna!»

Noi, cei din grupul latin, ne țineam retrași urmărind de departe desfășurarea solemnității. Doctorul italian, care ascultase cu mare atenție discursul Americanului, începu:

— N'am putut înțelege niciodată natura patriotismului american. Cum pot emigranții, moleculele acestea umane, mobile, disparate și flotante, să se modifice ca să formeze o massă omogenă, o conștiință comună, o nație distinctă cu noțiunea de stat și patrie? Cum pot fi cosmopoliți și patrioți în acelaș timp? Cum pot emigranții, care urmăresc politica din țara lor de origină, să fie în acelaș timp și buni patrioți americani?

— E drept,— răspunse profesorul belgian care stătuse cinci ani în America,— că emigranții au două patrii, dar asta numai în prima generație. Copiii lor se americanizează de mici. Un sociolog figura foarte bine patriotismul nostru c'un cerc care are un centru, iar patriotismul american cu o elipsă cu două focare. In țările noastre bătrâne ideia de patrie e așa de veche, în cât se pierde în negura mistică a vremii. In America apare în lumina proaspătă a prezentului, căci cetățenii ei n'au orizont istoric. Trăesc din prezent și mai mult încă din viitor. Pentru ei misterul nu-i în urmă ci înainte. Cu drept cuvânt s'a zis de multe ori că America e în primul rând o societate mare economică și în al doilea rând o societate politică și istorică.

Tot scriitorul de care vă vorbeam a comparat patria, așa

cum se înțelege în Europa, cu o mamă foarte bătrână, care ne-a dat sângele și laptele ei – venerată și adorată dintr'un instinct de aceiaşi natură ca religia și superstițiile ei. Simțim datoria s'o servim şi să ne jertfim viața la nevoe, fără să ne gândim dacă nu avem mai multe obligații decât avantaje dela ea. Pentru Americani, patria, Marea Republică, este ca o femee tânără bine înzestrată, luată de curând în căsătorie. Pentru ei patria este un cadru de activitate. Patriotismul american nu-i concentrat, nu cere o abnegație. Este mai mult o exaltare a egoismului, un fel de orgoliu care se confundă cu sentimentul superiorității și al forții. Un patriotism burghez care nu porneşte din imaginația și poezia trecutului. E datorit unui spirit public, viguros şi clar al prezentului şi al faptelor. Salvarea statului nu-i decât salvarea intereselor. In patriotismul lor, Americanii au orgoliu şi iluzia unei mari misiuni in lume: tipul unei societăți noui, o mare democrație înțeleaptă, puternică și înfloritoare.

* * *

După amiază se organizează pe bord obișnuitele jocuri marinărești. Se formează în pripă un comitet care strânge banii pentru premii. Fanfara ne ameţeşte numai cu arii americane. Zgomot asursitor, râs şi veselie nebună. Grotească distracție americană de bâlciu. Ghidușii, jocuri copilăreşti şi brutale: cursa în saci, fuga într'un picior, ochiul porcului, prinderea rațelor, bătaie cu perne, lupte de box...

Americanii, chiar cei bătrâni, şi unii cari păreau c'o zi mai înainte foarte gravi, se tăvălesc de râs. Mulți își desbracă haina și, numai în vestă, se amestecă în jocuri şi iau parte cu toată inima. Un American, personaj marcant, scurt, bine legat, c'un cap de buldog, a trecut dela bătaia cu perne direct la box c'un marinar german. Un cârd de fete sburdalnice, prinse în lanț, aleargă nebunatice pe punte şi prind la mijloc pe tovarăşul nostru de masă, tânărul și oacheşul italian. Atât aştepta şi el: să fie răpit de nimfele americane.

Bufetul e bogat. Alcoolul, sub diferite forme, curge în valuri,— înfierbântând capetele care se întrec în pareuri din ce în ce mai mari. Căci senzația riscului e un excitant violent, necesar naturii combative a Americanului. Clasele s'au amestecat. Totul e permis azi—singura zi de sărbătoare națională, pe care o au Americanii în cursul unui an.

Seara luminație și bal pe punte. Timp admirabil. Valuri mici, pe care transatlanticul nu le simte în mers... Puntea-i transformată într'un imens salon de dans. Lumina electrică, în ghirlande de lămpi multicolore, aruncă scânteind şerpi de foc pe oglinda tremurătoare a apei. Reflexul lor schimbă horbota de

spumă a valurilor într'o cascadă sclipitoare de pietre preţioase. Cerul e fără lună şi colosul plutitor, scăldat într'o bae de lumină, îşi tae calea spintecând masa neagră a întunericului dintre cer şi apă.

Lume multă. Eleganţă, lux, toalete foarte decoltate şi prea multe bijuterii. Pieptănături extravagante. Picioare enorme. Braţe vânjoase încing talii svelte, şi câte o palmă mare, răşchirată, apasă greoi în vârtejul dansului, spatele abia acoperit de un fulard transparent. Câteva Americane sprintene, elastice, prin care trec parcă acordurile orhestrei ca nişte curenţi electrici, se agită dansând aşa de nebunatic în cât scandalizează cumplit pe tovarăşul nostru, bătrânul inginer spaniol.

— Ce dansuri lubrice, zise el înăcrit, ce frivolitate la Americanele astea. Cum se deosebesc de femeile noastre din Europa! Nu au nici o măsură, nici o rezervă şi nici un şic. Priviţi cum sunt îmbrăcate. Nici una nu are simţul culorilor. Cred că femeile aceste au sângele cald, dar inima rece.

— La noi, — îi răspunse surâzând Belgianul, — sunt multe femei care au şi sângele şi inima rece, căci nu caută decât deliciul şi triumful vanităţii. Ştii care-i deosebirea dintre o femeie americană şi una europeană? Cea dintâi se compromite fără să cadă, cea de a doua cade fără să se compromită...

Pe când stam deoparte schimbându-ne părerile în surdină, observăm că unele doamne foarte elegante băteau tactul fredonând ariile cântate de orhestră. Iar o blondă fină, c'o diademă sclipitoare în păru-i oxigenat, fluera tare fără nici o jenă.

— Incepem să cunoaştem moravurile americane, chiar din mijlocul Atlanticului, înainte de a pune piciorul pe pământul noului continent, — spuse cu răutate Spaniolul.

In cadrul uşei din spre salonul de muzică se ivi o siluetă graţioasă. Instinctiv ne îndreptarăm privirile spre acea apariţie strălucitoare. O brunetă cu părul buclat bătând în albastru, cu ochii lucitori ca agata neagră Un colier de perle îi tremura pe gâtu-i de fildeş, pe când păşea graţios mlădiindu-şi trupul înşărpuit armonic pela şolduri de o eşarfă azurie. C'un zâmbet dulce şi senin, care-i lumina trăsăturile nobile, traversă maestoasă puntea şi se aşeză, c'o siguranţă şi măreţie de regină, tocmai în capăt, aproape de noi, alături de cea mai urâtă femee de pe vapor: o Americană dintre cele fără sex, un fel de mucenică uscată, îmbrăcată în negru, c'o discretă horboţică albă la gât. Părul de cânepă deslânată, ochii de smalţ albastru spălăcit, şi trupul ca un cuer. Pe vapor i se zice sfânta. Era o propagandistă din ordinul *armée de salut*. O văzusem în timpul zilei împărţind biblii printre emigranţi.

— Ce contrast, — începu din nou Spaniolul, — cu drept cuvânt s'a zis că o femee urâtă e totdeauna mai urâtă decât un

bărbat urât. Mă prind că splendoarea aceia de femee, care s'a aşezat alături de sfânta, nu-i Americană. Trebue să fie o latină. Ce nobleţă! Ce armonie în toată fiinţa ei.

Pe când stam în contemplaţie veni între noi, gâfâind, oacheşul Italian pe care-l istovise la dans Americanele trecându-l dintr'o mână în alta.

Toţi trei deodată îi cerem informaţii asupra frumoasei necunoscute.

Italianul pufni de râs şi ne trase mai înapoi ducându-ne la marginea bordului.

— E o cocotă! Asta a făcut furori iarna trecută la Nissa. A fost lansată de un director de bancă de la Paris. După ce l-a tocat bine, s'a încurcat cu reprezentantul fabricelor de locomotive Balldowin din Filadelfia, care venise pentru câteva zile la Monte-Carlo.

E foarte interesant cazul. Cu toate că *Yancheul* i-a pus milioane de dolari la picioare, ea nu poate să uite pe primul ei tip, amantul de inimă, un mic funcţionar de birou. Acum se întoarce dela Paris şi'l aduce şi pe dânsul la Filadelfia, unde i-a făcut şi lui un rost într'o mare întreprindere industrială.

Bătrânul Spaniol a rămas pe gânduri ciugulindu-şi bărbuţa lui albă afumată; iar Belgianul, mângâindu-şi o musteaţă sură, a încheiat foarte serios:

— Oricum, din partea ei, găsesc că e foarte frumos.

Ne-am despărţit. Tovarăşii mei s'au îndreptat spre cabinele de culcare.

Singur, am apucat spre provă, să pot privi în lung puntea feeric luminată

Ce impresie ciudată îţi face un bal în mijlocul Oceanului! Suntem aproape pe acelaş meridian pe care s'a înecat Titanicul, doar cu câteva grade mai jos. - Atmosfera asta imbibată de-o voioşie ameţitoare, setea nebună de viaţă şi agitarea asta are parcă ceva sinistru, profund emoţionant.

Strâns înlănţuite, părechile, se învârtesc în văpaia sclipitoare a punţei şi, uneori din fugă, câte-o privire cade şi dincolo de bord, pe negrul luciu al valurilor înşelătoare ce bat nepotolite coastele vaporului în mers. Ochii se închid o clipă c'un scurt fior, şi efemerele părechi se strâng zburând înainte prin nimbul de lumină, ameţiţi în vârtejul dansului, ca să înşele gândul ce stă la pândă undeva.

Nimeni nu vrea să mai gândească. Simţind sub tălpile picioarelor puntea de lemn solidă, fiecare aleargă îmbătat să soarbă clipa fugătoare, ce'l ţine suspendat în golul fără margini dintre ocean şi cer.

Pe când vaporul — imagina vieţei — înaintează mereu, go-

nind fără răgaz pe spinarea încovoiată a valurilor, prin haosul nopţei oarbe.

Emigranţii

Am făcut cunoştinţă c'un american simpatic şi interesant. Inalt, uscat şi nervos. Vorbea bine franţuzeşte. Director general la o mare companie de căi ferate din Pensilvania. In primele zile îl observasem stând lungit pe punte ore întregi, într'o complectă inerţie, cu ochii pe jumătate închişi, fără să mişte nici dintr'un deget. Credeam că urmează vreun regim riguros medical. Când l-am întrebat ce boală are, americanul începu să râdă ca un copil.

— Sufăr de oboseală. Eu lucrez foarte mult şi am nevoie din când în când de câteva zile de rapaus absolut, pe care cu greu îl pot găsi. Ori unde mă ascund, subalternii mei mă află şi nu-mi dau pace. După o lungă experienţă, am ajuns la convingerea că singurul loc unde pot să mă refugiez şi să mă odihnesc în pace e numai aci pe bordul unui transatlantic. Când mă simt obosit mă îmbarc şi fac un voiaj până în Europa înapoindu-mă cu prima cursă. Uneori nici nu debarc de loc. Stau tot timpul pe vapor. Viaţa asta de bord şi aerul ozonat al Oceanului îmi fac foarte bine. Unde poţi găsi un loc mai bun de repaus şi refacere ca aici?

Treceam cu el prin sala de fumat admirând sculpturile în stejar masiv, când îl văzui că se opreşte în dreptul unui tablou, care acoperea panoul de la mijloc. O copie după un tablou celebru: scena în care Christof Columb expune planurile sale în faţa supremului consiliu format din călugării cei mai savanţi ai timpului — despoticul tribunal catolic care-şi bătuse joc şi de fanteziile lui Galileu. Pictorul a prins un moment interesant: Columb la mijloc, cu o hartă aruncată la picioare, ţine un compas în mână şi, c'o privire de halucinat, priveşte în vag. In jurul lui călugării râd bătându-şi joc de planurile expuse. Unii îl arată cu degetul ca pe un iluminat, alţii discută nebunia încercării de a descoperi pământuri necunoscute în pustiul nestrăbătut al Oceanului.

— Iată, — începu americanul apucându-mă de braţ, — o lecţie straşnică pentru omenire. Columb n'a făcut o descoperire ştiinţifică, ci un mare act de voinţă, o întreprindere de energie şi de curaj, învingând toate dificultăţile ce i s'au pus în cale. El este cel întâiu care a înfruntat groaza instinctivă, pe care omul o avea de spaţiul oceanic — acel vid planetar, evitat ca şi deşertul nisipos fără ape şi oaze. E sigur că înaintea lui visase

şi alţii că dincolo de orizontul oceanic sunt pământuri necunoscute. E probabil că, înaintea lui, Vichingii din Norvegia şi Danemarca, să fi atins coastele Groenlandei şi Labradorului. Nici o urmă însă n'a rămas din aceste întreprinderi efemere, fără valoare socială şi etnică

Dacă s'a înşelat Columb plecând cu ideia preconceputǎ că trebue să ajungă în Indii, sau că mergea să caute cele două insule: Antilia şi Cypangu, despre care legendele timpului povesteau minuni, aceasta nu micşorează întru nimic meritul marelui Genovez, căci întreprinderea lui rămâne un mare act de voinţă.

* * *

Un pictor italian se instalase pe puntea de sus ca să schiţeze câteva scene din viaţa de bord a emigranţilor. Mă apropii de el Emigranţii!... De câte ori în visurile fragedei vârste, în fantezia aprinsă de citirea cărţilor ilustrate pentru copii, nu urmărisem cu lacrimile în ochi, cu inima strânsă de emoţie, peripeţiile *Emigranţilor din Brazilia*. Atras magnetic spre necunoscut, de câte ori nu mă văzusem amestecat în gloata acelor desmoşteniţi, cari plecau peste Ocean să-şi caute pâinea în ţări îndepărtate.

Pentru intâia oară i-am văzut de-aproape. Intr'o seară umedă, pe o ceaţă deasă de Octomvrie, la Rotterdam, în prima mea călătorie.

Intârziasem rătăcind singur prin sinistrul cartier al *bordhausurilor* infecte din jurul portului. Tavernele de-alungul cheiului, cu firme scrise în şase limbi, gemeau de-o lume zgomotoasă şi cosmopolită. In seara aceia sosise un transatlantic al liniei «America-Holand» şi a doua zi dimineaţa un alt vapor trebuia să plece pentru New-York. Silueta fantastică a colosului acostat la cheiu se desprindea din negura groasă care învăluia portul. Jos, în faţa lui, abia se desluşia furnicarul omenesc agitându'se în zgomotul cricurilor cu aburi care descărcau mărfurile aduse de departe. Pe lespezile de piatră, umede şi negre de praful de cărbune, se scurgeau trăgănat grupele de emigranţi: oameni aiuriţi şi obosiţi, suflând greoiu, încovoiaţi sub greutatea sărăcăciosului bagaj pe care-l cărau spre vapor; femei cu boccele în spinare strângând la sân copii mici, târând pe cei mai răsăriţi care alunecau în mers agăţaţi de poalele fustelor.

In tumultul şi trepidaţia de pe cheiuri mi s'a părut că aud o vorbă românească.

Tresar şi mă întorc. In lumina difuză a unui bec, văd un bătrân uscat şi îndoit. Părea că se jălue cu un glas plângător către doi oameni mai tineri, cari-şi scoteau din sân nişte bani pe care-i tot numărau cu grijă. Intru în vorbă. Erau Români din ţinutul Făgăraşului. Plecau în America chemaţi de rudele lor sta-

bilite acolo de câţiva ani. Bătrânul sosit atunci cu vaporul, începu să-mi înşire nenorocirea lui: Un băiat, plecat de trei ani acolo, i-a trimis bani de drum. El şi a întocmit toate actele de călătorie şi când a ajuns la New-York, taman la debarcare. doctorul care l-a inspectat, l-a respins că e prea slab şi bătrân. Ci-că America n'are ce face cu oameni nevolnici.

Câinoşi şi răi la inimă sunt oamenii pe-acolo, domnule. Ci să fac? dacă n'am avut noroc mă întorc iar la mine în sat, sfârşi bătrânul resemnat, pe când îşi schimba, cu cei doi tineri, banii— dându-le dolari şi luând coroane.

* * *

Acum privesc în jos la furnicarul acesta omenesc, din care se ridică până la noi un sgomot neîntrerupt şi confuz, format de atâtea limbi deosebite. După fizionomie şi îmbrăcăminte mă încerc să ghicesc ţara din care vine fiecare. Toţi poartă câte o placardă de carton numerotată, prinsă la cheutoarea hainei. Bătrâni sunt prea puţini, mai toţi oameni în floarea vârstei şi femei tinere c'o droae de copii în jurul lor. Nu dibuisem cu ochii nici un grup de Români.

Mă scobor pe puntea de jos. Americanul mă urmează.

Trec pe lângă un grup de Saşi. Tăcuţi şi gravi, citesc cărţi religioase pe care le împart pe bord la fiecare cursă propangandistele pentru răspândirea bibliei.

Dintr'un grup de Slovaci o armonică îşi amestecă notele răguşite cu cele ascuţite ale unei mandoline, pe care o sgârie cu foc un Italian sentimental. Doi Greci aprinşi se ceartă din cauza unei cutii de cremă de ghete.

Tocmai în capăt, lângă roşul aprins al şalurilor unor unguroaice îmbujorate, zăresc albul cămăşilor cu altiţe şi negrul fotelor discretul port al femeilor din părţile Sibiului. Sunt vre-o zece familii de români din valea Oltului.

— Dar cum v'aţi hotărât, oameni buni, să plecaţi aşa departe?

Un om mai în vârstă, care sta cu zăbunul aruncat pe un umăr, cu ochii pierduţi pe luciul valurilor, tresări întorcându-se brusc spre mine.

— He! iaca şi un domn dela noi. Ne-am hotărât să plecăm că ne-au chemat rudele de acolo care ne-au trimis şi bani de drum. Ce să facem? Că noi suntem de prin partea muntelui. Numai râpi şi coclauri. N'avem pământ de lucru.

— Ei, şi aveţi de gând să vă întoarceţi, ori aţi plecat pentru totdeauna?

— De, parcă ştie omul ce-l aşteaptă; dela noi din Porceşti au plecat mulţi şi s'au întors cu bani. *Cooperativa Porcişteană* e una dintre cele mai bogate din ţinutul Sibiului.

O femee rumenă și zdravănă — tip de Silişteancă — cu picioarele goale pe puntea de lemn, stă rezemată de-o balustradă c'un copil la sân. Dolofanul, pentru că scăpase sfârcul ţâţei, ne privea încruntat cu ochii lui negri ca două mure coapte, pe când îşi sugea supărat buzele. Un băeţaş mai mare dormea dus având drept căpătâi o căciulă miţoasă.

— Hei, ce ştiu copiii... dorm buştean, fără grijă... că dacă noi ne chinuim ca să ne căutăm norocul, e tot pentru ei... poate or trăi ei mai bine când or ajunge mari, — spuse o femee mai coaptă care clătea nişte albituri într'un lighean.

Pe când ne întorceam Americanul care observase cu atenţie figurile şi îmbrăcămintea — ca un geambaş la un târg de cai — îmi spuse cu toată convingerea:

— Sunt elemente foarte bune, le cnnosc eu. Dar au defectul că se întorc mulţi înapoi.

Ii răspund surâzând: «Noi am vrea să se întoarcă toţi».

Americanul mă apucă de braţ şi aplecându-se îmi şopti: «La noi. emigranţii cari se întorc, sunt socotiţi ca *laşi*. Oameni care n'au avut curajul să lupte pânăla capăt, să izbutească, să ajungă liberi şi stăpâni. Slăbiciunea îi atrage înapoi în sclavia din care au venit. Ca şi copiii aceştia pe cari îi vedem pe puntea asta, au venit odată nişte copii care se numeau Carnegie, Gould şi Rochefeler.

Când să urcăm scara trecem pe lângă un grup de Evrei. După vechiul port — laibere lungi, lustruite, căciuli cu fundul de catifea — se cunoşteau că sunt din Polonia sau Rusia. Americanul îi arătă cu un gest larg.

— Iată tipuri care întotdeauna mi-au fost simpatice.

După o tăcere, el urmă cu hotărîre:

— Da, acolo unde se văd apărând sunt sigur că se deschide un nou teren de lucru, de afaceri şi de viaţă. Instinctul lor vital, fineţa, energia şi tenacitatea lor animează activitatea regiunei unde se aşează. In tragica lor istorie, veşnic rătăcitori, au fost pretutindeni un admirabil element de progres.

Ne oprim în sala de fumat, la masa profesorului belgian care-şi bea liniştit vermutul. Americanul reluă convorbirea întreruptă.

— Noi avem încă nevoe de mână de lucru. Dar căutăm marfă omenească bună, de prima calitate.

— Cam greu, îl întrerup eu, să alegeţi, când în fiecare an vapoarele varsă un milion de suflete pe ţărmul american — elemente aduse din toate părţile lumei. Ce-a mai rămas din rasa fondatoare, din tipul tradiţional al *Unchiului Sam?* Cred că americanii de azi nu mai au nimic britanic decât doar limba, şi aceea încă foarte alterată.

Traficul ce se făcea altădată cu sclavii negri pe timpul va-

selor cu pânze, se repetă azi cu emigranţii albi pe care îi transportă vapoarele transatlantice. Numai graţie acestei mărfi omeneşti s'au dezvoltat marile companii de navigaţie. Belgianul care-şi golise paharul, intră în vorbă:

— Eu cred că ceeace a fost Mediterana pentru lumea veche e Atlanticul pentru epoca noastră. Oceanul acesta a devenit Mediterana rasei albe. Migraţiile transatlantice, amestecul acesta de rase şi popoare, toată circulaţia oceanică pe care o vedem, nu este decât repetirea pe o scară mult mai mare a vechei mişcări omeneşti din Mediterana. Şi America de azi, oricât de vastă este, eu n'o consider decât ca o Cartagenă sau vechiul Tyr. De când Oceanul, acest vid planetar, s'a transformat dintr'un obstacol într'un câmp deschis, cu nesfârşite drumuri, prin migraţiile maritime mai lesne decât cele terestre, se modifică repartiţia populaţiei pe glob, căutând fatal o stabilire de echilibru după principiul vaselor comunicante.

Aluviunile acestea periodice aruncă milioane de oameni numai pe ţărmurile noului continent. Toate exemplarele umanităţii se amestecă şi fierb în cazanul acesta din care nu se ştie ce va ieşi odată.

— A ieşit, răspunse scurt Americanul, o varietate nouă a speciei umane. Primele colonizări spaniole n'au fost durabile, căci erau compuse din aventurieri care căutau aur. Numai după ce au venit oameni care în loc de aur căutau pâine, s'a putut fixa o populaţie care să întemeeze o societate şi un stat. Primii care au prins rădăcini au fost puritanii englezi, proscrişii Europei; un grup selectat, oameni încercaţi, instruiţi, hotărîţi şi tenace. Elemente care-şi făcuse probele de încercare prin persecuţiile religioase pe care le suferiseră. Deşi erau certaţi cu Regele Angliei şi mai târziu s'au revoltat scuturând jugul patriei mume, ei nu erau decât Englezi, căci obiceiurile, ideile şi sufletele lor erau englezeşti.

— Aşa e, — îl întrerupse Belgianul, — dar după primii colonişti englezi, francezi şi olandezi, a început pe la 1850 exodul Germanilor, iar de vre-o treizeci de ani se scurg fără încetare toate neamurile de oameni din Sudul şi Răsăritul Europei: Italieni, Greci, Armeni, Unguri, Slavi, Români, fără să mai socotim imensa masă a Evreilor din Rusia şi Polonia.

Din această invazie nu va eşi o Americă nouă, care va compromite civilizaţia sau va schimba caracterul propriu pe care-l are? Căci Americanii nu se înmulţesc prin naştere ci numai prin emigrare. Rasa fondatoare a ajuns infecundă, condamnată să dispară complect. Chestiunea copiilor, asta-i marea problemă care se pune în America.

— Dar nu ne vin copii gata făcuţi din Europa? Ii adoptăm după voinţă, închizând şi deschizând robinetul emigrărilor.

— Dar până când, izbucni Belgianul, o să vă dăm noi copii ? Să-şi facă America copiii de care are nevoe.

Femeile americane nu vor să facă deloc copii. Zadarnic a strigat Roosvelt, de atâtea ori în public, femeilor americane, că teama de maternitate este o laşitate socotită ca refuzul soldatului de a intra în foc.

Americanele se încăpăţânează; fac de toate, numai copii nu. Cluburi, joc de cărţi, joc de bursă, beau, fumează, fac scrimă, luptă de box... Se cred cele mai civilizate creaturi de pe glob şi tipurile ideale de mâine, dar copii nu vor să facă în paradisul femeilor, care se cheamă America.

Până când o să vă tot facă alţii copii? Faceţi-vă, domnilor, copii, nu mai comptaţi pe alţii... Şi Belgianul, care golise al cincilea pahar de vermut, sfârşi c'o anectodă picantă, spusă în şoaptă, pe când îi licăreau fosforic ochii mici în fundul orbitelor:

Un cronicar al timpului scrie că la Versailles i se prezintă lui Ludovic al XV-lea un marchiz de curând însurat c'o tânără de o frumuseţe răpitoare

Regele a rămas profund impresionat, şi deosebita atenţie ce dase tinerei femei era vădită. Noul menaj începu să primească dese invitaţii regale. Marchizul care cunoştea eticheta dar şi culisele curţei regale, ştiind ce trebue să-l coste invitaţiile primite, găsi preţul prea mare şi se hotărî la o măsura eroică.

Dădu ordin să puie caii la trăsură Işi îmbarcă nevasta şi porni întins la una din proprietăţile familiei, în cel mai îndepărtat fund de provincie.

De-acolo trimise o scrisoare la Paris ca răspuns la invitaţiile regale: «Noi, Sire, aceştia care avem plăcerea de a trăi la ţară, păstrăm şi vechiul obiceiu din familla noastră ca să ne facem singuri copii...»

La ţărmul american

Spre seară, stau lungit, dormind pe punte, c'o carte deschisă pe genunchi. Imi place să privesc printre gene, la suprafaţa apei, dâra sclipitoare lăsată de învârtirea helicelor în mers — un evantaliu imens de-o fină dantelă albă de spumă irizată.

De-odată mi se pare că 'n aer să 'ncrucişează un slab zigzag de fulger. O agitaţie se simte pe tot vasul. Lumea aleargă spre pupă. Ce este? Ce s'a întâmplat? — se întreabă unii pe alţii. Toţi privesc în sus.

Două păsărele, pescăruşi de mare, plutesc în văzduh, în

zbor grațios, cu aripele întinse, ca niște cruciulițe albe suspendate de-un fir nevăzut în spațiu. Pământul trebue să fie aproape.

— Și lui Columb tot niște păsări i-au anunțat pământul pe care-l căuta, — spune o fetiță îmbujorată de emoție.

— Și lui Noe, înainte de a se opri corabia pe muntele Ararat, — Adaugă Englezoaica cea care împărțise biblii emigranților.

Toată lumea e pe punte. Printr'o mișcare instinctivă toți se îngrămădesc la provă să vadă pământul de care ne-apropiem.

Departe, la suprafață, pe placa de ardezie a apei, spre orizontul vaporos, se deslușește în zare o dungă violetă prin pânza de ceață diafană, portocalie din spre Apus.

E țărmul american.

In stânga noastră se ivește, legănându se cadențat, farul plutitor — semaforul Sandy-Hook — în capul unui șir de bancuri de nisip. Inainte se înalță spre cer o neagră coloană de fum. E pilotina portului care ne aține calea. Vaporul nostru și-a micșorat viteza.

Pilotina, ca un gândac sforăitor, girează în jurul colosului potolit până s'agață de unul din saborduri. Pe-o scară de frânghie aruncată de sus, pilotul se sue pe bord ca o pisică. Lumea, grămadă în jurul scării, privește cu lăcomie urmărind orice mișcare. Un omuleț bronzat cu șapcă trasă pe ochi, în manta de ploae, cu niște cizme mari de gumă, urcă grăbit puntea de comandă — fără să salute pe nimeni, mestecând continuu ceva între dinți. După un răgușit *all'right*, apucă brusc manivela telegrafului dela mașină. Un sbârnăit metalic și vasul se opintește reluându-și mersul direct spre vastul golf, în fundul căruia apare New-Yorkul în feerica apoteoză a asfințitului. Din depărtare nimic nu deslușește ochiul. Nici forme, nici mișcări nu se desprind încă în zare. Sub norii subțiri și deslânați, cu margini poleite, abia se desenează pe bolta purpurie o linie frântă, ca zidul crenelat al unei cetăți incendiate.

Defilăm prin fața forturilor Hamilton și Lafayette, lucrate pe niște insule stâncoase.

Navigăm întins spre lumina farului din centrul canalului — gigantica statue a Libertății «*luminând lumea*», «*speriind lumea*», — i-a spus un Francez de spirit.

O femee enorm de groasă, îmbrăcată în fier și aramă, pe un colosal soclu de granit, ține în mână o torță aprinsă servind ca far la intrarea portului. Cea mai mare statue din toată lumea, ea a fost oferită de către Republica Franceza cu ocazia centenarului Republicei Statelor-Unite.

O șalupă cu flamură galbenă — pavilionul de carantină — ne acostează din mers. Medicul portului se îmbarcă și controlează «patenta de sănătate». Fără să-și arunce ochi la călătorii de

lux, îşi fixează toată atenţia la masa emigranţilor, apreciind c'un ochiu expert această proaspătă marfă umană ce trebue cercetată cu deamănuntul, clasată pe naţionalităţi şi categorii înainte de a o lansa pe piaţa americană.

O linişte de ghiaţă cuprinde mulţimea emigranţilor îndată ce apare pământul în vedere. Zgomotul, cântecul şi jocul, care înecau grijele drumului, s'au stins deodată ca prin farmec. Nici o şoaptă nu se aude pe puntea de jos. Şi toţi, îngrămădiţi la provă, ca o turmă speriată, muţi şi palizi, cu respiraţia tăiată, privesc ţintă înainte la orizont spre pământul făgăduinţii.

Ochii lor, măriţi peste măsură, sfredelesc zarea cătând parcă, printr'un instinct vital, să pătrundă prin pânzele necunoscutului spre care fatal îl mână soarta.

Cu viteză redusă intrăm în port pe canalul Hudsonului (North River). La cheiurile de piatră, dantelate pe toată lungimea, apar în şir siluetele miilor de vase. Forme şi culori se pierd în negura vaporoasă ce învălue tot portul înainte de căderea nopţei. Ne încrucişăm cu mici remorchere, care târăsc lungi şiruri de şalande încărcate cu vagoane de marfă. De câteva ori stopăm, împedicaţi de mersul bacurilor monstruoase, *«ferrie-boot»*, care ne tae drumul cărând dela un mal la altul oameni şi animale, căruţe, camioane şi automobile clae peste grămadă

Munca braţelor omeneşti multiplicată de lucrul maşinelor se confundă în tumultul unui haos nesfârşit, din care se înalţă în tot portul un vuet continuu, confuz şi strident de fierării şi aburi sub presiune.

Sinistru şi maestuos spectacol!

Alunecăm încet pe apa moartă a portului având în faţă imensul decor al oraşului care se luminează treptat sub ochii noştri.

Clădirile nu se mai pot distinge în masa de întuneric. Număr etajele după rândurile ferestrelor luminate. Mii şi mii de lumini, geometric înşirate, pâlpâe între cer şi apă. Reflectoare care te orbesc, faruri turnante, lanţuri de becuri multicolore, trenuri luminate ca nişte şerpi de foc se 'ncrucişează ca într'o feerie de iluminaţie fantastică—o constelaţie de astre coborîtă de pe cer jos în faţa noastră.

Vaporul, ajutat de trei remorchere puternice, cu greu îşi face manevra de acostare la cheiu. Rămâne în faţa unei magazii uriaşe cu mai multe etaje ce corespund anume cu punţele vaporului. Călătorii îşi pregătesc grăbiţi bagajele, spionaţi de ochii personalului de serviciu.

De obiceiu bacşişul pe transatlantice se plăteşte numai în aur.

Incep formalităţile de vamă şi controlul actelor de intrare. Trebue să răspunzi la un chestionar compus numai din 32

de întrebări. Unele stârnesc hazul călătorilor, care se stăpânesc în fața funcționarilor americani ce-și fac, în conștiință datoria. Trebue să declari dacă ești poligam; dacă ești anarhist; dacă ai avut cândva o condamnare; dacă ai fost internat într'un ospiciu de nebuni sau de infirmi.

* * *

In sfârșit... calc pe pământul american. Un automobil mă duce într'o goană nebună la hotel.

Prima cursă făcută noaptea prin centrul New-Yorkului, mi-a rămas în minte ca un coșmar chinuitor într'o noapte de boală.

Vuetul infernal care se ridică din torentul mulțimii te amețește întunecându-ți mintea. Fără voință te lași dus în neștire pierzând firul oricărei orientări în mers.

Strigăte, urlete, mugete, fluere, clopote, sirene se întrec amestecându-se într'o beție de zgomote asurzitoare.

Automobile se iau la întrecere în goană la o palmă departe de tramvaele cari se încrucișează în toate direcțiile.

Pe deasupra capetelor, în lungul viaductului, trec trenurile aeriene c'un huruit de tunet ceresc.

Pe ziduri, pe acoperăminte, pe cer se proectează scânteind în toate culorile reclame luminoase; figuri și tablouri care se aprind și se sting la intervale dându-ți impresia unei feerice mișcări.

Un imens caleidoscop care îți obosește ochii și mintea cu jocul nesfârșit al combinațiilor de culori și lumini.

Orbit, asurzit și aiurit de fantasmagoria prin care am trecut ca'n zbor mă opresc în fața hotelului.

In holul inundat de lumină nu se vede nici o scară. Opt ascensoare, în mișcare continuă, se ridică și se scoboară servind cele 19 etaje, cu 1500 de încăperi.

Nu mă desmeticesc decât în camera mea din al 18-lea etaj. Toate camerele au alături câte o cabină de bae cu pereții de faianță. Curățenie și ordine desăvârșită. Deasupra patului, într'o nișă, o scară de frânghie—mijloc de salvare în caz de incendiu.

Obosit, adorm. Și 'n prima noapte pe pământul Americei, într'un somn agitat, mă visez tot în cabina vaporului balansat de valurile oceanului tulburat, amețit de-un vuet surd, nepotolit, care mă împresoară chinuitor.

New-York: Sgârie-nori

Eram gata să intru în ascensor când Americanul, tovarăşul meu de drum, mă opri.

— Hai mai înainte, la celălalt, care coboară direct fără să oprească la fiecare etaj.

Intru în cabina elegantă în care iau loc încă zece persoane. Într'o clipă suntem jos. Senzaţia căderii în vid e aşa de vie, încât simţi cum se tae respiraţia şi instinctiv ridici mâna în dreptul inimii.

— Trebue să ştii — îmi spune Americanul, — că aci se face uz de ascensoare în aşa mod încât oamenii de serviciu, cari le manevrează toată ziua nu trăesc mult. După câţiva ani mor de anevrism sau înebunesc.

Aruncăm o privire în *holul* otelului. Celălalt tovarăş, Belgianul, cu care ne dasem întâlnire pentru a merge la Bursă, nu sosise încă.

Holurile aceste din marile hoteluri americane au ajuns un fel de localuri publice pentru distracţie şi întâlnire. Nu sunt rezervate numai călătorilor. Intră şi iese mii de oameni, într'o continuă şi ameţitoare circulaţie. Doamne elegante, foarte multe bătrâne, stau fără nici o treabă ceasuri întregi, îngropate în fotolii comode, privesc la forfotul din sală, fumând sau mestecând bomboane de gumă. Lângă fiecare fotoliu, e aşezată o scuipătoare monumentală — vase mari de aramă artistic lucrate.

Intreg etajul de jos e ocupat de restaurante, bar, cazino, săli de lectură, de ceai, de cafea, saloane de recepţii, de dans, birou de bancă, telegraf, telefon, birou de cale ferată, de teatru... Prin colţurile sălilor, aparate telegrafice, ţăcănesc continuu filând singure bande de hârtie, pe cari apar imprimate ultimele ştiri din lumea întreagă.

Ne scoborâm în subsol, în sălile de tualetă. După ce sunt întins aproape orizontal, pe un scaun special, — un American, care flueră o arie veselă, mă bărbiereşte, pe când un negru bătrân, buzat, îmi face ghetele, iar o fată blondă, surâzătoare, îmi lustrueşte unghiile.

Belgianul ne aşteaptă la o masă.

— Noi, — spune Americanul surâzător, — când plecăm la lucru dimineaţa şi ne întoarcem seara, nu prea mâncăm la amiază, aşa că ne asigurăm de la început cu 'n *breakfast* cupios: fructe, ouă, şuncă şi cafea.

Plecăm pe jos, pe Broadway, principala arteră care desparte în două New-Yorkul, pe o lungime de treizeci kilometri.

Deoparte şi de alta se încrucişează stradele tăiate în unghiu drept. Sistemul blocurilor şi a numerotaţiei stradelor e foarte practic, înlesnind orientarea. Peste tot o lipsă de uniformitate şi

simetrie. Nu sunt perspective frumoase cari să încânte ochiul. Intr'un lanţ de case mici se ridică din loc în loc nişte clădiri gigantice ca nişte uriaşi între pitici. Nu se văd arbori plantaţi dealungul stradelor, nici faţade înflorite şi nici construcţii de o arhitectură armonică. Toată lumea pare cuprinsă aci de beţia vitezei. Automobilele aleargă în goană nebună şi fără nici o ordine, se încrucişează cu tramvaele electrice, cari trec fulgerător în toate direcţiile. Unele nici nu opresc la halte; din fugă se sue şi coboară numai cine poate.

Un drum pe jos, cu atenţia încordată, în vârtejul acesta ameţitor, în haosul şi trepidaţia stradei, care îţi irită nervii, te oboseşte cumplit. La fiecare pas ocolim lucrări, eşafodagii, canale desfundate, noui linii de tramvai subteran, explozii de dinamită şi perforatoare găurind stânca pentru temeliile clădirilor uriaşe cari se înalţă într'o febrilă activitate.

— De câte ori trec pe aci, — spune Belgianul, — găsesc aceeaş veşnică mişcare de dărâmare şi reconstrucţie. Parcă ar fi un oraş în formaţie, care nu mai ajunge să se termine odată. In totdeauna New Yorkul mi-a părut haotic ca un oraş ce se reface în urma unui cataclism.

Americanul îi răspunde râzând:

— Europa construeşte pentru eternitate, iar noi construim numai pentru zece ani. O casă cu zece etaje e deja o clădire veche, o dărâmăm şi facem în locul ei alta nouă cu douăzeci de etaje.

Ne oprim în faţa uneia dintre cele mai ciudate şi îndrăzneţe clădiri, ridicate de mâna omului pe pământ, — celebra casă *sgârie-nori* Flat Iron.

Niciodată nu mi-am închipuit că în vârtejul Broadwayului mă voi gândi tocmai la vechiul meu prieten din Isaccea: Suliman Memet Regip. Chipul lui grav, cu barba de patriarh, mi-a apărut deodată în minte din cauza pălăriei care mi-a căzut din cap pe când mă încercam să număr etajele dând capul prea mult pe spate.

Suliman, care fusese odată la Bucureşti într'o delegaţie pentru tutunuri, ca să-mi explice cât de înalte case a văzut el acolo, îmi arăta cum îi cădea fesul din cap decâte ori privea în sus până la coperişul caselor.

Flat Iron, la o încrucişare de străzi, are o formă bizară —un imens fier de călcat — faţada e în unghiu; nu are nici o lărgime; e asemenea unei prove de vapor, de înălţime de o sută de metri; lungimea de şasezeci metri iar spatele casei, lat de douăzeci şi opt de metri.

Avem altele şi mai înalte, dar asta e foarte interesantă, aşa sveltă şi aquilină. E cea mai ascuţită casă din lume, spune Americanul cu mândrie.

La noi arta de a construi a trecut din mâinele architecţilor şi zidarilor, în mâinele inginerilor şi fierarilor. Esenţialul în construcţiile noui e osatura metalică, cuşca aceea rigidă. Totul trebue calculat matematic. Din moment ce scheletul e gata, umplutura de ciment sau cărămidă refractară se poate face şi de sus în jos; de aceea vedeţi adesea case, în care se lucrează încă etajele de jos, pe când cele de sus sunt deja locuite.

Lemnul a fost scos peste tot. Tocurile uşilor şi ferestrelor se fac de metal. Parchetele de ciment sau marmură

— Oricum, zic eu, urâte construcţii; nici un stil; nişte turnuri făcute toate după acelaşi calup. Şi turnul lui Babel trebue să fi avut aceiaşi architectură.

— Nici nu căutăm să facem architectură sau artă. Construim ca să câştigăm cât mai mulţi bani. Cu tipul acesta de case avem maximum de câştig. Intr'o singură clădire băgăm două, trei mii de oameni. Am rezolvat o problemă grea şi suntem mândri de soluţia găsită. Căci de nevoie am ajuns la acest tip de case. New-Yorkul e aşezat pe o insulă stâncoasă. Partea cea mai îngustă e tocmai asta pe care-i concentrată toată viaţa comercială. Era natural să mergem în sus, unde nu ajung nici praful nici muştele.

Aţi observat cum se lucrează temeliile acestor case? Se fac găuri sfărâmând stânca cu dinamită şi se aşează coloane de fontă. Acum s'a ajuns şi la construcţii uriaşe, chiar pe teren nisipos, prin puţuri betonate, adânci de treizeci de metri, în cari se bagă coloanele metalice.

Credeţi că noi n'am putea face şi lucrări monumentale de artă? Avem şi oameni şi bani.

Un singur lucru ne lipseşte: timpul.

V'aţi întrebat în câţi ani s'a lucrat Notre Dame sau Sfânta Sofia?

Caracterul epocei noastre e transformarea şi multiplicarea. Veşnica luptă dintre cantitate şi calitate. Noi judeeăm şi lucrăm cantitativ.

La Bursă

Vorbind ajungem pe jos în Wall Street. Cartierul băncilor şi trusturilor. Creerul financiar al Americei e chiar pe vechile fortificaţii cari apărau New Yorkul din spre mare. O stradă îngustă pe care nu sunt decât clădiri masive şi sumbre.

Asurzitorul sgomot metalic, scâşnirile roţilor pe raiuri, flue-

rile, clopotele și sirenele au încetat. Tramvae, automobile, trăsuri nu au voe să treacă pe aci.

In schimb, dela distanță, glasurile omenești din marea de capete cari se mișcă între ziduri, vibrează într'un freamăt neîntrerupt și vag, asemenea unui imens zumzet ridicat din roirea a mii de stupi de albine.

Trecem pe lângă edificiul tezaurului statului, sucursala celui din Washington. In beciuri e depozitată în permanență bogata rezervă metalică în monede, aur și argint în bare, de-o valoare de câteva miliarde. Construcția interioară e un fel de fort quirasat, păzit de o gardă de o sută de oameni armați.

Ne oprim în dreptul Bursei. O fațadă de templu antic. Gigantice colonade corintiene. Inăuntru, dela primul pas, te oprești aiurit. Spectacol unic, pe care mintea omenească nu și-l poate închipui. Iadul agitat de mii de oameni posedați, cari se sbat chinuiți parcă de o suferință internă. O nebunie epidemică. O exaltare colectivă. In delirul beției de speculație, toți urlă sălbatic, țipă strident fără să se înțeleagă ceva, aleargă și se îmbulzesc în grupe cari se fac și se desfac, îmbrâncindu-se cu pumnii strânși, cu ochii injectați, cu spume la gură.

Ingrozit lupt încordat mișcând coatele ca să ies din tumultul cari îmi strivea coastele ghiontite la fiecare pas. In sfârșit scap și răsuflu mai liber într'un colț al sălei. Privesc și nu pricep nimic. Văd că unii, cari țipă ca niște turbați, fac în acelaș timp semne ca surdo-muți, repezind degetele crispate în ochii altora cari răspund la fel.

Americanul nostru face haz și ne lămurește, că din cauza sgomotului asurzitor nu se pot auzi vorbele, și unii întrebuințează alfabetul cu semne, limbajul surdo-muților.

Trecem într'o altă sală. Lume mai potolită. Niște domni gravi, îngropați comod în fotolii, privesc ca la teatru în fața unor imense panouri cu numere, cari se înscriu automatic în dreptul numelor de orașe. Se știe în fiecare minut cursul dela celelalte Burse și fluctuația piețelor dela Londra, Paris, Berlin...

Americanul îmi arată doi bătrâni într'un colț. Dormitau cu ochii închiși, cu capele răzămate de spetezele capitonate ale fotoliilor.

— Aceștia nu mai fac afaceri, dar vin regulat numai de plăcerea excitației care le o dă Bursa, cu mirajul ei de speculație.

In fund e un fel de bufet. Toți stau în picioare, cu pălăriile în cap, mănâncă și beau pe fugă, servindu-se numai c'o mână, în cealaltă țin niște liste lungi acoperite cu cifre pe cari le controlează mereu.

Am ieșit buimac în stradă. Simt nevoe de câteva minute de liniște. Imi vuește continuă în minte sgomotul dela Bursă Și nu știu cum îmi apare iar figura gravă a lui Suliman.

Ce om cuminte şi demn.

Mă forţez să mi-l închipui smuls deodată din viaţa contemplativă dela Isaccea şi transportat în vârtejul asurzitor al Bursei din New-York. Imi aduc bine aminte de el cum făcea morală unui băet ştrengar, odată la umbra geamiei sub ghirlandele de foi de tutun puse la uscat, pe când beam delicioase cafele cu caimac — cinci bani ceaşca şi zece feligeanul — cum era pe vremea aceea.

— Nici nu şade frumos la obraz, zicea el, omul să alerge, să sbiere ca dobitoacele şi să dea din mâni, când vorbeşte. Omul trebue totdeauna să se ţină calm, aşezat şi demn.

Masa de seară o luăm la hotel. Americanul trebuia să plece a doua zi la Pittsburg. Ţinea mult să ne întâlnim încăodată cei câţiva tovarăşi de pe vapor care ne găseam la acelaş hotel. Adăugase, cu un aer misterios, că ni se rezervă o surpriză.

Masa era pregătită aparte într'un salonaş mobilat cu eleganţă. Sosise cei doi Spanioli, profesorul belgian şi doctorul italian singur. Il întrebăm de fiul lui care dispăruse din momentul debarcării. Bătrânul răspunse surâzând radios :

— Trebue să vie imediat. O să-i scuzaţi întârzierea că-i în febra însurătoarei.

— Când ? Cum ? Aşa de repede ? Când a avut vreme numai în două zile ? Pe când aşteptam toţi curioşi răspunsul, uşa se deschise brusc. Apărură două Americane însoţite de tânărul şi oacheşul Italian.

Miss Ethel şi sora ei mai mare Miss Esther. Pe cea mai mică o recunoscui îndată. Era fetiţa cu părul roşu care ne atrăsese atenţia la toţi cu fluerăturile ei în timpul balului de pe vapor. Fără nici o umbră de sfială ne strânse mâna voiniceşte la fiecare şi se adresă Americanului voioasă, c'un aer triumfător.

— Ei, vezi!... în patru zile afacerea e terminată. Duminică facem nunta. Am dat o telegramă azi mamei care-i la băi în New-Port.

— Dar tata ce zice?

— Tata nu poate zice decât ce zic eu în materie de căsătorie, ca şi în orice chestie de libertate de acţiune.

— Bravo! interesant caz isbucni în hohote de râs Americanul.

Traversezi oceanul, stai la Paris o săptămână, ca să-ţi alegi toalete de sezon. Şi când te întorci aduci pe lângă toalete şi un bărbat.

Iată domnilor ce înseamnă o fată americană. Cele mai multe au pretenţia de a importa tualete şi bărbaţi din Europa.

Toţi făceam haz de verva Americanului. Singură Miss Esther, sora mai mare, serioasă şi băţoasă, schiţă numai un surâs acru şi enigmatic.

La masă, lângă mine, bătrânul doctor, în surdină, mă puse în curent cu această căsătorie, accelerată cum o numea el.

— Americanele astea sunt nebune. Parcă își joacă viața. De pe vapor a pus ochiul pe băiat. Ea l-a cerut. Ai observat că aci femeile sunt mai îndrăsnețe, mai ofensive decât bărbații. M'a târît şi pe mine la tatăl ei. Pare om solid; trebue să învârtească mari afaceri. Nu mi-a făcut impresia că-i tocmai încântat de căsătorie; dar ce poate face dacă fata vrea! Nu i dă nici un ban zestre; l-a asigurat însă că în câțiva ani ajunge om bogat dacă are calități personale. După ce a întrebat cu ce s'a ocupat băiatul până acum, a luat telefonul de pe biurou, a vorbit câteva minute şi ne a comunicat pe loc că i se va încredința reprezentanța generală pentru Italia a unei mari case de automobile.

— Dar sora ei mai mare, pare că nu-i măritată, întreb eu în șoaptă.

— Asta e un fel de misionară, secretară la celebra societate I. W. K. A. — Asociația femeilor creştine americane. Declară net că nu se mărită ca să nu-și piardă libertatea de acțiune.

Le privesc pe amândouă, comparându-le:

Miss Ethel vioae, sglobie, ciripeşte ca o păsărică. Are un cap de copil nebunatic; cu tenul roz, ochi albaştri. Nu-i mai tace gura; continuu vorbește și râde c'o admirabilă naturalețã, fără pic de cochetărie.

Soră sa mai coaptă, cu ovalul figurii foarte fin, dar cu tenul pal, cu privire fixă, de oțel; vorbeşte puțin, cu un fel de gravitate monastică. Un amestec bizar de candoare și autoritate.

Nu ştiu cum s'a deschis vorba despre Bursa pe care o vizitasem în timpul zilei. Eu întreb cum se face că mai toate Bursele mari au aceeaş arhitectură. Fațada în stil antic, colonade clasice elene.

— Și totuş, — întrerupse Belgianul, — origina Bursei nu-i grecească. Monumentul lui Mamon, templul vițelului de aur, ar trebui să aibă un stil fenician, căci e produsul geniului semit, introdus în civilizația ariană.

Discuția s'a aprins pe această temă, dar argumentele erau slabe de ambele părți. Americanul susținea că Bursa nu-i invenția Cartaginei sau a Erusalimului. In China e de mii de ani; Roma și Bizanțul au avut Bursele lor.

Belgianul ca să dovedească origina semită a Bursei, pornea de la legenda biblică

— A trebuit să ajungă Iosif prietenul doamnei Putifar ca să-l bage pe Faroanul Egiptului într'o speculație de grâu. Căci în fond afacerea cu strângerea recoltei în cei şapte ani buni pentru nevoia celor şapte ani de foamete, n'a fost decât o acaparare de grâu, o pură speculație de Bursă.

— Specula, domnilor, — reluă Americanul, — este veche ca

şi lumea. Toţi o practică şi toţi se plâng de ea. Cu drept cuvânt un economist a comparat specula cu vântul. Bate în toate direcţiile şi, dacă uneori pricinueşte naufragii, mai totdeauna aduce foloase căci umflă pânzele corăbiilor, împingându-le pe suprafaţa mărilor.

Specula este creatoare. Fără ea lumea ar fi staţionară, condamnată la imobilitate. Ea este imboldul progresului. Trebue să ne aşteptăm că şi dacă ajunge la societatea colectivistă a lui Marx, lumea încă va specula, măcar asupra bonurilor de lucru.

Miss Esther, care abea deschisese gura până atunci, începu să-şi arăte părerile încălzindu se pe măsură ce vorba îi ajungea tot mai autoritară.

— Eu nu văd în Bursă decât un imens tripou patronat de stat, unde se pontează ca la orice casă de joc.

Beţia speculaţiei atrage şi pe cei mai tari oameni în vârtejul Bursei. Desfiinţarea ei este o chestie de higienă socială. Febra aceasta a riscului lucrează ca un dizolvant al societăţii, este un agent de descompunere socială. Setea de joc, viţiul lăcomiei irită nervositatea şi produce un desechilibru mintal. Omul nu mai munceşte, căci nu mai consideră averea ca produs legitim al muncii zilnice, ci ca un produs al hazardului şi al fraudei. Câte averi se fac şi se desfac în câteva minute, câte escrocherii savante, câte victime şi blesteme nu se aud în fiecare zi sub bolţile şi în jurul acestui locaş sinistru înălţat numai pentru cultul banului.

Americanul care ascultase cu răbdare întreaga tiradă morală, răspunse râzând cu ironie.

— In chestiile financiare, de obiceiu, morala are o metodă foarte comodă: condamnă sau scuză totul în bloc. In fond ce este bursa decât un târg, un bâlciu de valori. In societatea noastră, democraţie modernă, Bursa are un rol foarte important. E un organ absolut necesar şi util vieţii publice. Ea animează producţia, căci atrage şi pune în circulaţie banii cari înainte vreme se ţineau la ciorap şi sub grinda podului casei.

Nu trebue să-i uităm marile ei calităţi. Bursa e cosmopolită, independentă şi francă. E o forţă care nu poate fi supusă, cenzurată sau linguşită. E mai presus de politică, intrigă şi diplomaţie. Nu-i influenţată nici de suverani, nici de popor, căci nu-i o înjghebare artificială de stat. E un organism viu şi independent.

Bursa e uneori singurul barometru social la care aleargă opinia publică.

De vorbă c'un prieten

In Brooklyn, la o mare întreprindere technică, întreb de inginerul Aurel S....

— Etajul 19, biroul R.

Intru fără să bat la uşă Păreţii camerei tapisaţi de sus până jos cu planuri de maşini. In fund, după un imens biurou american, între două telefoane şi două ventilatoare electrice a căror helici sbârnâie învârtindu-se ameţitor,—un domn ras, numai în vestă, cu mânicile cămăşei suflecate până la cot, dictează ceva în gura mare unei fetiţe blonde, care stă în picioare în faţa lui, luând note stenografice.

Mă aşez nepoftit pe-un scaun şi aştept.

Cu atenţia încordată ascult modulaţiile vocei omului dela biurou, privesc figura cu trăsături energice, fruntea lată, brăzdată de cute adânci, capul mare, pleşuv, — numai la tâmple două tufe de păr cărunt.

E Aurel... cum a îmbătrânit... ce schimbare poate lua figura omenească în cursul vârstei... de necrezut. Câţi ani de şcoală am stat alături de el pe aceeaş bancă! Ciudat lucru... Copilul acela bălan, vioiu, cu ochii ca două mărgele albastre, aşa cum mi-a rămas în fundul minţii,—şi omul acesta greoiu, pleşuv, dela biuroul din faţa mea e una şi aceeaş fiinţă.

Cu repegiune şi claritate trec prin lumina minţii icoane din trecut: Intr'o oră de latină, la teză, ne-a prins copiind. Profesorul, un bătrân răguşit, tuberculos, şi-a înfipt degetele uscate în părul nostru, ne-a ciocnit cap în cap, ne-a târît până la uşă repezindu-ne pe amândoi afară cu un râs cavernos care mi-a rămas până azi în urechi.

Odată, la o inspecţie în pupitre, ne-a confiscat cărţile de citit... nu ne-a dat voe să eşim în oraş... Eu aveam degetele negre de cerneală şi el avea obiceiul să-şi muşte unghiile....

* * *

Un sbârnâit strident de telefon.

Fără să-şi ridice ochii, mecanic, întinde mâna la receptor. După câteva cuvinte, strigate cu enervare, îşi ridică brusc capul dând cu ochii de mine.

— Aurel! Nu mă cunoşti?

O clipă îşi încruntă sprâncenele. Se ridică de pe scaun şi de-odată, cu faţa luminată, aruncă receptorul pe biurou repezindu-se cu braţele deschise.

— Tu aci? De când? Cum m'ai nimerit? Asta i colosal!... după atâţia ani... stai să văd... douăzeci... ba nu, douăzeci şi trei de ani de când am plecat din ţară... din anul al patrulea dela Iaşi..

Surprinsă, nedumerită, blonda americană, văzând doi oameni

în vârstă îmbrăţişându-se, ţupăind ca doi copii, râzând şi vorbind în gura mare o limbă neînţeleasă, îşi strânse discret foile ieşind pe uşă în vârful picioarelor.

Ne pipăim, ne mângâiem cu priviri înduioşate simţind cum în bucuria revederii noastre picură amară otrava regretelor. Ne-am despărţit copii şi ne găsim bătrâni.

Şi pentrucă atâtea aveam să ne spunem, ne-am pomenit deodată amândoi tăcând.

— Dă-mi o oră când putem să ne vedem în linişte, să stăm puţin de vorbă.

— Eu fierb în iadul ăsta toată ziua. Numai dela nouă seara sunt liber.

— Vii să mă iei la ora 9 de la hotel Monopol.

Un restaurant, în grădină, pe coperişul unei case cu douăzeci şi unul de etaje.

In bolte de verdeaţă, pe mesele cu feţe albe, scânteiază sticlăriile în lumina electrică a globurilor multicolore. Acordurile unei orchestre ascunse într'un boschet de oleandri, tremură pierdute în vuetul neîntrerupt ce se ridică de jos, din haosul stradelor nepotolite, mereu, uniform şi vag ca zgomotul unei cascade îndepărtate. La o masă din fund, într'o nişă de ederă, stăm amândoi. De două ceasuri petrecem râzând şi povestind amintirile copilăriei trăite împreună. Răscolind trecutul mort, reînviem chipurile dascălilor noştri, nişte tirani cu apucăturile şi ticurile lor rămase de atâta vreme în fundul minţii noastre.

— Iţi aduci aminte, odată, în ora de trigonometrie, pe când bietul conul Ghiţă R... umplea tabla cu formule încâlcite — noi, în paradisul băncii din fund, cu atlasul geografic şi cu Jules Verne dinainte, aşterneam pe caetul de calcule proectul unei vaste organizaţii de colonizare în Congo — unde hotărîsem negreşit să emigrăm la sfârşitul anului şcolar.

Şi când ne-a prins... ce mutră! Cu ce satisfacţie îşi freca ciocul de barbă citind în hazul întregei clase proectele noastre asupra unei şcoli de trei sute elevi negri indigeni, condusă de doi profesori albi. Cu ce bucurie am intrat la închisoare! — Şi ca să nu ne prindă la inspecţie cu cărţi de citit, am ascuns în pantaloni două romane de Zola. Cu ce deliciu devoram acele cărţi, lungiţi pe paturi de lemn acoperite cu rogojini, la lumina chioară a unui muc de lumânare, adus pe ascuns de cerberul nostru, soldatul Bălaiasa, pe care-l conrupeam cu mucuri de ţigări!...

Tocmai pe sfârşitul mesei, în faţa cafelelor, după ce ne-am aprins nişte havane veritabile, Aurel începu să povestească în linişte:

— Ştii când am plecat de la Iaşi, din şcoala militară...

Erau trei burse: două pentru politechnică şi una pentru

Brest. Cu ce invidie ne privea toată şcoala pe noi cari reuşisem la concurs! Nu-ţi mai spun ce impresie mi-a făcută la vârsta aceea Parisul. Imi aduc aminte cu ce bucurie călcam pe stradele a căror nume îl cunoşteam din romanele lui Zola pe care le aveam proaspete în minte.

La primul examen la Paris am căzut cu succes toţi trei. Trebuia să facem un an de preparaţie pentru franceză şi matematici.

Ne-am înscris la liceul St.-Louis.

Deşi ne-am pregătit destul de bine, am căzut şi la al doilea concurs.

Ataşatului nostru militar de la legaţia din Paris i s'a dat să înţeleagă să nu mai încercăm de prisos. România făcea parte din Tripla Alianţă şi împănase cu elevi toate şcoalele speciale din Germania. Am primit ordin să ne întoarcem în ţară. Ceilalţi doi colegi s'au întors; eu am rămas pe loc.

Ce m'a hotărît să rămân singur, fără nici o resursă în haosul Parisului? Din ţară nu mai aşteptam nimic. Părinţii muriseră. Un unchiu, funcţionar sărac, creştea pe singura soră ce o mai aveam. Intr'o seară la o cafenea din Cartierul Latin întâlnesc pe un fost coleg de liceu. Trebue să-ţi aduci şi tu aminte de Arnold L...

— Cum nu, băetul croitorului de dame de lângă liceu. Cel care ne împrumuta cărţi de citit.

— Omul ăsta mi-a dat prima pildă de putere de muncă şi de voinţă de oţel. Urma la medicină şi, ca să poată câştiga câţiva franci pe săptămână, da lecţii, făcea contabilitatea la un biurou comercial, urmărea spitalele şi farmaciile pentru a înlocui cu plată, Duminicile, pe internii şi practicanţii cari plecau să se plimbe în împrejurimile Parisului. Il priveam cu admiraţie şi gelozie.

M'am hotărît să-l imit. M'am încăpăţânat să trăesc prin mine însumi, să răzbat cu orice preţ. Dam lecţii de matematici, pregăteam candidaţi pentru diferite şcoli technice. Un an de mizerie m'am sbătut în haosul Parisului. Nu mai puteam. Erau zile în care mă culcam flămând. Priveam cu necaz la Arnold, pe care îl întâlneam adesea. Călca din ce în ce mai sigur. Trebuia să ajungă la ţintă. Mă privea cu milă şi uneori cu ironie. Odată, văzându mă disperat, mi-a spus zâmbind: «Voi nu trebue să vă comparaţi cu noi: rasă veche de cinci mii de ani. Noi ne îndoim, dar nu ne rupem».

Când am văzut că nu mai pot răzbi la Paris — în ţară îmi era ruşine să mă întorc, — m'am hotărît să plec în America... Ca ajutor de mecanic pe un vapor francez am străbătut oceanul. Nu-ţi mai spun peripeţiile prin care am trecut. E destul să ştii că, deşi făcusem matematicile superioare, am şters aci geamurile dela vagoane, farfuriile dela restaurant, am condus vagoane de tramvai,

până mi-am găsit un loc umil la o fabrică de maşini. Făcusem prostia să debarc la New-York fără să cunosc bine limba engleză.

— Şi cum ai ajuns la situaţia de azi? — îl întrerup eu curios.

— Prin ajutorul religiei.

— Cum? — fac eu nedumerit.

— Foarte simplu. Am să te lămuresc îndată.

Aveam o cameră plătită cu săptămâna. Nu cunoştcam pe nimeni din locatarii aceleiaşi case. Duminica mai cu seamă mă simţeam singur, izolat. Toţi vecinii mei, Prezbiterieni uniţi, se duceau cu evlavie la biserica din apropiere. Aveau clubul lor, adunări, cântece, o organizaţie complectă, care-mi păruse la început condusă cu o rigidă disciplină.

Intr'o şeară pe când mă întorceam singur şi amărît spre casă, mă ajunge din urmă un American uriaş, ras, cu părul sur, cu faţa roşie, fragedă ca de copil, c'o redingotă neagră încheiată până la gât. Il mai văzusem de câteva ori şi bănuiam că-i un preot predicator din secta prezbiteriană. Cum aveam acelaş drum intrăm în vorbă. In loc să mă întrebe de ce naţionalitate sunt, mă întreabă ce religie am. Mi-a fost ruşine să'i spun că n'am nici una şi nici nu simt nevoe. I-am spus cu jumătate de glas că sunt ortodox.

«Dar nu te duci niciodată la biserică? — mă întreabă blajin. Te văd totdeauna singur, stingher. Asta nu-i bine». Şi cu duhul blândeţei începe o adevărată predică aşa în stradă.

«Omul e animalul sociabil la culme. Nu poate rămânea izolat în spaţiu. Se pierde ca sămânţa aruncată în vânt. Fiecare individ trebuie să facă parte dintr'o comunitate. Credinţa şi solidaritatea încheagă cimentul societăţii moderne».

In sfârşit îmi arată direct avantajele care le pot avea dacă întru în gruparea lor.

A doua zi m'am făcut Prezbiterian unit.

Ei bine, crede-mă că din ziua aceea parcă am schimbat macazul vieţii. Viitorul era asigurat.

Acestei întâmplări datoresc în cea mai mare parte situaţia la care am ajuns azi.

Am fost încredinţat unui profesor care m'a învăţat limba americană. Am fost recomandat într'o slujbă bună la un biurou de construcţii.

Aripa protectoare a grupului din care făceam parte o simţeam la fiecare pas. Am fost introdus la o bancă pe acţiuni care finanţa nişte mari întreprinderi industriale. Ajutat să mă specializez în electricitate, recomandat la casa unde mă găsesc şi azi, ajuns din grad în grad până la postul de director al secţiei motoarelor electrice.

— Nu înţeleg, îl întrerup eu, cum pot fi aşa de evlavioşi Americanii aceştia realişti, cu simţul lor aşa de practic şi pozitiv?

— In lumea asta nouă, începu el să explice, unde n'a fost un teren propriu pentru artă şi filozofie, numai religia era singura formă de viaţă speculativă, singurul ideal posibil. Şi nu uita că primii colonişti nu erau decât nişte *sectari* care-şi găseau aci adăpost. Forţa iniţială a fost religia; pe temelia ei s'a format această nouă naţiune. Dar aci biserica are alt caracter decât în lumea veche. Nu are nimic mistic. Statul nu se amestecă. O libertate de credinţă absolută. Cel mai larg spirit de toleranţă. Individul singur caută să se încadreze într'o comunitate. Omul îşi plăteşte biserica şi preotul cum îşi plăteşte chiria casei pe care o locueşte. Biserica e mai mult o şcoală decât un templu, e un club, o sală publică de conferinţe morale şi concerte religioase. Teologi abili, oratori de talent fac prozeliţi, atrag publicul prin reclamă, discursuri, muzică, fonograf, adună bani, construesc, cumpără sau închiriază localuri de biserică. Sunt aci numai 160 de secte religioase. O babilonie de confesii independente, fondate pe libera interpretare a Bibliei.

Este o perpetuă concurenţă între religii. Zilnic răsar profeţi moderni; unii cu mari calităţi financiare, cari inventează religii noi, organizând în jurul bisericii cluburi, bănci, întreprinderi comerciale şi industriale pe acţiuni. Diversele biserici americane sunt întocmiri practice şi comode. Acum se agită ideia unificării religiilor, organizându-se un imens trust al bisericilor.

* * *

Eram la al doilea rând de cafele, când îl întrebai brusc:

— Dar cum se face că ai rămas până acum neînsurat?

El începu să râdă zgomotos. Şi, după ce şi aprinse havana stinsă, se hotărî să vorbească, după oarecare şovăială.

— Aci, vezi tu, nevasta e un obiect de lux Omul luptă să facă bani. După ce a ajuns bogat, îşi permite şi luxul de a-şi lua nevastă, ca un obiect rar, de mare preţ.

— Ei bine, dar tu ai ajuns într'o situaţie în care poţi să-ţi permiţi şi acest lux.

— Hm! făcu el clătinând din cap, e adevărat; dar trebue să-ţi mărturisesc că un fel de laşitate m'a împiedicat. Niciodată n'am avut curajul să iau o Americană.

Aci femeia e ca un copil răsfăţat şi cauza, dela origină, e că cei mai mulţi colonişti veneau singuri. Era mare lipsă de femei la început. Li s'a creiat un regim privilegiat de care, prin tradiţie, se bucură şi abuzează femeile de azi. Acest cult al femeii a ajuns în America exagerat şi situaţia bărbaţilor a devenit umilitoare şi ridicolă. Sunt un fel de servitori ai femeilor. Ei muncesc şi ele consumă. Bărbaţii sunt priviţi aci numai ca nişte maşini

de făcut dolari pentru ca femeile să-şi poată satisface gusturile de lux, toalete, bomboane, plimbări şi voiaje.

Cu drept cuvânt se zice că America e paradisul femeilor. Ele domnesc aci. Viaţa de familie aproape a dispărut. Copii nu vor să aibă. Şi când au, sunt încredinţaţi altor femei, plătite să-i creasca. Nu vor să se îngrijească de casă şi menaj, locuesc în apartamente mobilate, mănâncă la restaurant, umblă toată ziua forfota prin prăvălii, cofetării, cluburi, societăţi; au oroare de ocupaţiile casnice pentru cari, zic ele, sunt Negrii.

— Şi totuşi, îi spun eu, dintre toate tipurile de femei găsesc că Americana e cea mai interesantă, cea mai simpatică şi la nivelul cel mai ridicat.

In general frumoasă, sveltă, elegantă, emancipată fără a fi pedantă, vioaie, graţioasă, fără a fi frivolă, uneori excentrică dar todeauna demnă şi sigură de sine.

Imi place felul cum privesc ele oamenii drept în faţă, fără să pozeze şi fără să se alinte. In ochii lor calmi, senini, au un fel de curaj moral, un bun simţ şi un echilibru admirabil.

In lumea asta de afaceri negustoreşti, par'că numai femeia reprezintă frumosul, arta şi cultura.

Că femeia e atrasă aci de spiritul public şi ocupaţiile casnice n'o mai reţin ca înainte legată de cămin, este explicabil prin însăşi transformarea societăţii moderne.

De ce ar face în casă ciorapi, săpun sau *melspaisuri*, când se găsesc toate de-agata în comerţ? In schimb ce câmp vast de activitate socială i s'a deschis: educaţia publică, învăţământul, asistenţa socială. Numai opera aceasta feminină mai afinează negustoreasca democraţie americană.

— Foarte adevărat, mă întrerupe Aurel enervat, nu neg rolul social important de factor moral al femeii americane, dar susţin că nu-i bună soţie, mamă şi menajeră. In general, Americana e ambiţioasă, are un fel de vanitate de a se distinge, de a fi *cineva*; egoistă, trăieşte numai pentru sine, mai mult o atrage viaţa publică decât cea de familie. Nu cunoaşte ceeace se numeşte iubirea de cămin. Clubul feminin aduce fatal desagregarea familiei. Ori eu mă însor cu gândul de a-mi crea o familie. In America, bărbaţii şi femeile sunt două rase deosebite. Femeia aci n'a ajuns încă să aibă creer de bărbat, dar şi-a pierdut inima de femee. Un francez de spirit zicea despre Statele-Unite: «In ţara asta femeile conduc pe bărbaţi, iar pe femei le conduc fetele lor, aşa că se poate zice că Statele-Unite sunt conduse de copii».

La un moment dat era să cad şi eu în cursă. Mă aflam c'un prieten la băi de mare; două drăcoaice în costum de bae, ne atacau de câte ori apăream pe plajă. Mai târziu am aflat că la mijloc era un *pareu*. Cele două fete se prinseseră că nu vor pleca dela băi decât măritate.

Prietenul meu, un uriaş copil, a capitulat repede. Eu am rezistat asediului o lună întreagă.

Tatăl fetei era foarte bogat, dar nu da nici un ban zestre. «Dacă tânărul are cu ce să te ţie, ia-l» – îi spunea fetei.

Tatăl băiatului, un mare fabricant, spunea la fel: «Dacă ai cu ce să ţii nevastă, însoară-te; dacă nu, aşteaptă până ce vei mai înainta în grad». Băiatul avea un post plătit în fabrica tatălui său şi înainta la rând cu ceilalţi funcţionari.

Inainte de căsătorie, fata şi-a formulat câteva condiţii. La sfârşitul fiecărei luni el trebuia să-i prezinte compturile de cât a câştigat şi cât a cheltuit. Ea le va verifica având drept să ia lunar cât va voi din suma rămasă.

Trei luni pe an are drept să stea în Europa.

După un scurt timp dela căsătorie, Americanul se îmbolnăveşte de tifos. Tânăra şi iubitoarea lui soţie chiamă pe soacră să facă pe infirmiera şi ea se duce să stea la părinţi, spunând că ei nu-i trebue bărbat bolnav. Nu înţelegea de ce ar suferi ea pentru alţii. Numai după ce bărbatul s'a însănătoşit, nevasta s'a întors acasă. Bărbatul a primit-o cu mulţumire.

* * *

— E târziu. Să plecăm. Mâne dimineaţă trebue s'o iau dela capăt. Zilnic repet aceeaş muncă monotonă de maşină regulată.

Un nour de melancolie îi întunecă faţa şi ochii lui albaştri, tulburi, iau o expresie stranie. Mergând greoiu, cu paşi şovăitori, mă apucă strâns de braţ, şoptindu-mi într'un oftat şuerător:

— Nu mai pot. Trebue să mă întorc în ţară.

— Cum? Pentru ce? — îl întreb surprins, — acum când ai ajuns să ai aşa situaţie? Ce-ai să faci în ţară?

— Nimic... nimic... Tocmai pentru asta plec de aci, ca să nu fac acolo nimic. Mi-i sete de linişte. Nu mai pot. Sunt obosit. Vreau să stau, să nu fac nimic, absolut nimic.

Noi cari am venit mai târziu aci şi nu ne-am născut pe solul acesta, în atmosfera uscată şi electrică a Americei, nu ne putem adapta. Munca aceasta de sclav, condamnat a goni mereu în vârtejul de afaceri, fără să ai vremea de a gândi măcar, te oboseşte cumplit. Noi am ajuns sclavii maşinilor pe care le-am inventat. Şi maşinismul acesta tiran ne forţează să lucrăm ameţiţi mereu, mereu, fără o clipă de reculegere.

Scopul vieţii aci e îmbogăţirea. Dar ce folos? Nici o bucurie n'ajungi să poţi gusta. In agitaţia asta continuă de infern, tensiunea nervoasă produce o sleire, un gol sufletesc, un fel de indiferenţă pentru tot ce face preţul şi farmecul vieţii. Oamenii de aici ştiu să facă bani, dar nu ştiu să-i cheltuiască. E adevărat că trebue să vii în America să faci banii, dar să-i cheltueşti în Europa: căci numai după ce vezi America, poţi înţelege şi preţui ţara ta.

Reporterul american

La o încrucişare de străzi ne oprim. De ce s'o fi îmbulzind atâta lume? Vre-un accident sau un scandal de stradă? Ne facem loc înotând în coate prin mulţime. La mijloc, cocoţat în vârful unei scări mobile, un domn în negru, cu părul sur, vorbeşte mulţimii. Face gesturi largi de orator popular, declamă cu patos ca un actor de provincie.

— Ţine un discurs politic? — întreb pe Aurel care abea îşi poate stăpâni râsul.

— Nu. E un orator comercial. Face propagandă pentru cumpărarea acţiunilor companiei care lucrează noile canaluri de navigaţie.

Intr'o mână ţine o portocală şi în cealaltă un măr. Cu gesturi de scamator le arată şi asigură publicul că va plăti pe jumătate preţul fructelor transportate pe apă, atunci când New-Yorkul se va lega printr'un canal cu Filadelfia, iar Clevelandul îşi va da mâna cu Pittsburgul. C'o mişcare abilă aruncă fructele în mulţime şi scoate dela piept un pachet de acţiuni pe care le învârteşte deasupra capului.

— Singura ocazie de îmbogăţire, domnilor!...

Şi c'o agilitate uimitoare scoboară din vârful scării, pătrunde în mulţime cu teancul de acţiuni, urmat de alţi doi agenţi care împart cu de-a sila prospectele şi broşurile noii companii a canalurilor de navigaţie.

Inainte de a se răspândi lumea, doi hamali zdraveni ridică scara îndreptându-se către o altă piaţă, unde trebue să se instaleze tribuna oratorului comercial

— E luptă aprigă,—îmi spune Aurel,—între companiile de căi ferate şi noua companie care a început tăerea canalurilor de navigaţie interioară.

Ca să se folosească de părerile specialiştilor din Europa, au stăruit aşa de mult Americanii să se ţină acest congres internaţional de navigaţie la Filadelfia. In lupta asta presa, ca de obiceiu, e împărţită în două. Unele ziare susţin căile ferate, altele susţin canalurile. Incă nu ţi-a venit rândul. Ii ia pe toţi delegaţii după naţionalitate.

* * *

Seara, la masă, într'un restaurant de mâna a doua, ascult o orchestră ciudată: piano, vioară, violoncel şi un grafofon care ţine locul tenorului.

Mâncarea şi serviciul foarte proaste. Aştepţi un ceas până ce un chelner binevoeşte să ia comanda scrisă. Alt ceas aştepţi până ce-ţi vin deodată toate felurile cu care-ţi umple masa.

Americanii nu sunt pretenţioşi: nelipsita porţie de îngheţată îi mulţumeşte mai mult decât toată lista de bucate.

Un italian, dela masa de-alături, bătea enervat în farfurie; chelnerul, care mesteca între dinţi o bomboană de gumă, se opri spunând hotărît: «Aşteaptă, că nu ţi-a venit rândul; dacă faci sgomot, nu te servesc de loc». Italianul s'a potolit ca prin farmec.

Inainte de a termina masa, văzui intrând în sală un tânăr cu pălăria pe ceafă. Dela uşă roti o privire grăbită şi întins veni la masa noastră. Fără multă întroducere îmi spune că-i trimis din partea unui mare cotidian să afle ce părere am eu asupra noilor proecte de tăere a canalurilor de navigaţie dintre Filadelfia—New-York şi Cleveland—Pittsburg. Ii răspund râzând că abea am sosit în America şi nu sunt încă orientat nici asupra situaţiei geografice a noilor canale.

Reporterul marelui cotidian îşi încruntă o clipă sprâncenele. După ce-şi scoase din cătărămi un întreg harnaşament de curele, în care-şi ţinea un enorm aparat de fotografie tip «*Kodak*», se aşeză la masă în faţa unui *blok-notes.*

Zadarnic încercasem să mă sustrag. Căzut în ghiarele reporterului american, nu mai aveam nici o scăpare. După ce-şi ţăcăni de câteva ori vârful tocului de dinţii de aur cari străluceau printre buze, începu să-mi explice proectele canalurilor servindu-se de tacâmurile şi farfuriile de pe masă. Căuta să-mi sugereze părerile sale asupra noilor canale pentru a-mi putea smulge răspunsurile de care avea nevoe.

Sfârşi prin a-şi schimba formularea întrebării:

— Ce părere aveţi în general asupra concurenţei dintre căile ferate şi canalele de navigaţie?

— In toate ţările, îi spun eu, unde s'au tăiat canale—a fost la început o luptă între căile de comunicaţie de apă şi cele de uscat. Experienţa însă a dovedit peste tot că nici unele nici altele nu pot pierde, căci întregul trafic creşte, ridicându-se valoarea întregei regiuni în care s'au înmulţit mijloacele de transporturi.

Satisfăcut Americanul nota cu mare viteză în carnet nişte semne cabalistice din cari trebuia să-şi compuie interviewul.

Ca să mă despăgubesc, mă încercai şi eu să-l descos asupra organizaţiei marilor ziare americane.

Reporterul după ce-şi termină masa — o porţie de carne de porc cu marmeladă şi două porţii de îngheţată — începu să-mi explice:

— La noi *Jurnalul* e o pură întreprindere comercială Cum ar fi o bancă sau o societate de asigurare... o gigantică fabrică în care lucrează o armată de mii de specialişti, o imensă uzină de produse intelectuale.

Aşa cum a ajuns azi, jurnalul american e o tribună liberă, deschisă la toate părerile şi iniţiativele timpului. C'un preţ foarte

mic a ajuns la un tiraj formidabil. O avalanşă de hârtie imprimată cade zilnic asupra maselor, şi răspândeşte, vântură, inoculează idei în milioane de capete omeneşti. Titanicele forje ale *presei* înghit zilnic, ca nişte monştri din poveste, kilometri de hârtie ameninţând cu distrugerea vastele păduri americane.

New-York Herald a ajuns, în ediţia de Duminică, la o sută de pagini — jumătate kilogram de hârtie — aproape de greutatea unei pâni. Ce puternică influenţă şi autoritate are azi presa cu forţa ei dominatoare...

— E numai o iluzie, îl întrerupe Aurel, tăind brusc entuziasmul Americanului; ziariştii se cred stăpânii opiniei publice, dar în fond nu sunt decât sclavii publicului, reflexul şi agenţii de transmisie. Presa americană nu-i decât o imensă agenţie de informaţii, un vast biurou de explicaţii populare într'un limbaj arid, monoton sau naiv, exagerat şi senzaţional, fără nici o scânteere de spirit, de logică sau de pasiune. Se tipăreşte numai ceeace marelui public îi place să citească. Nici idei, nici stil, nici personalitate. Ziariştii americani nu sunt cunoscuţi şi apreciaţi ca în Europa. Ca dovadă deschideţi cele mai mari ziare americane şi nu veţi vedea nici un articol semnat. Singurul nume aparent e al propietarului care, cu toată reclama comercială ce şi-o face, nu scrie nimic. Nu este decât un abil om de afaceri, un mare negustor de noutăţi.

Americanul, care ascultă cu ochii aproape închişi, cu faţa crispată, izbucni deodată:

— Mă rog, nu uitaţi că fiecare epocă îşi are presa ei. Credeţi că noi n'am trecut prin vechea şcoală a jurnalismului-apostolat? Că n'am avut odată presa dogmatică, apărând idei şi opinii după programe de partid? Ziariştii noştri din trecut, începând cu marele Franclin, au dus lupte teribile împotriva tiraniei engleze. Şi mai târziu, după constituţie, ziarele politice se războiau cu atâta patimă că adesea redactorii terminau în stradă cu focuri de revolver polemicile înfierbântate din ziare.

Dar oricât de bun, ziarul din trecut avea un cadru prea strâmt. Nu se adresa decât numai unei anumite categorii de cititori, nu marelui public. In angrenajul giganticilor transformări mondiale, prin mijloace rapide de comunicaţii, presa s'a *universalizat*. Am evoluat realizând *marele jurnal american*, care culege şi împarte noutăţi şi cunoştinţi pentru fiecare membru al familiei şi societăţii.

Misiunea şi opera socială a presei americane este una din cele mai mari minuni ale lumii. Răspândind anual miliarde de foi, ea face educaţia unui număr mai mare de oameni de cât poate face totalitatea şcoalelor şi universităţilor existente. E adevărat că presa noastră are alt caracter. Nu are nume marcante care să domine. Nu are tenori, primadone, dar fiecare îşi face

partea sa conştiincios, conlucrând armonic în acest concert în care totul e la unison.

Şi ca serviciu de informaţii, de sigur că-i cea dintâi presă din lume.

Succesul jurnalului american depinde de reportajul care *recoltează* noutăţile. Căci în fond gazetarul nu-i de cât un fel de vânzător de noutăţi. Trebue să posede arta de a culege şi prezenta marfa la timp, în chip interesant şi atractiv.

Reporterii noştri ţin recordul. Sunt activi, igenioşi, antrenaţi şi neobosiţi. Isbutesc să învingă toate dificultăţile; ştiu să găsească totdeauna mijlocul de a obţine ceeace vor. Sunt cazuri celebre de voinţă şi devotament profesional. Nu ştiu dacă aţi auzit de Fielders, reporterul dela *New-York Times?* Acum câţiva ani, când s'a întâmplat groaznicul naufragiu al vaporului *Oregon*, Fielders a plecat c'o şalupă pe ocean ca să întâlnească vaporul Lloydului German, care salvase în drum o parte din călătorii de pe Oregon. A reuşit să întâmpine vaporul german inainte de intrare în baia New-Yorkului. S'a suit pe bord şi a stat de vorbă cu cei salvaţi, recoltând în câteva minute informaţii din care el putea scrie un volum întreg asupra naufragiului Oregonului, ca şi când ar fi fost la faţa locului. Dar când vru să plece, căpitanul vaporului german îl opri. Inserase, vaporul ancorase în faţa portului aşteptând vizita sanitară care întârzia. Debarcarea nu era permisă. Când s'a convins că orice protestare e în zădar faţă de încăpăţinarea căpitanului, abilul reporter s'a apropiat de balustrada punţii de sus şi, printr'un salt de acrobat, s'a aruncat dela înălţime în valurile oceanului.

Călătorii priveau îngroziţi de spaimă. Marinarii îi aruncau aparate de salvare şi se agitau toţi pe punte să coboare bărcile pentru a-l pescui. Fu salvat de şalupa cu care venise şi care aştepta în apropierea vaporului. Şalupa cu toată viteza se îndreptă spre port. După o oră Fielders debarcă pe cheiu. Şi a doua zi dimineaţa, inainte de acostarea vaporului german, numai în coloanele ziarului «New-York Times» apărură pe larg informaţii complecte asupra naufragiului Oregonului. Un alt reporter celebru, Stuart dela *Chicago Tribune*, ca să poată reproduce discuţiile juraţilor în procesul Luesteger — un cârnăţar care îşi omorîse nevasta — a reuşit să se bage în ventilatorul camerei secrete a juraţilor unde a stat şapte ore.

Cel mai interesant caz e al unei femei reportere. Indrăsneaţa Miss Ann Royal, căreia Prezidentul Vyler în refuzase orice interview, a pândit momentul când Prezidentul fiind la ţară, făcea bae sub cerul liber în râul Potomac. Ingenioasa reporteră s'a aşezat pe hainele Prezidentului lăsate pe mal. Nu s'a mişcat deacolo până ce nu i-a smuls toate informaţiile de care avea nevoe.

* * *

Era aproape de miezul nopţii când reporterul american îşi controlă ceasornicul. După un *all right* repezit porni în goană spre redacţie.

A doua zi dimineaţă apăru într'unul din marile cotidiane, pe trei coloane, cu litere mărunte: *«Părerile unui specialist român asupra importanţei nouilor canale de navigaţie din Statele-Unite»*.

Şi pentrucă la masa care o luasem împreună îmi păruse ciudat felul acela de mâncare: carne de porc cu marmeladă, reporterul făcuse un articol special pe alte două coloane. Titlurile şi subtitlurile erau imprimate cu litere de-o şchioapă:

«Interesantele impresii ale unui Român asupra ţării noastre»

«Admiră progresul nostru, dar se miră de unele obiceiuri necunoscute în lumea veche».

«Bucătăria românească nu admite carne de porc cu marmeladă».

La Academia militară americană

Se lumina de ziuă când *«Robert Fulton»* se deslipi forfotând sub presiunea aburului, de lângă pontonul debarcaderului *«Hudson River Line»*.

Vaporul acesta, cu patru punţi şi trei coşuri, e unul din acele tipuri de vase uriaşe, de o formă ciudată, cari nu se pot vedea decât pe luciul fluviurilor şi lacurilor americane.

Impotriva curentului urcăm fluviul cu repegiune, lăsând în urma noastră New-Yorkul, înăbuşit de fum, pierdut în haos, înecat în ceaţa care apasă veşnic pe umerii oraşului gigantic. Din depărtare nu se zăresc decât vârfuri sclipitoare de *sgârie-nori*, singurile cari mai pot străpunge pânza de neguri joase ce învălue orizontul.

Fluviul Hudson cu malurile lui înnalte, stâncoase, nelucrate şi abrupte, pe cari mai trăesc unele bătrâne păduri de altă-dată, se aseamănă mult cu Dunărea noastră la Porţile de fier, deşi Americanilor le place să-l numească: *Hudson Rinul american.*

Intâlnim câteva remorchere mici trăgând convoiuri lungi de şlepuri încărcate cu grâne sau cărbuni.

După ce trecem de-alungul malului Palisadelor, un părete de coloane stâncoase în cremene vânătă şi roşă, vaporul, scăpat de marele curent, mărindu-şi din ce în ce viteza, alunecă pe întinderea de apă revărsată ca un lac.

Mai în sus albia se strânge între malurile înalte şi păduroase.

Vaporul se opreşte greoiu în cotitura scurtă a fluviului. Acostăm la debarcaderul pe care scrie: *West Point.*

Ne scoborîm grămadă pe mal şi ne rânduim în cele zece brecuri militare care ne aşteaptă în faţa pontonului. Mă aşez între un inginer belgian şi un locotenent din marină italiană.

Urcăm în pasul trăgănat al cailor, pe-o şosea tăiată în coasta dealurilor acoperite de castani stufoşi.

Sus ne oprim în faţa şcolii, pe piaţa de paradă.

In capul scării ne aşteaptă directorul şi ofiţerii profesori.

Suntem conduşi în sala de onoare — «*Memorial Hall*», sala gloriilor şi trofeelor. In ţara asta nouă, în tânăra republică de negustori, te minunează îndrumarea patriotică, cultul unui trecut aşa de puţin îndepărtat şi a unei istorii naţionale aşa de scurte.

Copiii din şcolile primare, la intrarea şi eşirea din clase, sunt datori a saluta drapelul american, care fâlfâe în fiecare zi deasupra şcolii.

In «*Memorial Hall*» sunt păstrate steagurile şi tunurile, statuile eroilor, portretele marilor generali americani. Relicvele proaspete din războiul independenţei sunt păzite cu sfinţenie pe rând de către generaţiile cari se pregătesc în academia militară.

Mă uit cu atenţie la portretete generalilor americani Tipurile aceste de militari făcuţi, şi nu de meserie, cu pălăriile lor garibaldine plecate pe o ureche, strânşi în tunicile lor de împrumut, generali numai la alegere şi nu la vechime după anuar, te urmăresc parcă în cadrele lor aurite cu nişte ochi ageri, vioi, plini de îndrăzneală şi neclintiţi în voinţa şi hotărîrea lor.

Un căpitan din artileria americană ne conduce prin toate sălile de clasă, laboratoriile şi halele de gimnastică; ne dă lămuriri asupra organizaţiei acestei şcoli în care republica îşi fasonează după sistemul ei uneltele de meserie pe care se sprijină alcătuirea apărării naţionale.

West Point, căruia i se zice *Gibraltarul Hudsonului*, e un punct strategic însemnat: fortificaţia lui stăpâneşte navigaţia pe fluviu. Marele Washington a ales anume acest loc pentru întemeerea unei academii militare.

Sunt vre-o patru sute de elevi, între 17 şi 22 ani. Nu se dă nici un concurs de intrare. Fiecare deputat are drept să bage în şcoală câte un elev din circumscripţia lui electorală. Preşedintele Republicei are drept la zece locuitori.

Intreb dacă sunt toţi bursieri sau se primesc şi elevi cu plată. Căpitanul îmi răspunde zâmbind: «elevii nu plătesc nimic, dimpotrivă statul plăteşte pe lângă toată întreţinerea şi câte-o leafă de 500 dolari pe an fiecărui elev».

Ce impresie plăcută îţi face şcoala aceasta, departe de haosul marilor oraşe, aşezată sus, pe-o coastă verde, singuratică, în mijlocul unei naturi bogate, unde respiri în plin libertate şi aerul curat de apă şi pădure. Incotro îţi arunci privirea nu întâlneşti decât aceiaşi tinereţă sănătoasă şi oţelită, figuri fragede, voioase, priviri agere, îndrăsneţe, trupuri zvelte, umeri laţi, piepturi bombate, braţe de luptători cu muşchi de criţă.

— Metoda noastră e simplă, ne spune cu modestie căpitanul american. Gimnastica fizică o combinăm cu gimnastica morală. Pe cât putem, înlocuim ideile abstracte prin simţul practic şi ne încordăm puterile de a cunoaşte realitatea, de a o mânui şi de a o stăpâni. Deşi pe mulţi ne atrage educaţia franceză şi germană, ne ferim însă de a le copia. Nu se potrivesc cu firea şi mediul nostru.

Căutăm să producem just marfa de care democraţia noastră are nevoe. Toţi nu pot să ajungă savanţi, dar trebue să iasă toţi de aci oameni întregi, hotărîţi şi viguroşi. Specializarea şi selecţiunea vine mai pe urmă. Aci lucrăm să formăm caractere, trupuri şi suflete sănătoase, pregătite pentru o viaţă de luptă.

Ceia ce numiţi dv. viaţa de cazarmă cu disciplina ei mecanică, uniformă şi rigidă, noi avem foarte puţină.

Trei luni pe an elevii nu dorm pe paturi în case, stau afară în corturi, ducând viaţa grea de campanie. Cursurile teoretice se fac numai iarna în grupe de câte zece elevi în fiecare sală sub conducerea unui ofiţer profesor instructor.

Pe cât putem, facem o educaţie mai mult individuală decât colectivă.

Doctorii nu pot lecui bolnavii tratându-i în bloc; trebue să-i caute pe fiecare separat, adaugă căpitanul surâzând mulţumit. Pedepsele sunt foarte rare. Cele mai grave greşeli sunt minciuna şi beţia. Duminica repaosul e obligator. Toţi elevii trebue să ia parte la serviciul religios, afară de cei care declară în scris că sunt liberi cugetători».

Eşim în curtea şcolii. In fund pe un covor verde de iarbă tunsă se încinsese o luptă înverşunată de foot-ball. Trecem pe lângă statuia lui Kosciusko, marele erou polonez care a iubit mult locurile aceste unde se retrăsese la bătrâneţe.

Pe aleile curate, cu nisip roşu, umed, sub umbra bolţilor de verdeaţă întâlnim grupe de elevi în uniformele lor bogate, în tunici-fracuri albastre cu nasturi auriţi, cu pantaloni albi călcaţi pe dungă. Tinerii aceştia eleganţi, curtezani, se plimbă însoţind domnişoare graţioase în costume de culori deschise, în toalete de primăvară.

Locotenentul italian cu care mă aflam mai în urmă, îmi şopti trăgându-mă de mânecă:

— Nu-ţi pare curios ce vezi?

Mă rog, ce-i aci: şcoală militară sau pension de domnişoare? Ori la aceiaş şcoală învaţă şi băeţii şi fetele?

Cine or fi oare persoanele astea?

Intrăm în bibliotecă, o sală imensă cu o cupolă minunat lucrată.

Câţiva elevi stingheri stau aplecaţi pe pupitre cu cărţile dinainte. Mai multe părechi, elevi şi domnişoare, stând pe aceiaşi bancă alături, citesc jurnale. Observ o blondă fragedă, o gingaşă miss, subţirică şi vioae, şezând băeţeşte pe o masă, cu picioarele răzămate de speteaza unei bănci; în faţa ei, în picioare, un elev o serveşte întorcând foile unei reviste ilustrate. Eşim de aci şi mai nedumeriţi. In mintea fiecărui dintre noi se frământă aceiaşi întrebare la care ne ferim să cerem răspunsul cuvenit.

In sfârşit Italianul se hotărăşte, dar o ia mai pe departe.

— Mă rog, la D-voastră azi e sărbătoare?

Căpitanul american răspunde scurt:

— Da!... e Joi. Duminica şi Joia nu se învaţă; azi e *flirt!*...

— Cum adică?... se opreşte Italianul întrebând surâzător.

— Da, domnilor, răspunde serios căpitanul american, la noi în programul analitic al şcoalei e prevăzut şi acest curs. Vi se pare curios sistemul nostru de educaţie aşa de natural?

Aceste domnişoare, pe care le vedeţi aci, sunt din cele mai bune familii venite în viligiatură.

După cum v'am spus, la noi intră elevi din toate colţurile ţării şi din toate păturile sociale; ofiţerimea nu reprezintă numai o anumită clasă. Pentru a fasona toate aceste deosebite elemente pentru acelaş fel de a se prezinta în lume, am găsit că cel mai bun sistem este influenţa feminină. Statul a făcut aici în apropierea şcolii hoteluri şi vile, alcătuind o frumoasă localitate de viligiatură. De două ori pe săptămână lumea ne vizitează şcoala, ia parte la seratele noastre, asistă la parăzi şi uneori la exerciţii.

— E frumos, dar — întreabă unul dintre noi — aceasta nu împiedică mersul şcolii? Nu se întâmplă uneori ca să se stabilească legături prea strânse?

— E adevărat că multe prietenii cari se leagă aci, mai târziu —când elevii ajung ofiţeri—se transformă în căsnicii şi.. credeţi-mă, că sunt dintre cele mai fericite, căci tinerii au avut vreme să se cunoacă îndestul de bine.

— După cum vedeţi, aci avem aer curat şi o poziţie încântătoare. S'o luăm pe aleia din dreapta să vă arăt ce priveliște splendidă se deschide deasupra fluviului.

In capătul aleii, pe o tăbliţă prinsă în coaja argintie a unui bătrân mesteacăn, era scris cu litere mărunte:

«*Flirtation Welk*»

Pe această alee a flirtului, la fiecare pas, întâlnim plimbân-

du-se perechi vesele, surâzătoate. Ei ne salută scurt milităreşte cu mâna la cascheta purtată pe o ureche. Ele ne întâmpină c'un *morning* graţios privindu-ne drept în faţă.

Nici o umbră de sfială nu poţi surprinde în ochii lor albaştri senini . . .

In drumul nostru, pe sub bolţile de tei în floare, simţim plutind parcă în aerul îmbălsămat farmecul tinereţei pline de sănătate şi voioşie. Câte o undă de vânt răcoritor, clătinând coperişul de frunze deasupra capetelor blonde, răsfiră în aer, fluturând nebunatec, şuviţe de păr auriu ca spicul de grâu, sau roşu închis cum e arama. Pe malul abrupt, într'un pavilion, lucrat cu îndrăzneală, deasupra unei râpi stâncoase, o pereche admiră priveliştea deschisă în valea Hudsonului.

El o ţine de mijloc să nu cadă; ea, sglobie, în picioare pe parapetul balconului, se apleacă pe marginea prăpastiei ca să vadă până în fundul râpei; valurile frământate în spume scobesc piciorul stâncii goale, cenuşii.

Ca să nu-i turburăm, ne oprim mai departe de pavilion, când ea îşi întoarse capul şi ne privi cu ochii albaştri, umezi.

— Poftiţi, poftiţi!... de aci e o vedere splendidă... numai să vă ţineţi bine. E ameţitor de frumos! Şi râzând zgomotos se sprijini de umerii tânărului, pentru a coborî de pe parapet într'o săritură ştrengărească.

Jos, la picioarele noastre, apa curgea lin, cu pete de-o culoare bronzată. In adânc se oglindea tremurând stânca despicată şi roasă de umezeală. In depărtare vederea îmbrăţişa toată valea adâncă a fluviului, care-şi mlădia albia sclipind sub razele soarelui. In zare tremura o pată luminoasă. Era oraşul Albany, pe Hudson în sus, unde trebuia să ajungem înainte de asfinţitul soarelui

— Wiliam, adă un binoclu, să poată vedea domnii mai bine!.

Şi tânărul o luă la fugă pe alee, grăbit să ne servească.

— Am auzit că plecaţi, miss Elen? o întrebă căpitanul american.

— Eu? nu, mama se duce ca de obiceiu la Atlantic City ca să şi înceapă băile de mare. Eu rămân până la terminarea cursurilor academiei militare.

— Şi pe urmă?

— Mă duc şi eu la mare.

— Singură?

Nu, mă însoţeşte Wiliam.

— Şi pe urmă? continuă căpitanul cu întrebările ca să o necăjească

— Pe urmă? pe urmă nu te mai priveşte pe d-ta, dom-

nule profesor şi guvernor; William iese ofiţer şi rolul d-tale de a-l dădăci încetează

Un râs sglobiu acoperi ultimele cuvinte, pentru a ascunde necazul cu care fuseseră spuse

In capătul aleii, din frunziş se desprinse o formă.

Cu capul gol, sveltă, elegantă, păşea uşor, săltăreţ ca o păsărică pe nisipul curat şi umed.

Credeam iarăş că vre-o blondă miss caută pe cineva prin aleea flirtului. Numai când ajunse aproape de pavilion văzurăm că ne-am înşelat.

Urmară prezentările:

— Leady Moor, mama lui miss Ellen.

Statura şi ţinuta erau de o potrivă. Văzute dela spate nu puteai cunoaşte care e mama şi care e fata.

Aceiaşi figură, încadrată însă în bucle argintii, buzele mai subţiate şi două dungi uşoare îi încreţeau în colţurile gurii obrazul încă fraged.

Căpitanul american îi lămuri rostul vizitei noastre şi, ca să lege mai strâns o convorbire, adăugă surâzând:

— Domnii par foarte surprinşi de sistemul de educaţie din şcoala noastră.

Atâta fu deajuns ca Leady Moor să-şi desfăşoare teoriile. A început prin pilde ajungând din ce în ce la sentinţe cari erau date fără apel sau replică, pronunţate cu un aer grav, hotărît, rigid.

— Grădinarul supraveghiază plantele, fără îndoială, însă le lasă să crească după legile naturii...

Precum avem nevoe numai de o singură religie, tot astfel trebue să avem una şi aceiaşi morală pentru bărbaţi şi femei.

Educaţia ca să fie sănătoasă trebue să aibă o bază naturală. O educaţie separată plasează elevul într'o lume factice compusă din semeni şi nu-l prepară decât teoretic la asociaţia viitoare. Numai *coeducaţia*, şcoala mixtă, chiamă la viaţa de familie. Şcoala separată are tendiţa de a dezvolta defectele particulare la fiecare sex.

Zadarnic ne încercăm a face oarecare întâmpinări. Unul dintre noi, mai îndrăzneţ, atinse chestiunea delicată a inconvenientelor ce pot avea loc prin apropierea sexelor la o vârstă de tranziţie.

O privire încruntată şi o încreţitură de sprâncene ne înfruntă tăindu-ne curajul de a mai întrerupe şi Leady Moor, stăpână pe cuvânt, continuă într'un ton din ce în ce mai sacadat:

— Prejudecăţi învechite într'o lume înbătrânită. Şcoala noastră, domnilor, nu-şi propune ca a Dumneavoastră să formeze numai oameni de-oparte şi femei de altă parte, ea tinde mai departe: trebue să formeze şi să dezvolte un tip comun de

umanitate cât mai ridicat posibil. Ideal care nu poate fi atins decât când bărbaţii şi femeile de acord îşi vor uni mânile într'o acţiune comună pentru perfecţionarea rasei.

Dar glasul strident şi asurzitor al sirenei vaporului, care ne chema făcând să clocotească văile, înăbuşi ultimele cuvinte ale Leadey Moor.

Pe când coboram pe drum, în spre debarcader, ofiţerul italian — trăgând de mânecă pe inginerul belgian — îi şopti surâzând sceptic:

— Ei, la D voastră s'ar putea încerca acest sistem de educaţie?

— O! desigur că nu, răspunse belgianul râzând cu poftă

— La noi nici atâta.

- Chestie de rasă, de moravuri...

— Chestie de temperament, adăugă Italianul ascunzându-şi un zâmbet şiret pe sub mustăţile lui stufoase.

Ne îmbarcarăm din nou. Vaporul plin de lume se depărtă uşor de mal.

Din colţul meu, de pe punte, am rămas mult cu ochii în urmă spre West Point, care se îneca în zare cu pădurea-i înverzită, cu stânca-i cenuşie, pe alocurea albită de fluturarea batistelor, ce semănau cu un stol de porumbei cu aripele întinse rotind de-asupra apei.

Am rămas cu gândurile în urmă la vremea când îmi făceam osânda vârstei în şcoalele din ţara mea. Parcă simţeam răceala mormântului din şcoalele-cazărmi, în care îngropasem cei mai frumoşi ani din cursul unei vieţi.

Şi fără să-mi dau seama, o aripă de tristeţă mă atinse dintr'o dată şi mă simţii rănit şi despărţit cu totul de restul mulţimii sgomotoase, care în plină veselie se agita pe puntea vaporului în mers.

Oglinda trecutului neşters făcuse să vibreze o undă din regretul pierdutei tinereţi... aşa de netrăite.

In ghetto american

Am găsit aci un vechiu prieten.

Doctorul *Jak L...* fost coleg de liceu la Iaşi. Am cutreerat cu el toate cartierele celui mai cosmopolit oraş din lume. Nici într'un alt punct de pe glob nu se poate găsi un asemenea amestec de rase omeneşti. Cele mai diferite naţionalităţi trăesc aci împăcate între ele, în grupe compacte, împărţite pe cartiere în sânul aceluiaş oraş. In cartierul «*Little Italie*», Mica Italie,

trăesc mai mulţi Italieni de cât în Roma. Evreii sunt aproape două milioane numai în New-York.

Prietenul meu m'a dus la o bibliotecă populară în centrul evreesc Forthside.

Croindu-mi drum prin mulţimea săracă şi sgomotoasă care forfotea în valuri, prin negustorimea ambulantă cu marfă eftină, printre coşuri, tărăbi şi cărucioare cu zarzavaturi, haine vechi, murături, gulere, manşete, cărţi, ciorapi, dantele şi toate mărunţişurile, — am avut un moment impresia că trec prin vestitul Târgul-Cucului din Iaşi. La bibliotecă am rămas uimit de mulţimea cărţilor şi a gazetelor româneşti găsite aci în inima acestui *ghetto* american.

— Au fost aduse, îmi explică doctorul, de pe când era bibliotecar un tânăr evreu-român, care învăţase la Universitatea din Bucureşti.

Ce falşă e părerea aşa de răspândită asupra solidarităţii Evreilor de pretutindenea, îmi spuse doctorul.

Nici o afinitate nu-i între Evreul englez şi Evreul român sau rus. In America nu există o mare colonie israelită, cum îşi închipue mulţi. Sunt o sumă de grupuri independente de Evrei, împărţiţi pe naţionalităţi, după diferitele ţări de unde au venit. Mai mult chiar, Evreii români au organizaţii aparte pe judeţe: Ieşeni, Bucureşteni, Nemţeni, Gălăţeni... Evreii din România au început să treacă oceanul pe la 1880; iar Românii ardeleni — mult mai târziu: pe la 1890. Fiind toţi săteni ei veneau cu gândul să câştige ceva şi să se înapoeze. Evreii, mai toţi meseriaşi şi mici negustori, veneau să-şi găsească o nouă patrie. Cu stăruinţa lor cunoscută, având toate drepturile cetăţeneşti, mulţi din ei — învăţând la şcolile americane — au ajuns azi la situaţii frumoase. Sunt câteva sute de medici, advocaţi, ingineri, afară de mulţimea celor din comerţ. Unii au ajuns profesori de universitate, ziarişti, scriitori şi artişti cunoscuţi. Chiar Americanii recunosc că Evreii au jucat un rol important în desvoltarea marei republici. Experienţa făcută de America pe-o aşa de largă scară ar trebui să distrugă multe prejudecăţi rămase încă împotriva Evreilor—bineînţeles pentru cei cari vor să *vadă* şi să *audă*.

E foarte interesant să vezi cum păstrează aceşti oameni obiceiurile şi legăturile cu ţara în care au trăit, şi unde le-au rămas acel *ceva* sufletesc, nedeslipit de peticul de pământ, pe care au văzut întâia oară lumina zilei.

Să mâncăm diseară la o cârciumă bucureşteană ai să vezi tipuri interesante.

* * *

In drum, trecând prin *Broadway* mă minunez din nou de technica ingenioasă, pusă in serviciul acelor gigantice reclame luminoase. Constelaţii fantastice sclipesc pe întinderi de zeci de kilometri. Stele, comete şi bolizi de toate culorile. Reflectoare proectează pe bolta cerului figuri, litere, râuri şi cascade luminoase într'un joc ameţitor.

— Ce sume fabuloase trebue să înghită aceste reclame!

— Americanii, îmi spune doctorul, au înţeles înaintea tuturor adevărul, pe care îl repetă azi toată lumea: că reclama e sufletul comerţului. Acum se vorbeşte şi de crearea unei *catedre de reclamă* la facultatea specială de gazetărie.

A ajuns absolut necesar să se predea şi acest curs. Marile întreprinderi industriale iau în serviciul lor, pentru reclamă şi propagandă, oameni titraţi, cu talent şi cunoştinţi artistice, cu studii serioase de psihologia maselor. Cel care vrea să valorifice un obiect, trebue să fie în curent cu ultimele cercetări ale psihologiei; trebue să ştie cum să aplice legile atenţiunii pentru a aţîţa simţul curiozităţii. Spiritul inventiv american e în adevăr uimitor. Nu ştiu dacă ai auzit de reclama originală a unei case de încălţăminte din Filadelfia. In lungul trotuarelor erau înşirate nişte tălpi mari de carton, pe cari sta scris: «*Unde duc paşii mei*». Şi paşii duceau la un nou magazin de încălţăminte, care din ziua de inaugurare s'a făcut celebru.

In fiecare zi se născocesc mijloace noui de reclamă pentru a impresiona şi atrage atenţia publicului.

Când am intrat în cârciuma-restaurat românesc, nu m'am uitat la firmă. Numai după ce m'am aşezat la masă, am văzut scris cu litere mari pe un perete: «*La Carmen Silva-Rabinovici*». Patronul, un om cărunt, simpatic, jovial, îmi spune că a ţinut în tinereţă cantina din faţa cazărmei Malmezon. Cunoştea mulţi ofiţeri din artilerie: unii pensionari, iar alţii reposaţi de mult. Un taraf de lăutari: viorist, ghitarist şi ţambalagiu, veni să ne încânte cu arii vechi din romanticul repertoriu de mahala bucureşteană. Am mâncat fleică în piele la grătar, mititei pipăraţi pe fund de lemn şi nişte murături cumplite.

Patronul se aplecă şoptindu-mi radios: «Garantez că murături aşa speciale, puse de mâna mea proprie, n'o să gustaţi în toată America. Scuzaţi, dar pot zice că nici chiar în Europa, nicăeri nu se află aşa ceva. Numai singur la Bucureşti, la unul Aizic Chioru în capătul Dudeştilor, poate să mai găsiţi aşa fel de murături înfundate, cum am învăţat eu acolo să fac».

Pe când stam la masă, intră grăbit un tânăr înalt, palid, cu

părul creţ, cu nişte ochi mari, negri, de oriental. Cu gesturi largi, aruncă repede câteva cuvinte spre masa noastră:

— Un succes monstru!... un orator admirabil!...

Doctorul, surâzând ironic, privi spre grupul format în jurul tânărului care vorbea aprins, cu buzele arse, cu ochii scânteetori.

— E un băet sosit de curând de la Bucureşti, mă lămuri doctorul. Se întoarce de la o conferinţă socialistă, ţinută de un mare orator venit dela Berlin.

— Socialismul, îl întrebai eu, face în adevăr progrese reale aci?

— Stă pe loc, îmi răspunse doctorul, e numai o iluzie, de care se încântă tinerii emigranţi. Socialismul se împacă foarte greu cu *americanismul.* Aci cu drept cuvânt se poate zice că socialismul e o plantă exotică: nu poate încă prinde rădăcini în mediul american Pare la prima vedere că-i o anomalie, un paradox, ca tocmai aci, în ţara clasică a capitalismului şi a trusturilor, socialismul să nu prindă, deşi de zeci de ani vegetează fără nici o vitalitate. Toate doctrinele socialiste din Europa, traversând Atlanticul, s'au limitat numai la cercuri restrânse, printre emigranţii proaspeţi, mai cu seamă între Germani. Adevăraţii Americani se desinteresează complect.

Se fac glume pe socoteala activităţii partidului socialist, care se reduce la golirea halbelor de bere şi la discuţia asupra lui Marx şi a prostiei lucrătorilor americani. Cum fiecare ţară are altfel de socialism, se poate zice că aci nu-i încă un socialism american, ci numai unul german. Teoriile nu prind în ţara asta, care merge aşa de bine fără teorii. Americanul e liberal şi individualist. Socialismul se loveşte de caracterul şi de moravurile democratice, cari stau la baza acestei noui civilizaţii.

Aci nu există caste şi nici nu-s clase sociale stabilite. Proletarul nu caută să distrugă pe capitalist; speră să ajungă şi el odată capitalist şi adesea chiar ajunge. Marele Abram Lincoln a fost în tinereţe argat la o fermă.

In America nu se formează acea fatală *armată de rezervă* industrială, pe care au cântat-o Marx, Engels şi Lassalle.

Lucrătorul american nici nu se consideră că face parte dintr'o clasă inferioară. Are cu totul altă mentalitate. Nici nu poate concepe lupta de clase. El se consideră pe picior de egalitate cu patronul. Nu sunt aci stăpâni şi slugi, ci numai egali, lucrând de acord într'o asociaţie sau cooperaţie de âştig. Sentimentul egalităţei şi al libertăţei individuale e aşa de puternic, în cât orice lucrător american păstrează întodeauna aceiaş mândrie de cetăţean liber într'o ţară liberă.

* * *

Pe când stau de vorbă, în faţa cafelelor, sosi tatăl doctorului. Un bătrân înalt, uscăţiv, cu nasul mare, buze cărnoase şi-o barbă venerabilă, albă-afumată.

Imi dădu mâna c'un tremur de emoţie. Ii făcui loc la masă şi comand şi o cafea turcească.

«Subţire, fiartă bine», — adăogă bătrânul din obişnuinţă. Cu ochi mari, deschişi, mă fixă pătrunzător, tuşi în sec de două ori şi începu cu glas blajin, măsurat, c'o mare politeţă şi sfială.

— Scuzaţi, n'o să vă supăraţi, dacă oiu zice drept şi cinstit ce am eu pe inimă?

— Mă rog, cu cea mai mare plăcere, îl îndemnai eu să vorbească.

— Cînd s'a auzit pe la noi că a sosit un domn dela România, am gândit eu aşa... că poate este iar unul, care a avut ceva un bucluc acolo... o lipsă la casierie... ceva, mă rog, o forţă majoră, care l-a mânat încoace... şi ca să scape, omul a venit la America.

Nu-mi puteam stăpâni râsul de bănuiala spusă cu atâta sinceritate.

Bătrânul se opri, îşi puse mâna tremurândă în dreptul inimii şi, sfios, adăogă scuzându-se:

— Nu vă supăraţi, mă rog, dar trebue să ştiţi că aici la noi se întâmplă uneori de cade aşa deodată câte un domn dela Bucureşti, ori dela Iaşi... un casier, un ofiţer, un director dela o bancă sau dela un minister. Poate n'are nici o vină omul, poate l-a ajuns o năpastă, ferească D-zeu, o pacoste ceva... câte nu păţeşte omul pe drept sau pe nedrept chiar. Dar să ştiţi dela mine că Americanii ăştia au un lucru bun: nu discoase niciodată omul. De unde ai venit, ce-ai făcut, cum te a chemat, ce lege ai, — nu te întreabă. Nici nu-i priveşte asta şi nici nu-i frumos să scuturi aşa omul, ca şi când l-ai căuta în buzunare. Ei nu plătesc pe ce a fost... te socoteşte numai pe ce eşti, şi vede repede câte parale faci.

Când m'a lămurit feciorul meu cine anume a venit dela România, şi când am auzit eu aşa un nume, de-odată mi-a venit în minte babaca matale, că eu l-am cunoscut bine. Am fost zece ani maistru croitor la regimentul de dorobanţi la Iaşi. Zic, nu se poate tocmai eu să nu merg să-l văd. Şi iacă *momental* am venit.

Aşa o bucurie mare am eu de câte ori vine o ştire ceva de pe la noi din ţară.

— Mai aveţi rude rămase acolo? întrebai eu.

— Rude? Ce nevoe să am numaidecât rude? Nu mai am acolo rude. Dar am eu aşa o dorinţa mare să mai văd odată Iaşul nostru. He!... ce n'aş da să mă întorc, numai să văd ce mai este pe-acolo.

Şi oftând prelung, întretăiat, bătrânul închise ochii, într'un

chin intim, cătând parcă ceva în adâncul tainic al minţii. C'o tremurătură uşoară, ridică mâna, netezându-şi apăsat fruntea. După câteva clipe, se linişti trecându-şi degetele lungi, uscate, prin barba-i de argint, revărsată pe piept.

— Oricum, îi spusei eu, nu vă puteţi plânge că n'o duceţi destul de bine aci. Se câştigă mult şi nimeni nu vă supără. Aţi găsit în sfârşit ţara, care nu face nici o deosebire de neam şi religie. Deplină libertate şi drepturi egale.

— Ce-i drept nu-i păcat. Ce să spunem? E bine. Nici o supărare. Nici o deosebire între Creştin şi Evreu. Dar eu tot zic aşa-că noi în America avem mare noroc că sunt Negrii aici... să vezi că dacă n'ar fi ei la mi loc, tot pe noi ar cădea păcatul... sunt sigur că atunci tot noi am fi cei prigoniţi. De câştig, slavă Domnului, o ducem destul de bine. Nu-i vorba de asta. Pot zice că azi trăesc ca un rentier. Dar ce folos? Poţi fi Rotşild ori Rocfeler şi tot poate să-ţi lipsească ceva. Una este averea şi alta este bucuria de viaţă. Nu poţi la vreme de bătrâneţă să te înveţi cu altă lume, cu altfel de traiu. Aici la America e o lume nouă, care nu se potriveşte cu cea pe care am apucat-o noi Aiştia mai tineri se deprind mai uşor aici. Ei se schimbă cu totul, pierd legea, uită trecutul, nu mai simţesc şi nu mai gândesc ca noi, cei cari am trăit o viaţă în România. Vezi mata, Evreul, faţă de celelalte neamuri, se închide ca un culbec în casa lui. Şi aici la America este aşa ceva care n'a mai fost. E greu de spus cum şi ce fel, dar eu pot zice totul numai cu două vorbe: «*altă lume, alt fason*».

Am rămas la masă numai cu bătrânul. Doctorul a plecat grăbit, chemat la un bolnav. După ce îşi trase uşor scaunul mai aproape de mine, bătrânul începu în şoptă, discret, cu teama parcă de a fi auzit de cineva:

— Crezi că lui ficioru-meu, doctorul, îi place tare să stea aici? Eu ştiu că şi el oftează de multe ori. Ia fă-te şi întreabă în patru ochi pe fiştecare? Să vezi ce are să-ţi spue. Garantează-le un câştig numai de zece la sută din ce au aici şi mâne pleacă la fugă mai toţi înapoi în ţară. Ai să întrebi de ce? Eu ştiu parcă de ce? De ce-i place viermelui să trăiască la rădăcina hreanului? Din locul acela unde ai trăit ca mic copil, între ai tăi, cari mulţi poate nu mai sunt astăzi, rămâne aşa ceva ca o drojdie veche pe fundul inimii şi... oftezi mereu, cu gândul tot la ce-a rămas acolo în urmă, departe...

Iacă eu nu pot ca să nu viu în fiecare zi aici. Beau o *cafe* turcească şi mai văd un om de ai noştri, ca să-mi aduc aminte de alte timpuri Uneori noaptea, când nu mă prinde somnul, mă crezi matale, parcă visez cu ochii deschişi. Văd aşa pe rând toate uliţele şi casele din Iaşi. Dar ştii cum le văd? Parcă sunt chiar

acolo şi mă primblu singur. De pe dealul Copoului se vede aşa frumos şesul verde şi apa Bahluiului până departe la podul de fier... dar Vineri sară când s'aprind luminile la toate ferestile... ştii cum se văd căsuţele acele pe coasta de la Tataraşi...

. . . .

Şi bătrânul transfigurat, cu ochii în vag, umezi, lucioşi, cu nările dilatate, vorbea mereu cu ton schimbat, vibrând, copleşit parcă de imagini redate c'un fel de amară duioşie.

Târziu, când am ieşit în stradă, tumultul, larma vieţii de noapte nu se potolise încă. Ne-am despărţit, strângându-i mâna slabă, osoasă. O clipă a rămas în loc, schiţând un surâs silit, plin de amărăciune. Tonul, tremurătura acelei mâni uscate mă tulburase.

Am întors capul să-l caut prin mulţime, dar nu l-am mai putut vedea. Şivoiul omenesc luase în forfotul lui sgomotos, târîndu-l înainte, şi pe acel suflet stingher, nostalgic, întârziat ca o rămăşiţă din altă lume — rătăcitoare umbră în haosul lumii noui.

Şi multă vreme mi-au răsunat în minte vorbele simple şi pline de înţeles ale bătrânului fost maistru croitor:

Altă lume, alt fason.

Pittsburg, ţara oţelului

Marele Washington n'a fost negustor. Nici vreme n'a avut să se ţină de afaceri. Dar, în «jurnalul» său se găsesc multe însemnări preţioase asupra locurilor cercetate de ochii lui pătrunzători. «Iată un loc admirabil pentru o uzină», a spus el, contemplînd de pe-o colină, banda de pămînt cuprinsă între cele două ape: *Monogahela* şi *Allegheny*, care se unesc formînd fluviul *Ohio*.

La încrucişarea celor trei drumuri de apă, la poalele munţilor feruginoşi, pe un pămînt îmbibat de păcură, între pături de cărbune ce es la suprafaţă, răsare, pe locul micului fort construit împotriva Peilor-Roşii, un *oraş-ciupercă,* ce creşte uimitor, ajungînd în cursul unui veac cea mai vastă şi mai monstruoasă uzină metalurgică din lume, — uriaşa cetate mondială a ferului, capitala regatului lui *Carnegie,* atotputernicul suveran al trustului oţelului.

Fără să debarc, de pe puntea vaporului care plutea încet pe cele trei ape cu unde negre, strălucitoare de pete de petrol, am privit o zi întreagă de-o parte şi de alta malurile, pe care se înălţau munţii de mineraiuri roşii, uriaşe cazane-rezervoare de naft, furnale gigantice ca nişte turnuri fumegînde, case-căzărmi

negre de fum, monumente babiloniene ca nişte imense puşcării de muncă forţată.

O săptămînă încheiată am colindat stradele triste şi negre, pavate cu resturi feruginoase, trecînd printre ziduri ciclopeene lucrate în cărămidă aparentă afumată, acoperită de praful de cărbune, care se cerne peste tot ca o ninsoare fină. M'am pierdut în labirintul uzinelor cu maşini monstruoase, printre roţi, cazane, manivele, angrenaje şi transmisii care toate se mişcă, se învîrtesc ameţitor într'o veşnică agitare.

In haosul de zgomote metalice, stridente, se amestecă vîjîituri de aburi, mugete asurzitoare ca în răscoala unei mări furtunoase; iar la intervale, cîte-o detunătură groaznică clatină pămîntul de subt picioare şi-ţi sparge craniul ca într'un infernal bombardament de artilerie. Nu se poate auzi nici o vorbă; toţi se înţeleg prin semne.

Intr'o atmosferă otrăvitoare, înăbuşit ca într'o etuvă, priveşti năucit la blocurile de fer roşu arzând în pară, la torentele de metal lichid curgînd în valuri arzătoare, la ploaia de scântei, şi la flacările furioase, albe, orbitoare ce scapă sbucnind din gurile lacomelor furnale. Lucrătorii poartă ochelari şi măşti metalice.

Surd, orb şi ameţit eşi la lumină din iadul focului şi a ferului topit. Cauţi cu sete aer curat şi tragi adînc, până în fundul plămînilor, funinginea fină care pluteşte pretutindene c'un miros acru de forjă, cărbune şi gudron.

Afară, printre munţi de coks, cenuşă, mineraiuri, vagoane de cîte patruzeci de tone sunt răsturnate cu fundul în sus şi golite în cîteva secunde. Locomotive nouă se leagăna în aer ridicate de măcărăli puternice pentru a fi muiate dintr'o dată în băi de văpsea. Poduri metalice gata, prinse în nituri, înşirate pe maluri, se vând cu metrul şi se transportă în toate părţile lumii, demontate şi îmbarcate pe vase plutitoare.

Lucrul nu încetează nici o clipă; focul se întreţine veşnic; echipele de noapte înlocuesc pe cele de zi. Spre seară, la ora schimbului, pe stradele negre şi infecte furnică mii de oameni de toate neamurile, cu hainele murdare, cu chipurile palide, storşi de muncă; se răspîndesc în părţile mărginaşe prin cartierele de lucrători.

Acolo, seara, în *Homestead,* mizerabilul *Ghetto* al Pittsburgului, am intîlnit grupuri de emigranţi, Ardeleni de-ai noştri, întorcîndu-se dela munca din fabrici. Cu sefertaşele de metal în mîni, cu surtucele prăfuite aruncate pe-un umăr, călcau greoi, tăcuţi, întunecaţi. Pe figurile lor obosite se cunoşteau dungile şiroaelor de sudoare, prelinse prin praful de cărbune depus pe obrajii pămîntii, supţi de munca silnică în uzina aşa de împotriva instinctelor fireşti ale omului crescut în sânul larg al naturii.

Mirajul dolarilor... setea de pămînt.. i-au scos din vatra

satului şi i-au trecut peste ocean aruncîndu-i în iadul metalurgic. Veşnic cu gîndul de întors în ţară, cu dorul de acasă, cîţi nu vor rămînea, pentru totdeauna poate, desrădăcinaţi, departe de malurile verzi ale Mureşului, de pădurile lor de fagi din văile Oltului.

In cartierul şcoalelor lui Carnegie

In vastele ateliere *Westinghouse Electrical,* în cercul unui dinam colosal, un' inginer mărunţel, suit pe-o bobină, ne da explicaţii într'o curată franţuzească.

Vioiu, cu părul negru buclat, cu ochii negri surâzători, simpaticul inginer îmi fu vecin de masă la gustarea dată de direcţia fabricii.

— Aţi făcut studii în Franţa?

— Nu, răspunse zâmbind, eu sunt belgian din Gand. De câţiva ani sunt pe aci. Nici nu m'am americanizat complect.

— Sunt mulţi ingineri veniţi din Europa?

— Cea mai mare parte dintre specialişti sunt străini. Ştiţă Americanii sunt oameni practici. Când trebue să facă o fabrica, vin în Europa, cercetează marile centre industriale, cumpără de i, gata maşinile şi aleg specialiştii necesari. Fabrica, imitată întocmai, e făcută de zece ori mai mare. Dacă era utilată pentru o mie de lucrători, ei o fac pentru zece mii. Capitaluri şi materii prime au din belşug. Ei nu rezolvă marile probleme ştiinţifice, nu inventează, dar aplică, perfecţionează şi asimilează foarte repede. Pândesc examenele facultăţilor din Europa şi dau o goană teribilă ca să pună mâna pe cei mai buni profesori, savanţi şi conducători tehnici pentru şcoalele lor superioare. Cu toată naivitatea şi orgoliul ce întâlneşti la fiecare pas, trebue să recunoşti cu admiraţie că un alt spirit stăpâneşte acest vast câmp de lucru al lumii nouă.

Inginerul Jean Lorand, stabilit de opt ani în America, venit ca profesor de desen industrial la şcoala tehnica a lui Carnegie deşi nu era complect americanizat, cunoştea foarte bine toate secretele marilor întreprinderi americane.

Insoţit de el, am vizitat aşezămintele de cultură întemeiate de Carnegie, cu milioane de dolari aruncate cu dărnicie şi folos.

O serie de edificii monumentale în stilul renaşterii italiene, ocupă un cartier întreg din oraş: muzeu, săli de muzică, de pictură, de sculptură, bibliotecă, şcoli tehnice; toate întreţinute prin rente anuale asigurate de către generosul Rege al oţelului căruia i se spune cu admiraţie şi simpatie: *micul patron.*

Intrarea liberă peste tot. Pe poarta principală este scris cu litere mari: «*Free to the People*».

Secţia istorică a muzeului e ridicolă în comparaţie cu vechile muzee europene. Un început numai de religie a trecutului, fragmente de amintiri istorice, fără însemnătate, ţinute cu sfinţenie în vitrine bogat lucrate, de-alungul porţilor de marmură verde şi roşie. Peste tot o risipă de bronz şi aur.

Preţioase colecţii de istorie naturală, numeroase fosile şi celebrul *diplodocus*. Scheletul giganticei dihănii, ocupă o sală specială.

Biblioteca foarte bogată, c'o organizaţie practică, americană, în mijlocul unei vaste şi luminoase săli, un biurou cu ingenioase instalaţii mecanice, tuburi pneumatice şi butoane electrice. Elevatoare, vagonete pe şine transportă cărţile automatic. Admirabile săli de cetire pentru femei, copii şi orbi — după metoda Braille.

Vizităm cu deamănuntul marele institut tehnic, în care învaţă cîteva mii de tineri. Săli spaţioase, laboratorii, ateliere, maşini, proecţii luminoase. Ai mai mult impresia că eşti într'o fabrică decât într'o şcoală. Aceiaşi metodă pentru toate ramurile de învăţământ: cursurile teoretice însoţite de aplicaţii practice.. In unele ateliere am văzut studenţii lucrând manual fierul şi lemnul, la banc, la strung şi la minghinea, ca simpli lucrători.

— Şcoala americană, ne spune inginerul, e o imensă uzină. Se învaţă mai puţină carte, dar se face mai multă practică. La noi se îmbină mai bine teoria cu practica. E un învăţământ mai realist. Sistemul european pentru noi e prea rigid. Nu avem acele bariere de examene, diplome şi titluri. Care are stofă de conducător răzbeşte aci la sigur. Nici Morgan, nici Carnegie nu sunt universitari.

In sala luminoasă de desemn industrial, unde sbârnâe vreo zece ventilatoare electrice, o sută de băeţi în cămăşi, cu braţele goale, cu mânecile suflecate, lucrează aplecaţi pe planşete. E o bogată expoziţie de muşchi, Băeţi voioşi, zdraveni, cu obrajii rumeni, cu priviri senine şi îndrăzneţe. Nu vezi nicăeri figuri stoarse, priviri obosite de tineri cărturari premianţi.

— Atmosfera şi nivelul şcoalei americane, ne explică inginerul, sunt desigur mai scăzute decât în Europa. Aci nu se face ştiinţă pentru ştiinţă şi artă pentru artă. Nu există nici măcar minister de instrucţie, dar desigur că şcoala americană, practică şi utilitară, dă o pregătire mai largă la un număr de oameni cu mult mai mare ca în Europa. Desigur aci găseşti mai rar dorinţa nobilă a ştiinţei şi mai pe toţi setea de îmbogăţire îi face să se instruiască. Dar ce încredere, ce entuziasm au aceşti elevi! Ei nu ştiu ce-i şovăirea şi timiditatea. In locul reflexiei şi fineţei, au îndrăzneala, iniţiativa şi vioiciunea.

In ţările din Europa se privesc cu oarecare dispreţ oamenii technici ridicaţi de jos, fără şcoli superioare. In America dimpotrivă sunt căutaţi şi încurajaţi. Foarte multe invenţii şi perfecţionări în maşinism sunt făcute de simpli lucrători. La fiecare fabrică există câte un *registru de idei*, în care orice umil lucrător are drept să-şi scrie părerea asupra maşinei la care lucrează zilnic. In unele fabrici sunt spirite inventive care nu fac altceva decît să experimenteze — bine-înţeles că patronii se îmbogăţesc şi nu inventatorii.

Mai în toate ţările din Europa rutina, tradiţia şi chiar erarhia paralizează sforţările. Alt spirit stăpâneşte lumea nouă. Pe lîngă multe cauze economice şi sociale, poate activitatea, energia şi atmosfera excitantă a Americei se datoreşte şi aerului de aci sec şi încărcat cu o cantitate de fluid electric într'o producţie cu mult mai mare decît în vechiul continent.

Privind din Paradis în Infern

O colină înaltă, transformată într'un bogat parc englez, domină întreg oraşul. Dela piciorul colinei, cât poţi cuprinde cu vederea până în zare, se întinde, măreaţă şi oribilă, vasta regiune metalurgică. Am ajuns sus spre seară. Nu se vedea soarele ascuns în atmosfera aburilor de sulf; urmăream numai scăpătarea lui, după gradaţia de culori luminoase, care aprindeau perdelele de fum roşu la ora aceia a asfinţitului.

Lumina înecată, vaporoasă, schimba treptat conturul fondului, pierdut în depărtarea ştearsă. Şi în pânza rară de neguri, fină ca o muselină, care se întindea plutind între pământ şi cer, coşurile monumentale înşirate pe malurile apei, apăreau difuz în zare, ca nişte gigantice colonade, antice obilescuri înălţate pe ţărmul jos al Nilului într'un peisagiu egigtean. Sus în parc, alei largi, întretăiate armonic, acoperite cu nisip roşu, umbrite de brazi şi tei mirositori, despart parchete geometrice de gazon fraged şi ferigă umedă; constelaţii de flori variate, garduri vii, arbuşti rotunzi, tăiaţi cu atâta artă că par crescuţi aşa dela natură. In boschete de crisanteme uriaşe sunt aşezate bănci de piatră, basenuri cu apă clară, fântâni monumentale. O balustradă de marmură sculptată protejă terasa, făcută anume ca să deschidă vederii întinderea oraşului, de jos dela piciorul colinei, până departe la orizont. Aci sus în parcul acesta plin de farmec şi de parfumul unei vechi grădini regale, se ridică seara prinţii Yankei, potentaţii suverani ai finanţei şi industriei mondiale, pentru a gusta o oră de linişte în bogăţia şi majestatea naturii acestui paradis

pământesc, pe când jos, la picioarele lor, continuă fără încetare munca istovitoare, în atmosfera sulfuroasă a iadului metalurgic.

In parc, peste tot locul, un lux sportiv. Printre pavilioanele de piatră şi lemn, lucrate în stil rustic, îmbrăcate în ghirlande de glicină şi trandafiri japonezi, se întind peluze şi terenuri pentru jocuri de tenis, polo şi golf.

In clădirea centrală a clubului cu eşirea pe terasă, sunt săli de biliard, de muzică, de lectură şi de gimnastică. Pentru înotat —un imens bazin de faianţă albastră, cu scări de marmură albă, împrejmuit cu felurite plante meridionale.

La ora la care am sosit erau puţini bărbaţi. Multe doamne şi domnişoare în costum de sport. Unele foarte decoltate, cu braţele goale; altele şi cu picioarele goale, numai în sandale, fără ciorapi. Umbreluţe, evantalii şi voaluri nu se vedeau deloc.

Ne aşezarăm la o masă lângă intrare, de unde puteam observa lumea care venea pe terasă.

In faţa noastră o bătrânică uscată c'o bonetă de dantelă albă, învelită într'un şal de caşmir, prins la piept c'o agrafă mare, bătută în diamante sta îngropată într'un jilţ monumental şi citea un jurnal american, dintre cele de douăsprezece pagini — foaia cât un cearşaf şi litera cât puricele. Lângă ea se aşează c'un aer obosit un domn înalt, robust, cu faţa roşă, cu părul sur. Se răsturnă de odată într'un scaun cu leagăn, şi ridicându-şi picioarele mari cu nişte ghete groase ca bocancii cazoni, începu să se balanseze ţinând capul dat pe spate, cu ochii pe jumătate închişi cătând în vid.

— E arhimilionarul F., îmi şopti Lorand; e mâna dreaptă a lui Carnegie. Mama lui, bătrâna din faţă, vine aci în fiecare seară şi îl aşteaptă, la ora repausului.

La intrare apăru o familie numeroasă; tata durduliu şi zâmbitor, mama înaltă şi uscată, trei fete şi doi băeţi. Toată dinastia cu părul roşu aprins.

— E tot unul dintre proaspeţii milionari făcuţi de Carnegie.

— Se vede că are fabrică de milionari, Carnegie?

— Da, precum vechii suverani din Europa aveau înainte fabrici de nobili. Şi Lorand începu să-şi desvolte teoria lui asupra regilor americani. Suveranii, cari au mai rămas în Europa, trăind numai din tradiţii, sunt mai slabi şi mai săraci decât regii americani, cari de fapt sunt guvernatorii muncii omeneşti. Ei sunt generalii cari comandă în luptele economice mondiale. Mai mult chiar, regalitatea americană are prerogativele monarhiei absolute, puteri necunoscute şi uneori nelimitate, subordonând adesea puterile publice şi chiar interesele naţionale. In Europa e sfârşită demult lupta împotriva regalităţii, în America abia a început lupta pentru un regim constituţional, care să limiteze puterile acestor regi. Când ei au puterea, stăpânind soarta a milioane de

oameni, importanța, responsabilitatea, riscurile, reprezentanți în toate părțile lumii, e natural să aibă orgoliul vechilor monarhi și să-și formeze curți mai strălucite decât ale regilor din Europa. Carnegie, dupăce a dat sume fabuloase pentru cultura poporului, ca să arăte că are o nobilă misiune mondială, a înhămat la curtea lui pe cei mai mari savanți ai universităților americane, ca să facă în toată lumea propaganda «Fundației Carnegie pentru pacea universală».

— Dar în definitiv, întreb eu, cari i-au fost calitățile excepționale, izvorul succesului acestui om?

— Carnegie a dovedit că e un mare spirit organizator și un subtil psiholog, adânc cunoscător al sufletului omenesc — ca și un mare general, care știe să aleagă, din masa pe care o conduce, cadrele necesare pentru a face continuu cuceriri noui. El a știut să exploateze, mai bine ca alții, sursele de muncă omenească, excitând mereu setea de îmbogățire a celor capabili, de care atârna succesul întreprinderii.

A plecat dela constatarea că marfa cea mai rară e *capacitatea*. Deaceea de câte ori o găsea, o plătea ori cât de mult. El a introdus sistemul de a interesa la beneficii și a lua în fiecare an ca asociați pe unii dintre funcționarii capabili, care dovedeau calități deosebite. E natural să fie trup și suflet cu întreprinderea la care lucrează acei ce au posibilitatea să devină milionari. Și în adevăr, în fiecare an grădina Carnegie produce câte-o recoltă de milionari. In fiecare an se face câte-o infuzie de sânge nou, care întinerește întreprinderea. Astfel se întreține vitalitatea organismului creat de Carnegie. Cu mare abilitate a combinat el o *scară mobilă*, după care nu plătește salarii fixe. Plata de lucru crește și scade în acelaș timp cu profitul patronului.

Se povestește cazul unui oarecare căpitan John, care a refuzat să intre ca asociat, declarând că se mulțumește să-i mărească leafa. Carnegie i-a fixat o leafă egală cu a Președintelui Republicei Statelor-Unite.

Inoptase când am eșit din nou pe terasă. Rezemat de balustrada de marmură, privesc încă odată în jos.

Ochiul nedeprins cată chinuitor să pătrundă în masa de întuneric. Conturul clădirilor nu se desprinde din negrul nopții. Apar numai umbre uriașe plutind nedeslușit în forme fantastice. Lanțuri de becuri scânteiază înșirate de-alungul cheurilor, așternând dâre luminoase pe luciul tremurător al apei negre ca păcura.

In fund, pe cerul roșu, ca într'un incendiu îndepărtat, joacă pâlpâind limbile flacărilor, care se înalță la orizont și ling marginile norilor colorați de reflexul furnalelor aprinse.

Un zgomot surd, un huruit continuu se ridică de jos. Dela distanţă nu se văd oameni lucrând: bănueşti numai munca minusculelor insecte mişcând monstruoasele maşini acolo jos, în mijlocul torentelor de pucioasă, în lava fierului topit, în valurile de catran ca într'un foc al gheenei.

Din când în când şerpi de foc tae cu repegiune întunericul nopţii: sunt trenurile cu fontă roşă în fuziune, ce trec cu viteză nebună, lăsând în urmă din stropii căzuţi o ploae de stele colorate ca un foc bizar de artificii.

Până la miezul nopţii am rămas contemplând dela înălţime tabloul acesta grandios şi groaznic, ca o scenă fantastică dintr'o satanică feerie.

Jos, la picioarele noastre, lucrul nu încetase, căci focul nu se stinge niciodată în ţara oţelului.

La o fereastră din etajul al optsprezecelea.

Din Filadelfia — unde se ţinuse congresul internaţional de navigaţie, străbătând marile lacuri, — am debarcat în Chicago, după opt zile de drum pe apă, c'un vapor pus la dispoziţia grupului nostru.

Zdrobit de oboseală, după atâtea recepţii, banchete şi discursuri, rămân o zi în casă.

Din marele hotel-turn, de la fereastra camerei cu numărul 1444, din etajul al 18-lea, pot cuprinde cu vederea o mare parte din oraş, până departe, spre lacul Michigan.

De sus, printre miriadele de coperişuri cari se suprapun, apar svelte coşurile de fabrici, cu penaje plumburii de fum. Paratonere înalte, ca o pădure de suliţi înfipte în zare, străpung norii deşi cari plutesc deasupra oraşului nepotolit.

Casele sgârie-nori, imense calupuri simetrice, găurite de mii de fereşti egale, turnate uniform în armătura rigidă a scheletelor de fier, apar în depărtare ca nişte turnuri ridicate din cuburi de construcţii, ca jucăriile unor copii de uriaşi.

Instinctiv mi se încleştează mâna pe fierul balustradei de câte ori mă aplec pe fereastră ca să privesc în stradă la furnicarul omenesc ce forfoteşte jos, ca în fundul unui canal adânc. Tramvae automobile, camioane, trăsuri, oameni şi animale, se scurg fără întrerupere, într'un hoatic, nesfârşit şiroiu. Mulţimea neastâmpărată se vede mică, dela înălţime, redusă ca o masă de vii globule agitate, ce mişună în arterele acestui titanic organism, care vibrează de-o violentă energie.

In atmosfera asta încărcată de electricitate, în mirosul de cărbuni, de naftă şi de sulf, respiri cu anevoe. Zgomotul trenurilor de subt pământ, huruitul roţilor, ciocănit de fier şi forfotit de aburi, fluere, clopote, semnale, milioane de sunete cari vin de sub pământ, de pe pământ, din ziduri, de pretutindeni, se ridică şi se combină într'un vuet asurzitor, metalic, învăluindu-te într'o vibraţie ritmică, chinuitoare. Şi în zgomotul acesta, cumplit şi confuz, ce se înalţă şi coboară ca mugetul mării bătute de furtună, răzbat uneori urlete groaznice de fiară rănită: sunt sirenele vapoarelor ce se încrucişează pe lacul Michigan.

Intreaga îngrămădire monstruoasă, acest Babilon modern, apare ochiului în forme bizare când e predominat dela o mare înălţime. De sus, o clipă, ai iluzia că priveşti din preajma unui crater, la o vastă regiune vulcanică, rămasă după o erupţie. In acest cataclism, se văd răspândite până la depărtare blocuri uriaşe, pe-alocuri fumegânde; jos, la piciorul prăpăstiei, în fundul vulcanului stins, prin crăpăturile adânci dintre pereţii stâncilor abrupte, unde lumina abia răzbate, mişună miile de vietăţi într'o continuă şi convulsivă agitare. Iar deasupra tuturora, pe cerul învăluit în nori de fum, pluteşte soarele palid şi orb. Săgeţile de aur se frâng neputincioase în pâcla cenuşie, care apasă veşnic pe umerii oraşului gigantic, înălţat pe locul numit de Indieni: *Chicago*—usturoiu sălbatic—astăzi c'o poreclă mondială: *cetatea negustorilor de porci.*

— Splendidă vedere!

Surprins, întorc capul. Nu observasem intrarea celor doi tovarăşi de călătorie. Unul înalt, uscat şi ras, Artur Lay, inginer hidraulic în Filadelfia. Cu părul alb inainte de vreme, c'o privire ascuţită—tip de American—deşi Italian de origine, puterea de absorbire a lumii nouă îl americanizase complect. Altul, scurt şi gras, c'o straşnică păreche de musteţi de bersalier, căpitanul Antonio Pascoli, un tip simpatic de meridonal. Călătorise mult, locuise câţiva ani în Extremul-Orient pe care-l admira. Părăsind Marina, ocupase un post în diplomaţie, pe lângă legaţia italiană din Filadelfia. Imi plăcea tovărăşia acestor doi prieteni nedespărţiţi şi veşnic în dezacord. Două concepţii diferite asupra lumii şi a vieţii. Se ciocneau la fiecare pas şi totuşi se simţeau atraşi, ca doi poli de electricitate contrară.

— Am venit să aranjăm pentru mâni vizitarea marilor elevatoare de grâne. Ştiu că te interesează chestiunea asta. Uite, se văd colo spre lac.

In zarea fumurie, eşind parcă din sânul apei, nişte blocuri colosale, fără ochii ferestrelor, se desprind masive şi oarbe, în linii drepte asemenea unor antice monumente egiptene.

— Ei, ce zici de vederea pe care o ai de aci? Şi c'un gest larg Americanul îmi arată mândru imensul oraş care se desfăşoară la picioarele noastre.

— Ştii ce lungime are strada asta? Numai treizeci şi cinci de kilometri. In Chicago se vorbesc patruzeci de limbi. Sunt douăzeci de religii şi apar ziare în zece limbi... şi când te gândeşti că nu sunt nici o sută de ani de când Pieile Roşii vânau şi pescuiau prin pustietăţile acestea mlăştinoase.

— E în adevăr fenomenală repegiunea cu care a crescut oraşul acesta. Cred, adaug eu, că în mare parte aceasta se datoreşte situaţiei geografice...

— ...Şi elementelor cari s'au stabilit aci, se grăbeşte să adauge Americanul.

— Trebue să ştiţi că noi punem un fel de eroism în spiritul oricărei întreprinderi. Condiţiunile de viaţă pe pământul american au făurit un caracter naţional superior, un suflet deasupra nivelului comun al umanităţii. Aci s'a creiat ceiace numim cultul muncii şi poezia forţei.

— Poezia forţei!... mi se pare că nu-i decât imnul cultului lui Mamon, întrerupse căpitanul Pascoli, tăind brusc avântul Americanului.

După ce se lungi într'un balansoar, Artur Lay îşi ridică picioarele sus, pe speteaza scaunului din faţă—după obiceiul locului— îşi aprise o ţigară şi zâmbind se hotărî, în poziţie aproape orizontală, să asculte liniştit părerile Italianului.

— Eu unul declar că nu mă pot adapta aci. Nu pot să-mi acordez paşii vieţii în cadenţa galopului exaltat care mă împresoară. Nicăeri, o preocupare intelectuală. N'am întâlnit doi Americani să vorbească între ei altceva decât afaceri: *business, business.* Maşinismul acesta exagerat are ceva sinistru şi rece. Goana asta nebună după câştig, transformând mijlocul în scop, a viţiat sufletele, distrugând tot ce poate înfrumuseţa existenţa omenească. Atmosfera asta electrică, agitaţia teribilă, setea de bogăţie care pune în mişcare toate resorturile energiei, e drept că a creiat un suflet nou, dar nu superior.

— Pot să-ţi dovedesc că-i superior, încercă să întrerupă Americanul. Dar căpitanul îi opri c'un gest hotărît, şi începu să-i ceară socoteală pe un ton din ce în ce mai ridicat.

— Mă rog, ce ne tot arăţi cu atât orgoliu aceste monstruoase îngrămădiri mecanice, opera maşinismului şi a capacităţii speculative cu care vă lăudaţi. Dar care-i partea de umanitate în tot ce-aţi făcut? Oare azi viaţa în uzine nu-i tot un fel de sclavie? Ignoraţi cu totul valorile morale şi intelectuale adunate de veacuri în lumea veche. Confundaţi veşnic progresul material cu cel moral şi nu vedeţi partea slabă a civilizaţiei moderne. Aveţi iluzia că aţi creiat oraşul ideal. Dar Teba, Niniva şi Babilonul, în care se

vorbeau sute de limbi, erau tot nişte îngrămădiri monstruoase. Numai în Atena găsiţi ceiace numesc Francezii *la Cité*... creaţia spiritului grec... naturala, suprema armonie... echilibrul minunat între fantesie şi critică...

— Am înţeles, am înţeles, întrerupse Americanul, râzând cu poftă. Păreri învechite, culese de-a gata din cărţile autorilor ruginiţi, pe care noi îi numim *fosile europene*. Şi totuşi de ce vă e frică nu scăpaţi. Europa, şi întreg globul pământesc, se americanizează mai repede decât vă închipuiţi, în ciuda tuturor teoreticianilor lumii vechi. Uitaţi că Teba, Niniva şi Babilonul s'au ridicat prin chinurile a mii de oameni, iar în Atena ideală, la care vă închinaţi, există sclavajul. Legile şi teoriile umanitare n'au putut suprima decât sclavia politică, dar liberarea din sclavia fizică a naturii nu poate s'o aducă decât sinistrul maşinism care vă îngrozeşte. Toată puterea lumii moderne stă în maşină, pe care n'au răspândit-o nici poeţii, nici teoreticianii şi nici moraliştii. Numai setea de câştiguri a revoluţionat condiţiile de viaţă, îmbunătăţind traiul omenesc până în straturile cele mai de jos...

— ...Prefăcând însă omul în maşină, adăugă cu necaz Italianul, care-şi ştergea nervos sudoarea de pe frunte.

— A! oftaţi după timpurile fericite, când nobilul şi brutalul senior se îmbrăca în dantele, dar nu făcea bae; şi subt candelabrul, cu lumânări de său mânca elegant cu degetele murdare, ştergându-şi nasul tot cu degetele. Priviţi, vă rog, acum pe lucrătorul american şi pe miliardar, patronul său. Sunt îmbrăcaţi aproape la fel. Amândoi locuesc în case luminate cu electricitate, cu robinete de apă rece şi apă caldă; au la fel linguri, furculiţe, şervete şi batiste. Pot în aceiaşi seară amândoi să asculte la operă pe Caruso, trimis de D-voastră, — doar că unul e în lojă şi altul la galerie. Unul umblă cu automobilul propriu, şi altul cu autobuzul sau tramvaiul, oricînd la dispoziţie. Bunul traiu nu mai este un monopol ca în trecut. Distanţa dintre pături se micşorează zilnic. Ajungem la o nivelare de traiu pe care n'au visat-o nici utopiştii.

— Aşteptaţi şi o nivelare de avuţii? încerc să-l întreb zâmbind.

Americanul se opri; băgându-şi adânc mânile în fundul buzunărilor, îmi răspunse tăios, adâncindu-şi cuta din îmbinarea sprâncenelor.

— A! ştiu, vă indignează acumularea de bogăţii în câteva mâni? Dar uitaţi că acele mâni au abilitatea şi energia de a produce. Şi multă vreme încă va fi necesară, fatală, această acumulare. De ce nu urmăriţi însă cum se risipeau bogăţiile în trecut şi cum se întrebuinţează acum. Numai această acumulare de capital a răspândit şi a eftenit producţia îmbunătăţind traiul omenesc. Intru cât priveşte prisosul de avuţii, n'aveţi decât să citiţi evanghelia bogăţiei, scrisă de miliardarul nostru Carnegie. Veţi vedea

că bogătaşul american de azi nu se consideră decât un depozitar, un om de afaceri al comunităţii. Bogăţia trebue să fie restituită societăţii pentru diferitele servicii sociale, ca şcoală, sănătate publică, subt felurite forme durabile, încă din viaţă,—căci acel care moare *bogat*, moare *dezonorat*.

Şi discuţia ar fi continuat încă mult dacă n'o întrerupea simpaticul Tom, cel mai slut Negru din tot batalionul băeţilor din serviciul marelui hotel.

Intră fără să bată la uşă—în America nu-i obiceiu—mândru, purtând cascheta de *bell boy* îngropată în părul lui de astrahan. Ne întinse un teanc de plicuri. Cu obişnuitul surâs de graţie şi linguşire, arătându-şi dinţii albi, strălucitori, într'o păreche de buze groaznice, ne invită să citim adresele.

Dela prima aruncătură de ochi, Italianul păli.

— Incă o invitaţie. Banchet la Atletic Club. E teribil. Nu mai pot. Să înghiţi în cinci zile opt banchete, treizeci şi şase de tuasturi şi douăsprezece discursuri americane! E un record care m'a distrus. Ce au de gând Americanii cu noi? Cum nu ştiu ei niciodată să păstreze măsura?

Şi Italianul începu să se plimbe furios prin cameră.

Americanul făcea haz de indignarea asta şi căuta să ne explice că suntem victimele veşnicei rivalităţi dintre Chicago şi New-York.

Prin orice mijloc, Chicago trebue să convingă pe oaspeţii străini, veniţi în asemenea ocazii, că cetăţenii de aci sunt mai gentili şi mai distinşi decât cei din New-York.

— Bine, dar ce suntem noi vinovaţi? De ce să se abuzeze de stomachul şi de răbdarea noastră? Şi Italianul, trântind pe masă plicul cu invitaţia, se pronunţă hotărît:

— Nu mă duc nici mort. Deseară dezertez de sub escortă. Mâncăm mai bine într'un restaurant chinezesc.

O seară în lumea galbenă din Chicago

Se întunecase bine când am ajuns în cartierul chinez *Chinatown* — care trebue văzut noaptea, şi numai sub ochiul protector al poliţiei.

O clipă te ameţeşte trecerea asta bruscă din America în Asia. Fără tranziţie, te pomeneşti deodată în inima unui alt oraş — un oraş din lumea galbănă, care se agită zgomotos subt lanternele de bambus şi hârtie colorată, înşirate ca pentru luminaţie la serbări naţionale. Făşii lungi de pânză roşă, ca nişte

steaguri, se leagănă în vânt, acoperite cu semne aurite scrise vertical. Prăvălii încărcate cu lucruri bizare, fructe exotice, bomboane colorate şi ierburi de leac necunoscute nouă. Numai gardiştii americani, masivi şi gravi, mai amintesc că eşti încă în lumea nouă. Mulţimea asta galbănă, care mişună peste tot, şi sunetele unei muzici barbare, te ameţesc ca la un bâlciu.

Toţi seamănă între ei ca fraţi. Nu poţi deosebi o mutră de alta. Acelaş tip repetat în mii de exemplare. Spâni, palizi, cu obrajii de lămâe, cu ochii oblici, cătând pieziş cu acelaşi surâs de umilinţă. Imbrăcaţi la fel: bluze de pânză neagră, unsuroasă; pantaloni largi, scurţi; pantofi moi, fără tocuri. Părul negru, lucios, împletit în coadă, cu şfichiu de biciu, le bate pulpele în mersul lor mărunt.

— Dar nu văd femei.

— Sunt foarte puţine, îmi spune Americanul. Guvernul, speriat de invazia galbenă, s'a hotărît să ia măsuri. Nu mai permite intrarea femeilor chineze în America. Dihăniile astea se înmulţesc ca şoarecii; în orice loc, în orice climă, în cele mai proaste condiţii de viaţă, vermina asta se adaptează şi progresează în chip spăimântător.

Intrăm într'o ceainărie populară. In fundul sălii, pe o scenă improvizată, sub o lumină palidă, o bandă de muzicanţi chinezi fac un zgomot infernal. Instrumente muzicale arhaice, legendare, unele necunoscute pe la noi. Un cer c'o serie de plăci sonore suspendate, o chitară plată cu vreo douăzeci de coarde, un fel de liră, o harpă orizontală şi vechiul gong chinez. Toate la un loc revarsă un amestec de sunete ciudate c'o armonie ş'un ritm străine urechilor noastre. O muzică sinistră care-ţi sfredeleşte timpanul, chinuindu-ţi nervii până la disperare.

— Trebue să ştiţi că în China până azi se păstrează un minister al muzicei, ne spune Americanul cu figura crispată şi cu mânile la urechi.

Pe la mesele de lemn, date c'un lac roşu ca sângele, printre nouraşii de fum şi aburii de ceai care plutesc în sală, observ figurile acestea enigmatice. Stau toţi imobili şi muţi, ascultând cu gravitate. Nu poţi surprinde nici un gest; nici o impresie nu schiţează trăsăturile lor efeminate. Doi copii, la masa din faţa noastră, au aceeaşi seriozitate rigidă, bătrânească, —par nişte figuri de ceară dela o panoramă.

Americanul se ridică respirând greu.

— Ne otrăvim în infecţia asta. Să mergem la un restaurant mai curat. Diavolii galbeni put mai rău decât cei negri.

Eşim. Pe o stradă mai liniştită un gardist, cu surâsul protector, ne îndreaptă la un local chinez de lux.

La uşă ne întâmpină doi Chinezi îndoiţi de mijloc cu pumnii ridicaţi în dreptul frunţii, semn de profund respect. Nişte lan-

terne violete dau o lumină dulce, discretă. Păreţii, în tapete vişinii de satin, încărcaţi cu ornamente bizare; frontoane cu sculpturi poleite, motive de pagode. Fâşii de mătasă neagră acoperite cu semne cabalistice; sentinţe filozofice cu litere scrise vertical. Intr'un colţ o statuetă: Buda, foarte gros, un cap rotund şi acelaşi surâs enigmatic. Deoparte şi de alta câte un tigru de faianţă. Lume puţină şi tăcută.

Privesc cu neîncredere la lista de bucate. Cer o porţie de orez fiert, ca să imit pe Chinezul din faţă pe care-l admir cum se serveşte de abil cu cele două beţişoare cari ţin locul furculiţei.

Italianul deprins cu bucătăria chineză, mănâncă foarte curajos un peşte înecat într'un sos dubios. Americanul se mulţumeşte numai cu ceai şi fructe, căutând să ne convingă că toate felurile sunt gătite cu unt de riţină şi că mâncarea favorită a Chinejilor e ragout de petit chien.

La masa de alăturt se aşează doi ingineri japoneji, pe care îi cunoscusem la congresul din Filadelfia. La salutul nostru obişnuit, banal, ei ne răspund cu simpatie, prin surâsul acela subtil, pe care numai buzele oamenilor galbeni ştiu să'l schiţeze — acel limbaj mut adaptat la toate nuanţele sufleteşti.

Americanul priveşte rece şi aplecându-se întrebă încet:

— Câţi ani ai stat în Extremul-Orient?

— Doi ani în China şi unul în Japonia, răspunde Italianul.

— Ai avut vreme să te deprinzi şi să înţelegi surâsul acesta al rasei galbene. Niciodată nu i'am priceput sensul. Mă contrariază şi câteodată mă enervează chiar, căci nu-i o simplă şi banală politeţă. Mi se pare o lipsă de sinceritate, un fel de ironie deghizată, un dispreţ subt masca unei falşe umilinţi.

— Am auzit pe mulţi Europeni şi Americani vorbind astfel, dar am auzit şi pe mulţi Chineji şi Japoneji vorbind nedumeriţi de mutrele noastre aşa de severe, sluţite adesea de enervare şi posomorâre. Ce vrei, sunt două lumi deosebite, care nu se pot înţelege cu uşurinţă. Veşnicul lor surâs e o regulă de politeţă, aşa de veche la rasa asta bătrână, încât a ajuns, cultivată în cursul vremii, o însuşire instinctivă. Politeţa lor e la un grad necunoscut nouă. Una din cărţile lor vechi, aceia a ceremoniilor şi demonstraţiilor exterioare, îi învaţă că politeţa e tipul virtuţii; conservă, aminteşte şi, la nevoe, înlocueşte virtutea. Stoica lor filozofie îi deprinde să nu arate nimic din lupta interioară: «chiar când inima e zdrobită, figura trebue să rămână tot senină». N'aţi observat ce surâs simbolic au statuile lor? Ce frumos defineşte Lafcadio Hearn acest surâs al rasei galbene: «un voal transparent şi graţios întins peste mizeriile şi tristeţele inerente vieţii omeneşti.»

Isprăvisem masa şi ne pregăteam să aprindem câte o veritabilă ţigară de Cuba, când se apropie un chelner chinez, aple-

cându-se respectuos şi ne făcu o discretă invitare în salonul special de fumat opium.

Ne-am mulţumit să vizităm salonul fără să fumăm, deşi Italianul avea mare poftă să-şi amintească de voluptăţile Cerescului Imperiu. Căuta să ne convingă de deliciile opiului, cu toate că îi spusesem că odată, în Egipt, am încercat gustul haşişului, fără să simt deliciul acestui viţiu.

In fundul sălii, subt o greoae draperie, se deschise uşa salonului de fumat. Un miros cald, acru, de droguri, plutea molatic în nori albăstrii care se înălţau subţiindu-se. Pe plafonul afumat lampa de opium punea o pată rotundă luminoasă. Pe un divan, dela un părete la altul, zăceau un şir de fumători, culcaţi pe-o coastă, răzemaţi pe perne de pae de orez. Unii dormeau senini, duşi în alte lumi, alţii picoteau îmbătaţi, pierduţi intre vis şi viaţă, urmărind jocul imaginilor ţesute de otrava miraculoasă. Un Chinez bătrân, grav ca în faţa altarului, îndeplinea ritualul, în genunchi, lângă lampa de opium, pregătind pipele de bambus.

N'a fost chip să stăm mai mult acolo, căci Americanul explodase de indignare.

— Iată elementele cari ne vin de dincolo, peste Pacific, din lumea veche pe care o admiraţi. Şi pesta asta galbenă, infiltrată la început numai pe litoral, ameninţă acum ca o invazie tot pământul american.

In jurul mesei, pe când ronţăiam nişte prăjituri uscate, în formă de paseri şi flori, în aburii parfumaţi ce se ridicau din ceştile cu ceai imperial, se încinse o discuţie violentă şi pătimaşă. Americanul arăta numai defectele rasei galbene, iar Italianul numai calităţile.

— Falşi, egoişti, murdari, c'o laşitate înăscută, viţioşi, fără sentimente, fără onoare şi fără credinţă. Caracterul, moravurile, aşa de diferite de ale noastre, încât nu se pot asimila. Nu se vor americaniza niciodată. Imbătrâniţi în despotismul asiatic, cum pot să ajungă cetăţeni liberi într'o ţară liberă?

— Dar nu poţi nega, îl întrerupse Italianul, că sunt sobri, se hrănesc c'un pumn de orez. Supuşi, nu beau, nu se înfurie, nici nu se ceartă. Muncitori, dibaci la orice lucru manual. Cine v'a lucrat calea ferată dela Atlantic la Pacific? Patronii îi dispreţuesc, dar îi caută ca foarte preţioşi. Lucrătorii îi urăsc ca pe nişte rivali periculoşi, cari se mulţumesc c'un sfert din salarul obişnuit. E fatală această luptă între mâncătorii de carne şi mâncătorii de orez. Calităţile lor, spiritul de asociaţie şi numărul, îi fac să fie mai tari în lupta asta de concurenţă.

— Tocmai de asta susţin că sunt mai periculoşi, şi chestia galbenă pentru noi e mai gravă decât chestia neagră. California a ajuns o colonie chineză. Invazia galbenă ne înghite. Populaţia americană e ameninţată să dispară în masa complectă a acestor

asiatici. Mişcarea pornită de muncitorimea americană trebue să deschidă ochii guvernului, să-i forţeze mâna ca să pună odată stavilă întrării Galbenilor la noi.

— A! întrerupse Italianul râzând. Vezi că vă întoarceţi la zidul chinezesc pe care l-aţi dărâmat. Mă rog, Chinezii au stat mii de ani liniştiţi. Nimeni nu intra şi nimeni nu eşea din Cerescul Imperiu. Au venit Englejii şi Americanii şi i-au forţat să dărâme zidul vechiu. De nevoe Chinezii s'au supus. Pe porţile deschise au început să intre oamenii lumii nouă şi să iasă oamenii lumii vechi. De ce vă plângeţi? Ce-aţi căutat aţi găsit. Aşa se răsbună istoria.

Dar trebuia să închidem discuţia şi să plecăm, căci amândoi, înfierbintaţi, vorbeam prea tare, aşa că s'auzea bine şi la masa de alături.

Cei doi Japoneji, corecţi, liniştiţi, şedeau în faţa ceştilor de ceai fără să schimbe nici o vorbă, ca nişte statui. La salutul nostru de plecare ne răspunseră cu acelaş veşnic surâs, pe care buzele lor îl schiţează şi pe care noi nu-l putem descifra—enigma rasei galbene.

La Niagara

Până la Bufalo trenul extra-rapid, fără să se oprească, atinge numai în goana-i nebună orașe moderne și prozaice, botezate pompos de Americani cu nume poetice din antichitate: Palmira, Siracuza, Itaca, Roma.

Străbatem o bogată regiune industrială. Câmpia verde îi pătată de negrul fabricilor, afumată de monstrele locomotive *Pacific*, tăiată peste tot de rețeaua aeriană a cablurilor electrice, sfâșiată în sbor de mii de automobile cu miros de benzină și nori de praf în urmă.

Cine ar recunoaște în haosul civilizației moderne sălbateca și pitoreasca vale *Mohawk*, teatrul de altădată al marei epopei romantice, descrisă de celebrul romancier american *Fenimore Cooper*.

Aci, în sânul unei naturi aspre, în cadrul de apă și pădure, dealungul marilor lacuri s'au desfășurat odată acele filme încântătoare de aventuri și peripeții eroice, în cari pionerii îndrăzneți și războinicii indieni, superbii tatuați *Ciorapi de Piele* și *Ochi de Vultur*, ne aprindeau imaginația copilăriei, purtându-ne în deliciu printr'o lume primitivă, măreață și fantastică.

Un murmur surd, continuu și vag ajunge până la noi venind de undeva din depărtare.

— E glasul Niagarei, îmi spune tovarășul de drum.

După un ceas ajungem. Ne oprim pe malul unei ape mari. Pare un fluviu de lățimea Dunărei. Nu-i fluviu. E un canal săpat de natură, într'o albie de stâncă, pe o lungime de 60 kilometri: un imens jgheab de piatră prin care se scurge apa din lacul Erie în lacul Ontario. Diferența de nivel dintre cele două lacuri este de o sută de metri.

Stăm pe mal și privim. Prima orientare.

In susul apei, cât pot cuprinde ochii, vezi fața netedă a undelor clare, alunecând c'o repeziciune amețitoare. In josul apei, la câteva sute de metri, fundul de calcar e rupt brusc și acest fluviu lat, cu tot volumul lui de apă, — *coloană de deluviu*, cum i se spune, — se prăvălește deodată și cade dela înălțime, spărgându-se jos pe un pod de piatră. Un nour de pulbere de apă plutește la orizont, veșnic suspendat în aer.

Acolo e cascada. Nu se vede încă bine. Auzi numai sgomotul detunător, neîntrerupt. Simți parcă plutind în juru-ți o atmosferă de mister și primejdie.

Ne oprim. Un bloc de stâncă c'un buchet verde de arbori bătrâni. *Insula Caprei*, rămasă ciudat în mijlocul torentului, desparte cascada în două. Căderea despre ţărmul american e mai mică. Cea despre ţărmul canadian, în forma unei imense potcoave arată marea cataractă în toată splendoarea ei.

Enormul volum al torentului — douăzeci şi cinci de milioane de tone pe oră — strâns între pereţii de stâncă, se bombează ca şi coama unui monstruos val de ocean. La mijlocul cascadei masa fluidă e aşa de groasă că pare solidă — o masă compactă colosală se rostogoleşte vertiginos şi cade brusc în abis spărgându-se pe stânca de jos în miliarde de bucăţi. Şi în tunetul groaznic ce sgudue pământul, răsbate un fel de muget de uragan perpetuu ce umple văzduhul ca o cumplită ameninţare de cataclism.

Simţi, asurzit, căderea fără să poţi vedea spargerea jos, de fundul acelui satanic cazan clocotitor, ce fierbe ca un crater de vulcan în erupţiune. Apa pulverizată izbucneşte năvalnic în vârtejuri fumegânde, ca nişte nouri fantastici de aburi irizaţi. Şi în jocul razelor de soare, sub unghiuri diferite, praful lichid tremură bizar într'o orgie de culori îmbinate în dungi străvezii, ca o panglică de curcubeu solar.

Aspectele Niagarei, după starea cerului, variază la infinit. La mijloc, în pătura profundă a torentului, e un verde închis slăbind din ce în ce mai pal spre lături. Coloane de mercur, şivoaie metalizate, curg pe margini, printre stânci pierdute jos într'o fierbere de argint topit. Şi fluviul, până departe, se acopere c'un strat de spumă fină, ca o dantelă capricios destrămată pe un alb câmp de zăpadă.

Răpit, înfricoşat, rămâi ceasuri întregi, cătând în extaz la spectacolul grandios ce te reţine împietrit în sentimentul profund al micimii omului în faţa eternelor fenomene ale naturii. Misterul nepătruns şi groaznica ei maestate niciodată nu s'au putut descrie sau zugrăvi.

Imbrăcaţi ca nişte scafandrieri, haine de pânză gudronată, ne scoborîm sub cascada centrală pe o scară strâmtă şi udă, alunecând la fiecare pas. Un negru buzat, c'un trup de atlet, ne conduce şi ne susţine până jos la piciorul stâncei mâncate de apă. In spaţiul strâmt rămas între peretele de piatră şi masa lichidă, ce fac în cădere o curbă perfectă, e întinsă o punte îngustă în spatele cascadei — *Grota vânturilor*, pe care n'o pot trece de cât oamenii cu nervii sănătoşi.

Avalanşa de apă cade c'un tunet asurzitor. La depărtare de o palmă de ochi ai înainte peretele lichid ca o cortină gigantică. Păturile de aer sunt izbite cu atâta putere că vâjie vântul într'un vârtej de curenţi, c'un urlet sălbatec şi răutăcios, pe care nu-l poţi auzi decât în largul mării pe timpul marilor furtuni.

Asurziţi, orbiţi, biciuiţi de plumbii de apă rece, uzi leoarcă

până la oase, ne strecurăm prin pânzele dușurilor torențiale, pe puntea îngustă, încleștându-ne mânile înghețate de balustrada lunecoasă. Insfârșit am scăpat la lumină. Amețiți, ne oprim să răsuflăm. De frig ne clănțănesc dinții din gură. Cu puterile sleite, urcăm treptele până sus în capul scării. Ne urcăm la soare înfiorați de-un tremur de tensiune nervoasă și stăpâniți încă de-o ciudată senzație: o profundă mulțumire de salvare, o ascunsă mândrie de biruință — parcă am trecut teferi prin centrul unei trombe marine.

* * *

A doua zi dimineața, cu tramvaiul electric, facem circuitul Niagarei, oprindu-ne pe diferite poziții ca să vedem cataractele sub toate aspectele. Trecem celebrul pod suspendat. O minune tehnică, o pânză de paianjen țesută în aer la o înălțime amețitoare deasupra abisului. Intrăm pe pământul Canadei. Nici o formalitate, nici un control. Numai uniformele stacojii ale soldaților englezi ne atrag atenția că pășim pe teritoriul unei colonii britanice.

Rezemați de-un grilaj de fier la marginea prăpastiei, urmărim jos pe apă mișcările unui vapor, «*Zina Negurilor*», plutind vânzolit de frământarea talazurilor înspumate. Văzută de sus, mica navă pare o insectă imprudentă atrasă de pericol; se apropie de cascadă și deodată se retrage cu groază, urmărită de rafale de ploae, de jerbele cari țâșnesc din uriașa căldare în clocot infernal.

— Și când te gândești, spune tovarășul meu, că minunea asta a naturii se distruge pe nesimțite. Baza stâncii de calcar este roasă mereu de apă. Căderea se retrage cu jumătate de metru pe an. Va veni o vreme când în locul cascadei va rămânea numai un canal strâmt, prin care apa se va scurge fără să cadă de la înălțime.

— E adevărat, răspuse un American, dar geologii au calculat că asta are să se întâmple peste vre-o 30.000 de ani, așa că o putem admira în liniște.

O sumă de legende circulă asupra acelor îndrăzneți campioni, cari — seduși de vecinătatea primejdiei și de vanitatea reclamei — au înfruntat prin nebune aventuri puterea Niagarei.

Celebrul echilibrist Blondin a traversat cascada, mergând pe o frânghie de sârmă întinsă de la un mal la altul. Purtând o mică sobă în spate, echilibristul s'a oprit la mijloc, a spart câteva ouă din care și-a preparat o omletă, ospătându-se liniștit pe sârmă deasupra cascadei.

Un oarecare Robert Flack, construindu-și o barcă specială și-a dat drumul în cursul apei, dar a fost înghițit de torent chiar sub ochii soției și ai copilului său.

Mai fericit a fost înotătorul Graham, care avu ingenioasa idee de a construi un butoi lestat la fund pentru a-i păstra poziția

verticală. Cu chipul acesta, a traversat de câteva ori cascada. Mulţi înotători l-au imitat, dar câţi din ei n'au plătit cu viaţa sfidarea nebună şi curajul steril al unui eroism inutil.

Pieile Roşii, tribul Irochezilor, vechii stăpânitori ai Niagarei se adunau pe malurile aceste aducând odată pe an o tragică jertfă marelui *Spirit* al apelor. Pregăteau o barcă, o albă *pirogă*, împodobită cu ghirlande de flori şi încărcată cu fructe şi cu felurite daruri.

Dintre fetele de măritat alegeau pe cea mai frumoasă pentru sacrificiu. Noaptea, pe lună plină, tot tribul se aduna pe malurile torentului. In mijlocul urletelor sălbatice şi a dansurilor diabolice, să lansa *piroga* în curentul apei. Numai câteva minute apărea în lumina argintie a lunei, plutind fulgerător spre abisul morţii, acea stranie viziune pe care, într'o clipă, Niagara o înghiţea pe vecie.

Minciunile lui Chateaubriand şi Literatura Americană

In cercul nostru, plecat de diminiaţă din Bufalo, se găsea o tânără intelectuală din Boston.

Miss Mildred T... O blondă, sveltă, fragilă, c'o voce muzicală, c'un cap de madonă. Bluza de mătase, culoarea fragilor, era prea decoltată: în ziua aceea, ce-i drept, era o căldură nesuferită. Bărbaţii, după moda americană, umblau numai în vestă şi cu sacoul pe mână.

In scurt timp ne-am pus toţi la curent cu starea civilă a Americancei, care ne intrigase la început.

Unica fiică a unui mare industriaş din Boston. De douăzeci şi opt de ani. A doua oară divorţată. Işi reluase vechiul titlu de Miss, cum e obiceiul în Lumea Nouă. Renunţase la măritiş pentru a-şi păstra complecta libertate.

Studiase muzica doi ani la Paris. După trista experienţă a căsniciei, se apucase de literatură şi studii sociale. Deşi avea o graţie naturală, inteligenţă şi cultură aleaşă, părea la prima cunoştinţă cam excentrică şi indiscifrabilă. Venise la Niagara pentru o lună, ca să ia note în vederea unui roman feminin la care lucra de un an.

Stam în parcul îngrijit de pe malul Canadian, înşiraţi pe bancă la umbra unor tei bătrâni. Privind panorama Niagarei, căutam să-mi închipui peisagiul primitiv, aşa cum trebue să fi fost pe vremea Pieilor Roşii, în sălbatica măreţie a naturii virgine, înainte de a fi insultată şi mutilată de decorul şi reclama civilizaţiei aduse de oamenii albi.

— Ce trebue să fi fost odată prin locurile aceste? Chateaubriand, care le-a descris magistral, spune că Irochezii se hrăneau cu vânatul animalelor târîte şi ucise de cataracte. Indienii cu *pirogele* lor uşoare, din coajă de copac, pescuiau urşi, cerbi şi bisoni căzuţi şi aduşi de torent.

— Admiraţi mult pe Chateaubriand? mă întrebă c'un zâmbet ironic scriitoarea americană.

Dintre toate celebrităţile europene nici una n'a scris despre America mai mari minciuni ca Chateaubriand. Opera lui n'a fost scrisă după vedere, la faţa locului, aşa cum susţine el. A fost compusă din bucăţi la biurou, răscolind o întreagă literatură adormită de trei secole în praful bibliotecilor: studii, memorii, însemnările exploratorilor, misionarilor şi călătorilor din trecut.

— Ce are aface cum a lucrat, o întrerup eu; a scos dintr'un material brut un extract minunat. A făcut un aliaj preţios, opere neperitoare ca Atala şi Natchez, în care — după cum spun marii critici — strălucesc pietre nestimate, rămase parcă din Biblie, dela Omer şi Oslan.

— Trebue să ştiţi că noi Americanii iubim mult adevărul şi sinceritatea în viaţă şi în artă. E adevărat că poemele lui Chateaubriand au făcut revelaţia unei lumi necunoscute şi a unei poezii noui, ca un suprem triumf al exotismului american; dar nu putem uita că cea mai mare parte a operei a fost *trucată*.

Pe Chateaubriand l-a chinuit toată viaţa ambiţia de a-şi lega numele de-o mare descoperire geografică. Căuta un drum spre strâmtoarea Bering prin fundul băii Hudson, căuta isvoarele lui Misisipi şi locul unde a fost Cartagena.

Dar n'a avut parte să-i poarte numele nici o apă şi nici un munte. Nu era om de acţiune şi energie. Nici pregătire nu avea pentru explorări. A fost un artist c'o mare adoraţie pentru grandiosul său *Eu*. Un critic spunea despre dânsul că viaţa i-a oscilat între orgoliu-virtute şi orgoliu-prostie. In Lumea Nouă n'a stat decât vreo câteva luni N'a avut nici timpul material să umble prin toate locurile pe cari le-a descris. Când s'a convins că nu poate să îndeplinească cele ce-a visat, s'a pus să cerceteze textele vechi.

Toate peisagiile din Florida şi de pe Misisipi, descrise fără să le fi văzut, sunt împodobite de minciuni născocite de bogata lui fantezie. Susţine că a întâlnit urşi clătinându-se îmbătaţi de struguri, că a văzut stârci albaştri, crocodili, şerpi gigantici, papagali multicolori. Iar în drum spre Niagara, la un trib de Irochezi, a întâlnit un Francez, fost ajutor de bucătar, făcând pe profesorul de dans. Invăţa pe *messieurs les sauvages et mesdames les sauvagesses*, dansurile franceze după aria Madelon Friquet.

Un profesor dela Universitatea din California a făcut un

studiu documentat ca să deosebească adevărul și minciuna. împletite de altfel cu multă artă, în opera lui Chateaubriand.

Din una în alta am ajuns la literatura actuală americană.

— Noi, în Lumea Nouă, nu suferim de decadentismul care bântue în literatura europeană. Avem și noi însă alte păcate. Se citește mult, dar cititorii noștri sunt proști. Gustul publicului e scăzut. Se citește superficial, fără pătrundere. Și de aceea se și scrie așa în pripă, fără multă gândire și sforțare pentru perfecție. De altfel, lucrul e explicabil. Avem o literatură prea tânără. Abia am apucat să ieșim de sub influența literaturii engleze Tot ce se scria mai înainte în America nu era decât o transplantare britanică. Bret-Harte e Dichens, Irving e Goldsmith, Feminore Cooper e Walter Scott și Miller e Byron. Numai cu Whitman ajungem la calitatea geniului american.

In literatura noastră avem acum două curente paralele: unul *popular* și altul *rafinat.*

Curentul popular cuprinde toate cărțile scrise pentru marele public, după gestul mulțimii. Subiecte senzaționale, adesea cu miez interesant, dar de-o similitate copilărească, tipuri convenționale și formă foarte puțin artistică, neglijată cu totul, ca o cronică de ziar popular.

Curentul rafinat are un mic număr de scrieri pentru cercuri restrânse. Stil și formă aleasă, dar fondul slab, fără viață, fără gândire profundă și fără simțul realității. Este un fel de literatură, cum se zice la noi, scrisă cu pană de cristal și cu cerneală parfumată.

— Poate din cauza vieții comerciale din America, — încerc ca să explic lucrul.

— Pardon, — mă întrerupe Americana, c'un accent net și sec, — Florența, Veneția și Olanda erau foarte comerciale când au produs pe cei mai mari artiști ai Europei.

Suntem încă o lume tânără, în formație. Talent, imaginație avem, dar n'am ajuns încă la o gândire profundă. Scriitorii europeni nu au mai mult talent decât ai noștri, dar au un public cititor mai superior, mai pretențios, produsul unei civilizații mai vechi. Un scriitor bun se formează ca și un actor, care nici odată nu va ajunge la un rol desăvârșit jucând pe scena unei săli goale sau în fața unui public prost. Gustul și educația publicului se face cu încetul.

La noi progresul este vădit. In toate orașele se organizează cluburi literare și se dau premii pentru poezie și proză, în scurt timp și pe acest teren vom arăta Europei ce putem produce. Nu uitați că arta nu e decât floarea care se deschide la urmă, după ce planta cu rădăcină adâncă și tijă sănătoasă s'a desvoltat complect într'un pământ.

— Dar din literatura europeană ce preferați ?

— Nouă, Americanilor, ne place mai mult literatura engleză decât cea franceză.

Anglia e patria romanului. Scriitorii francezi sunt prea frivoli. Cu drept cuvânt s'a spus că, citind romanele franceze, îţi vine să crezi că autorii nu sunt însuraţi şi nu au nici mame, nici surori.

— Cred că în America, mai mult decât în Europa, aveţi ceeace se chiamă *pruderie*...

Dar n'apucasem să sfârşesc fraza şi scriitoarea americană mă întrerupse brusc aruncându-şi pe umerii goi, c'o mişcare repede, un fular de mătase, ţinut până atunci pe genunchi...

— In tot cazul, la noi păcatele se ascund, pe când în Europa se etalează. Ceeace numiţi *pruderie* este un omagiu adus virtuţii. Eu am trăit în Franţa şi cunosc bine viaţa şi femeile de-acolo. Sunt falş zugrăvite în literatură. Femeia franceză se îmbracă bine, are spirit şi graţie, dar nervii îi sunt prea iritabili şi vorbeşte prea convenţional. E şi natural, căci abia iese de sub tutela guvernantei şi intră în sclavia soţului. In toată Europa femeia e încă *minoră*, numai în America a ajuns la *majorat*. Foarte bine s'a zis despre femeia franceză, că-i jumătate prinţesă şi jumătate actriţă.

După ce ne-am despărţit, multă vreme mi-au umblat prin minte părerile scriitoarei americane asupra femeii franceze. Şi cum îmi apărea mereu imagina ei, şi în auz îmi răsuna accentul acela net, sec şi pedant, mi-am adus aminte de părerile unui scriitor francez asupra femeii americane: «Ţara asta în care numărul bărbaţilor e cu vreo trei milioane mai mare ca al femeilor, şi unde sunt cele mai multe căsătorii din amor şi cele mai multe divorţuri, a făcut din femeie o aristocrată fără curte, o rafinată fără mediu, o imagină fără cadru, un juvaer fără montură, o zeiţă fără Olimp».

Pe Misisipi

Ciudat tip de vapor fluvial. Necunoscut pe Dunărea noastră. In loc de helice numai o roată imensă cu sbaturi, aşezată la pupă, învârtindu-se c'un zgomot infernal, înpinge înainte vasul cu fundul plat. Urcăm fluviul încet luptând să învingem viteza curentului apelor umflate pe timpul inundaţiei periodice.

Ca şi Nilul binefăcător, Misisipi—«părintele râurilor»— îşi revarsă regulat prisosul apelor mâloase, fertilizându-şi vasta albie, întindere nesfârşită de pământ roditor, supranumit noul Eden.

Pe malul stâng se 'nşiră coline paralele acoperite cu păduri

negre de stejari, pe-alocurea pătate cu albul lucitor de ulmi şi mesteacăni.

Pe malul drept jos, uniform şi peste tot înecat, coroanele sălciilor pletoase legate între ele prin lanţuri de liane agăţătoare, plutesc la suprafaţa apelor moarte, în singurătăţile nemărginite ale savanei pierdute în zare. Apa-i gălbuie, măloasă. Navigaţia-i grea prin părţile acestea când fluviul e umflat.

Roata cârmei se învârteşte repezită ca să abatem din drum, în scurte zig-zaguri, ferindu-ne de buştenii enormi ce plutesc coborând la vale. Oprite pe la cotituri, aceste epave rătăcitoare încheagă bancuri de nisip şi rădăcini, care se rup uneori de maluri plecând în scursul apei ca nişte insule plutitoare.

Defilăm, ca şi pe Dunăre, prin faţa ostroavelor pustii şi păduroase. Nelocuite, unele fără nume, se cunosc numai după numerile însemnate pe harta fluvială. Navigăm pe lângă ele, unde curentul e mai mic. Umiditatea solului fecondează o vegetaţie bogată, lacomă, nebună, care se târâe, se agaţă, se încolăceşte ca şarpele, îmbrăţoşând trunchiuri bătrâne, încâlcindu-se într'o ţesătură deasă de draperie mătăsoasă. Adierile vântului, loviturile apei clatină imensul gard viu ce-şi oglindeşte frunzişul, legănat în unda sclipitoare, c'un joc de culori fantastic şi ameţitor. Iar freamătul de frunze, suspinând în adâncimea desişului, tremură în aer ca o prelungă respiraţie a vieţii vegetale.

Pe sus, suspendate parcă în azurul cerului, trec stoluri de pasări aquatice, plutind în zare, de-asupra luciului apei molcome spre bălţile adormite.

Pe vaporul nostru, încărcat cu baloturi de bumbac — lume puţină. Câţiva călători albi şi vre-o zece familii de negri.

La prânz, căpitanul vasului, instalat după obiceiu în capul mesei, îmi făcu loc în stânga. Locul din dreapta era rezervat unui domn bătrân c'o figură impunătoare, c'un aer aristocratic. Asemenea tip de american nu mai întâlnisem în calea mea prin lumea nouă.

Anglo-saxon de cea mai pură rasă. Foarte înalt, uscat, svelt. O figură prelungă, osoasă, roşă, întretăiată de o reţea fină de vinişoare violete; părul cenuşiu în şuviţe rare, şi nişte ochi fixi, albaştri ca de sticlă. Temperament flegmatic, rigid şi geometric, părea — după ţinută şi îmbrăcăminte — un nobil general în retragere, care-şi păstra încă deprinderea de comandă şi dominaţie. Pe când bătrânul consultă lista, căpitanul se apleacă şoptindu-mi:

— E cel mai mare cultivator de bumbac din Virginia. Adevărat nobil. Din cea mai veche aristrocaţie. Domeniile familiei trec din tată în fiu de trei sute de ani.

— Cum, îl întrerup glumind, în egalitara şi democratica d-voastră republică aveţi încă o aristocraţie?

— De sigur, îmi răspunde grăbit, în orice societate triajul

unei elite se face de la sine. In totdeauna vor fi unii creiaţi să comande şi alţii să asculte. Aristocraţia noastră virginiană a furnizat Americei cei mai mari bărbaţi de stat.

In timpul mesei bătrânul american mă întrebă cu mult interes despre viaţa şi vietăţile din Delta Dunării. Cunoştea bine Delta lui Misisipi, unde dusese, spunea el, un trai de martir din cauza ţânţarilor, povesti apoi peripeţiile vânătorilor făcută în regiunea mlăştinoasă a Deltei, împotriva crocodililor şi a şerpilor cu clopoţei.

Şi pentrucă văzuse interesul meu pentru navigaţia pe Misisipi, după masă, mă luă de braţ şi mă conduse în faţa unei hărţi ţintuite pe unul din pereţii salonului din provă.

— Iată, îmi arătă el, cum dintr'o singură aruncătură de ochi poţi înţelege rolul marelui fluviu pe care Indienii, în pomposul lor limbaj, l-au numit: «*Părintele apelor*».

Priveşte ce formă regulată are America. Pare că după o ordine metodică natura a separat pământurile şi apele, munţii şi văile. Un plan geometric, măreţ şi simplu. Un imens triunghiu dela Nord la Sud. Pe latura de sus marile lacuri, pe latura Pacificului lanţul munţilor Stâncoşi, pe laturea Atlanticului lanţul munţilor Alleghani. Depresiunea mediană, acest vast teritoriu îi tăiat în două de Misisipi pe toată lungimea de şase mii de kilometri. In el se varsă cincizeci şi şapte de râuri navigabile care, scoborând din munţi, udă deoparte şi de alta, fertilizând toată această regiune de o nesecată bogăţie naturală.

Nici o apă de pe glob nu formează o arteră de comunicaţie mai interesantă ca Misisipi. Basenul misisipian a fost ocupat de triburile indigene dar n'a fost niciodată posedat. Căci numai prin agricultură omul se leagă de sol. Primii locuitori au rămas tot la vânat, fără să se ridice la treapta păstoriei şi agriculturii. Pământul acesta este cea mai măreaţă locuinţă pregătită omului de natură.

Cu drept cuvânt se zice că această imensă vale, găsită goală, a servit ca leagăn marei naţiuni americane.

* * *

După amează înăuntru e o căldură înăbuşitoare. Eşim afară pe punte. Adie o briză uşoară. Stăm la umbră sub o tendă de pânză groasă, pe care un marinar negru o udă din când în când. Bătrânul american îşi prepară singur ceaiul, făcându-mi o întreagă teorie asupra raportului dintre căldura internă şi cea externă pentru a demonstra că bând ceai clocotit te răcoreşti. Eu mă mulţumesc cu siropuri şi apă la ghiaţă. Un remorcher puternic ne ajunse din urmă. Avea aceiaşi direcţie şi câtva timp ne-am ţinut pe aceiaşi linie. Vaporul nostru, deşi mărise presiunea la căldare, rămânea în urmă. Remorcherul avea vădit viteză mai

mare. Când s'a convins de asta, căpitanul nostru a renunţat să mai încerce o întrecere. Cuminte, el şi-a căutat de drum.

Bătrânul, care se sculase de pe scaunul său legănător, pe când urmărea cu binoclul în zare mersul remorcherului, îmi spuse c'un fel de regret:

— Mai înainte, pe Misisipi, era imposibil să meargă două vapoare în aceiaşi direcţie fără să se ia la întrecere de viteză. O! erau lupte interesante cari durau zile întregi. Se făceau pariuri pe sume fabuloase. Căpitanii, echipajele şi călătorii se pasionau până la exaltare. Câte căldări nu exploadau aruncând vasele în aer, câte victime omeneşti nu făceau aceste curse nebune..

Erau căpitani încăpăţânaţi şi furioşi care, văzând că pierd cursa, ajungeau să tragă focuri de revolver în piloţi, sau să abordeze vasul rival pentru a-l da la fund.

Imi aduc aminte că am luat parte în tinereţă la o asemenea cursă de vapoare. Plecam din Noul Orleans. Pe toate zidurile erau afişe enorme care anunţau primul voiaj a două vapoare noi care urmau să şi încerce viteza. Călătorilor li se punea în vedere că drumul se face pe risc propriu, vapoarele nu răspund pentru accidentele care ar putea surveni în cale.

Mă îmbarcasem pe vaporul *Neptun*. Mi se păruse că are forme mai fine şi o provă foarte ascuţită. Toată lumea de pe bord pariase. Erau angajate sume mari. Toţi călătorii, bărbaţi şi femei, luam parte cu îndârjire la luptă. Nimeni nu se gândea la pericol. Aţâţam marinarii şi fochiştii promiţându-le mari recompense ca să ridice presiunea căldărilor la maximum. Eram hotărâţi să învingem sau să sburăm în aer.

Cele două vapoare, *Neptun* şi *Saturn*, erau de acelaş tip, maşinele de puteri egale. Câtva timp ambele au mers cu aceiaşi viteză. Staţiile telegrafice de pe malurile fluviului comunicau în toate direcţiile trecerea celor două vapoare. După sforţări cumplite vaporul nostru izbuti să ia înaintea rivalului său, dar flăcările începură să iasă pe gurile coşurilor înroşite.

Tocmai când entusiasmul era la culme apăru în vedere *Louisville* — unde se hotăra cursa, — se ridică atunci din fundul vasului în agitaţia de pe punte, şeful mecanic, cu părul vulvoi, negru ca un coşar, aiurit, strigând cu gesturi desperate:

— Depozitul de cărbuni e pe fund, trebue încetată lupta din lipsă de combustibil.

— Niciodată! urlă căpitanul furios, toate lucrurile de lemn de pe bord să se arunce în foc. Să nu scadă presiunea la căldare nici c'un grad că vă bag în foc pe toţi mecanicii şi fochiştii. Menţin eu presiunea până la sfârşit arzând carne de om.

După câteva clipe se auzi bocănitul topoarelor şi vandalismul începu: mobilierul din saloane, mese, scaune, bănci, lăzi, parchete, fură sfărâmate şi cărate cu repeziciune la căldare.

Un fermier avu o idee minunată oferind pentru ardere în loc de cărbuni întreaga cantitate de grâu pe care o transporta în fundul vasului.

O doamnă, care lua parte cu înverşunare la luptă, puse la dispoziţie o garnitură complectă de mobile împachetată în lăzi. Navigam arzând la căldare grâu şi lemn.

In strigăte, urale şi aplauze nebune, *Neptun* acostează întâiul la pontonul din Louisville.

Saturn ajunse după şase minute.

Neptun era într'un hal de plâns, pe jumătate distrus, dar... câştigase gloria învingătorului.

— Asta e în firea americanului, sfârşi bătrânul povestirea — *go. and run your risk* — mergi şi încearcă-ţi norocul.

Pericolul negru

Un negru bătrân, foarte simpatic, c'o bărbuţă albă, frizată parcă anume cu ferul, mă servea îngrijindu-mă ca pe-un copil. Se rugă cu atâta stăruinţă să iau limonada care mi-o aduce încât nu-l puteam refuza. Il observ de-aproape. Un cap enorm pe-un corp scund, îndesat. Nasul turtit. Ochii mici licăresc în negrul figurei de pergament. Buzele groase stau veşnic răsfrânte într'un surâs blând şi serviabil. Imi cară pe punte un scaun cu leagăn şi un braţ de jurnale. Mă opresc la o informaţie scrisă cu litere mari: *Greva spălătoriilor din Trenton:* «Muncitorii albi au părăsit lucrul căci e ruşinos să fie obligaţi a spăla rufele Negrilor».

O altă informaţie interesantă asupra Negrilor citisem c'o zi înainte. Acelaş ziar care anunţa că un Negru, distins doctor, fusese invitat la masă în *Casa Albă* de către Preşedintele Republicei, arăta că o femee de serviciu de la un hotel fusese îndepărtată pentrucă refuzase să servească pe un călător Negru.

Femeia se plânsese unui ziar care, deschizând o listă de subscripţie, adunase în câteva zile o sumă frumoasă pentru a servi ca zestre femeii măritate după o săptămână.

Imi amintii de atâtea cazuri ciudate văzute în lumea nouă. Nu puteam să uit pe simpatica soţie a unui medic — născută şi crescută la Bucureşti, stabilită numai de cinci ani în Filadelfia— cari îmi spunea cu indignare cum la un teatru s'a aşezat în stalul de lângă ea un Negru; cum ea a protestat energic la Cassă, unde i s'au cerut scuze şi imediat i s'a dat alt loc.

Văzusem localuri în care se anunţa că intrarea Negrilor şi a câinilor este oprită.

Curios să ştiu ce părere avea tovarăşul meu de drum, bă-

trânul American, îi întinsei ziarul cu informația asupra grevei spălătoriilor din Trenton. După ce-și aruncă ochii în fugă pe rândurile scrise bătrânul vorbi c'un fel de asprime în glas.

— E fatal să se întâmple asemenea conflicte.

— Niciodată, îi spun eu, n'am înțeles purtarea Americanilor față de Negri.

Urmă o lungă tăcere, în care timp bătrânul își umplu îndesat pipa cu tutun special de Virginia. In sfârșit se hotărî să vorbească.

— Vrei să înțelegi cum se prezintă chestia raselor în America? Uite, privește aci pe vapor. In câțiva metri ai imaginea întregei probleme redusă în miniatură. Sus, pe puntea de comandă — căpitanul, omul *alb* venit din Europa; el conduce vaporul. Vezi, colo în fund la pupă, Chinezul acela mut, cu coada pe spate, care întinde la uscat niște cârpe de bucătărie — e omul *galben* venit din Asia. Iată și marinarul cela dela provă care împletește o frânghie fredonând — e omul *negru* venit din Africa.

Trei rase diferite care s'au găsit pe acelaș petec de pământ, fiecare în situația însușirilor date de natură. Căpitanul acesta e simbolul conducerii, supremației rasei albe, celelalte două rase — neagră și galbenă — au ajuns vasale rasei albe. E drept sau nedrept? Nu știu. Natura n'a consultat pe nimeni când a dăruit fiecărei rase anumite însușiri.

La d-voastră, în lumea veche, nu se cunoaște decât o singură rasă. Negrul e un rar obiect de curiozitate. E frumos și comod să afirmați că toți oamenii sunt egali. Dar fă te rog, pe acest căpitan alb să creadă că el nu-i mai superior decât bucătarul chinez și marinarul negru...

Orice doctrină egalitară asupra raselor, sentimentală, logică sau retorică, importată din Europa nu prinde în America pentrucă nu-i în acord cu realitatea.

De cincizeci de ani, de când s'a abolit sclavajul, se face o experiență de aclimatizare pe o scară uriașă. Aproape zece milioane de Negri africani, aflați într'o stare intermediară între brută și om, au fost luați sub tutela guvernului federal ca să le dea educație, să-i facă cetățeni liberi și civilizați.

Și trebue să recunoașteți că relativ Negrii dela noi sunt mai fericiți decât unele clase sărace din țările înapoiate europene. Că rasa neagră este încă o rasă *minoră* căreia trebue să-i acordăm credit încă de secole, s'a dovedit cu trista experiență din Haiti, Saint-Domingo și Liberia.

Parodia de stat din Haiti, unde după scenele de tragedie sângeroasă cu masacrul albilor au urmat scene de operetă cu gentilomii și ducele de marmeladă, dela curtea Impăratului Suluq, a arătat până unde poate ajunge lumea neagră lăsată de capul ei.

Acolo unde Negrii sunt în contact cu Albii şi sub tutelă, progresează. Lăsaţi singuri, independenţi, dau înapoi şi tind a se întoarce la starea primitivă a celor din Congo.

Constituţia le recunoaşte drepturi egale, nu face nici o distincţie de rase între cetăţenii americani. Dar moravurile sunt mai puternice decât legile. Şi totdeauna legile sentimentale au rămas literă moartă.

— Totuşi, îl întrerup eu, am întâlnit Negri civilizaţi, oameni distinşi admirabili.

— De sigur că dintre ei s'au ridicat şi oameni de seamă, în majoritate mulatri, nu Negri puri. Dar masa se găseşte încă în inferioritate. Numai după câteva generaţii, ar putea să ajungă la o schimbare în masă. E numai jumătate de secol de când au ieşit din jugul sclaviei, pe când rasa albă are câteva mii de ani de civilizaţie. Şi dacă acestor copii li s'ar da în mână armele drepturilor politice, ar ajunge în scurt timp, acolo unde sunt mai mulţi, ca ei să domine.

Lucrul e clar: în statele din Sud, unde Negrii sunt în majoritate, copiii noştri vor fi dominaţi şi guvernaţi de către Negri.

Spre seară căldura se potolise. Un soare portocaliu cădea înecându-se în undele poleite cu reflexuri însângerate de rubin şi aur topit. Calm, maestuos, aluneca Părintele râurilor printre pădurile aprinse de imensul incendiu al asfinţitului. Pe puntea vaporului, în aerul răcoros şi umed, un grup de Negri se adunase ca să-şi mai desmorţească picioarele înţepenite în monotonia drumului pe apă.

Bărbaţi, femei şi copii se strângeau în jurul unui tânăr negru, zvelt, îmbrăcat complect în alb—ca o muscă în lapte dulce. La cele dintâi sunete de *bangio*, un fel de chitară cu gâtul lung, picioarele Negrilor începură să tremure în cadenţa loviturilor sonore. O muzică ritmică, fără melodie, din ce în ce mai repede până ce piciorele ajung să se mişte frenetic, dezarticulate, într'un vârtej exaltat de dans epileptic. Bătăi de palme, cuvinte sacadate, sunete guturale, suspine adânci, strigăte plângătoare însoţesc mişcările picioarelor într'o excitare de viteză nebună. Suflări fierbinţi ies printre buzele lor cărnoase, resfrânte, descoperind albul strălucitor al dinţilor. Ochii lor negri-ard magic, deschişi fără să vadă nimic înainte.

Pe când stam de oparte, privind cu admiraţie, bătrânul American se apropie bătându-mă pe umăr.

— Vezi ce putere nebănuită are ritmul asupra organismului lor? Nici o altă rasă nu poate face mişcări mai repezi şi nu-i

mai abilă la joc ca rasa neagră. La muzică negrul e foarte impresionabil. Râde şi plânge la sunetul *bangeolei.*

Negrul are o extremă sensibilitate. Nu le putem nega unele calităţi. Sunt blânzi, supuşi, oneşti, cam lacomi, c'o naivitate copilărească şi un fond de veselie care-i fac simpatici. Pentru o sticluţă de parfum sau o bucată de pamblică, dau ultimul ban.

Eu am apucat încă în copilărie ultima fază a sclavajului. Familia mea întrebuinţa pentru culturile de bumbac vre-o opt sute de sclavi. Locuiau într'un fel de cazărmi pe malul fluviului. Plecau la lucru în plantaţii în grupe de câte cincizeci de Negri, sub conducerea unui şef alb, veşnic cu biciul în mână.

Ca un vis urât mi-a rămas în minte o goană la o vânătoare de Negri. Unii dintre sclavi reuşeau să scape de sub pază, fugeau din lagăr şi se adăposteau prin păduri unde trăiau hrănindu-se cu ce găseau. Erau pe atunci oameni plătiţi care-şi făcuse o profesiune din vânătoarea Negrilor. Se organizau goane în regulă ca la orice vânătoare de animale sălbatice. Aveau şi câini speciali dresaţi, care muşcau numai pulpile nenorocitelor victime gonite. Ce peripeţii monstruoase..., sfârşi bătrânul scuturându-şi pipa cu desgust de balustrada punţei.

— Cu toate că sclavia, îi spun eu, nu corespundea cu spiritul american, totuşi statele de Sud s'au opus continuu la abolire. Numai după războiul civil au fost nevoite să cedeze.

— Pentru că le aştepta ruina, moartea. Cu toată criza ce fatal trebuia să distrugă coloniile din Sud, sclavia trebuia abolită; era o necesitate organică a statului american. «Pier coloniile», se striga pe atunci. «Mai bine să piară coloniile de cât un principiu umanitar».

In locul aristocraţiei agricole ruinate în Sud, s'a format o altă aristocraţie industrială în Nord. Dar nouă ne-a rămas ca moştenire această gravă şi complicată problemă socială. Chestia Negrilor este insolubilă, pentru că rasa este insolubilă. Toate neamurile de oameni venite din Europa, fierbând în cazanul Americei, ajung să se contopească. Negrii cu limba, religia şi cultura noastră, oricât s'ar rafina, rămân tot negri, nu se pot *decolora*, veşnic vor păstra stigmatul rasei.

E în adevăr o tradegie. Divorţul între aceste două rase e fatal şi îngrijitor pentru viitorul Americei. Că trebuie să ne punem în stare de apărare împotriva *pericolului negru*, e o necesitate. O' facem din instinctul de conservare. Căci *primum vivere.*

Vaporul înainta greoiu spintecând faţa apei netedă ca o marmură vânătă învăluită în perdelele de umbră ale nopţei. Peste tot o tăcere de pustiu. Nici o vietate nici un fâlfâit de aripi, nici un suflu de viaţă în tot cuprinsul. Apa şi uscatul dormeau mute ca într'o lume fermecată. Numai stelele de sus, de-asupra spaţiului simţit de noi, licăreau tremurând pe oglinda apei, presurată

parcă de mii de luminiţi, pe care le stingea călcându-le în mers vaporul greoiu cu fundul plat.

Bătrânul tăcea, căzut pe gânduri. Târziu se ridică şi începu să măsoare în lung, cu paşi rari, puntea goală şi întunecată. Cum stam singur, gândind la cele ce auzisem despre lupta aceasta de rase, mi se închegă în minte o dreaptă şi fatală judecată a Istoriei Universale.

Aceşti Negri, copii ai Africei, n'au emigrat de bună voe pe solul lumii noi. Au fost vânduţi, aduşi cu sila, ca vitele de muncă, pentru îmbogăţirea albilor plantatori. Liberi, mulţi şi civilizaţi, ei pot ajunge mâine stăpânii pământurilor lucrate altă dată cu sudoarea lor în jugul sclaviei. Şi pentru că numărul primează, în unele state din Sud, ei îi vor domina pe albi.

Pericolul negru apare ca o fatală răsbunare a Istoriei... o crudă ironie a soartei cuceritorului, ameninţat la rându-i de urmările lăcomiei şi a propriei sale greşeli.

Nu îndrăzneam să-i spun deschis bătrânului judecata la care mă oprisem. Totuşi când a trecut pe lângă mine, plimbându-se pe punte, am încercat din nou să-l fac să vorbească.

— Am auzit pe mulţi Americani susţinând părerea ca toţi Negrii să fie transportaţi înapoi în Africa, unde să facă un stat aparte sub protecţia Americei.

— O soluţie utopică. Transportarea nu se poate realiza în practică, îmi răspunse scurt bătrânul, oprindu-se în faţa mea.

Chestia Negrilor în zilele noastre este încă o enigmă. Orice soluţii abstracte sau absolute, complică şi agravează mai mult situaţia, aţâţă ura de rase, şi aduce ruina morală şi economică a ţărei.

Sunt unele probleme sociale, pe cari numai timpul le desleagă.

— Ce poate aduce timpul, adaug eu, acolo unde Negrii se civilizează repede şi se înmulţesc mai repede de cât Albii?

Bătrânul, a cărei figură n'o puteam destinge prin întunericul nopţei, îmi răspunse cu glas înăsprit de-un fel de îndârjire în cuvinte:

— Viitorul e necunoscut. Dar noi, cei de azi nu putem să ne împăcăm cu ideia ca sclavii noştri de eri, să ajungă mâine stăpânii copiilor noştri...

Şi la flacăra chibritului, cu care îşi aprinse pipa, văzui sclipind în ochii bătrânului American din Virginia, o privire tăioasă ca lucirea unei lame de oţel.

Intre Atlantic și Pacific

O dimineață rece. Ieșind din pâcla apăsătoare a negrelor uzini, sorbim cu nesațiu lumina aurie și aerul curat de-alungul lacului Michigam — o mare verzue cu apă dulce. In urma noastră rămâne pierdut, involburat, în norii de fum monstruos încâlciți, Chicago, orașul ciupercă, supranumit Porcopolis.

Cu o sută de kilometri pe oră, cinci zile și cinci nopți, străbate continentul trenul rapid Nord-Pacific.

Trenurile obicinuite nu au de cât o singură clasă. In schimb sunt numeroase trenuri speciale și rapide, cu vagoane comode și luxoase. Grupului nostru i se dăduse un *parlor-car* pentru ziuă și un *pullmann-palass-car* pentru noapte.

Un salon elegant: pereți de oglinzi, covoare moi, fotolii turnante, birouri și bibliotecă de mahon. Platforma de la coada vagonului e transformată într'un balconaș solid, de unde poți admira natura din goana trenului.

Doi negri surâzători, tot drumul, șterg geamurile și lustruesc alămurile, spionând continuu călătorii pentru a-i servi cu perne curate și băuturi răcoritoare. Fiecare vagon are câte-un filtru cu apă la ghiață artificială.

Bărbier, manicură, dactilografă, stenografă, telefon, stau în permanență la dispoziția călătorilor din trenurile rapide.

Intâlnim un tren întreg numai cu vagoane văpsite în alb. Altul numai cu vagoane galbene. Un American ne lămurește: vagoanele albe transportă lăptării și brânzeturi, cele galbene transportă fructe.

Companiile de căi ferate sunt organizate și exploatate în chip pur comercial, nu administrativ ca instituțiile de stat greoae, ruginite și tiranice. Publicul câștigă din lupta de concurența ce-și fac între ele diferitele companii prin viteză, confort și eftinătate. In țara asta, tânără și viguroasă, larga libertate este resortul inițial al progresului.

Conductorul, un American roșu, jovial și gras, se așează într'un fotoliu la rând cu ceilalți călători. Citește gazete, cere foc să-și aprindă trabucul, face glume și vorbește tuturor c'un aer protector. Un inginer german din Brema, grav, pedant, se face că citește într'o carte, pândind pe sub ochelari figura conductorului luminată de-o sinceră voioșie.

De la o stație se urcă un domn cărunt, c'o geantă la subțioară. E un inspector de la calea ferată. Conductorul nici nu se sinchisește. Inspectorul se așează într'un fotoliu alăturea. Fumând amândoi, ca doi colegi, stau de vorbă despre diverse chestiuni de

serviciu. Nici o urmă de jenă, nici o atitudine de erarhie. Unde-i dulceaga linguşire, umilinţa şi servilismul micului funcţionar ce trebue să-şi mlădie coloana vertebrală în faţa şefului rigid şi veşnic periat?

E firească această desăvârşită egalitate aci, unde cel mai unsuros fochist ştie că poate ajunge într'o zi, prin muncă şi merit, în acel mai înalt loc la conducerea întreprinderii, în care brevetele înaltelor şcoli de poduri şi şosele nu au nici un preţ.

Se povesteşte, ca pildă, viaţa unuia dintre marii regi ai căilor ferate americane, fost simplu macagiu. Pentrucă era posesorul a două acţiuni avea vot şi glas în adunarea generală a societăţii. A fost remarcat pentru părerile ce şi-a dat asupra creărei unei linii noui şi a cumpărărei unor mine de cărbuni. Societatea a câştigat sume mari, urmând planurile acţionarului macagiu, care s'a ridicat într'un timp scurt, trecând prin toate gradele, până la conducerea uneia dintre cele mai renumite companii din lume.

* * *

Străbatem vastul *baragan* al Far-Westului american. Trenul tae în goană spaţiul gol, câmpia moartă peste care pluteşte tristeţa nemărginirii pustiului ocean. Puterile naturei, vijeliile zăpezilor de iarnă şi vârtejurile aerului fierbinte de vară, se deslănţuesc neînfrânate pe scoarţa netedă a pământului, în largul întinderilor nemăsurate şi fără hotar. Imensul deşert, slobodul imperiu al bisonilor de altă dată, gol a rămas de mii şi mii de ani, căci omul stepei americane a rămas veşnic acelaş vânător pribeag, fără să ajungă a trece vreodată la treapta păstoriei.

Pământul acesta, virgin şi rebel, fecondat astăzi de sudoarea muncei coloniştilor europeni, sobrii şi taciturnii pionieri, se transformă sub ochii noştri ca să ajungă în scurtă vreme unul dintre cele mai îmbelşugate grânare ale omenirii. Aşezările temeinice sunt încă rare. La mari distanţe apare câte-o gară, pierdută în monotonia întinderilor uniforme. In rânduri regulate se înşiră casele de lemn aliniate după imensele *silozuri*-magazii de cereale.

Uneori, prin undele tremurătoare, în arşiţa soarelui de vară, apar în zare pete sure ca nişte insule pe întinsul mării: sunt turme de zeci de mii de vite, păzite şi conduse de călăreţii *cowboy*, oţeliţii stăpânitori ai stepei.

Şi 'n goana năprasnică a trenului, zărim din când în când, câte o linie lungă neîntreruptă, abia mişcând în depărtarea ştearsă. E o coloană de căruţe bizare sub coveltire de pânză ceruită, târându-se domol cu un şarpe fumuriu de praf rămas în urmă: e trista caravană a deşertului american.

* * *

Pe timpul nopţii vagonul pullmann-palass-car se transformă într'un imens dormitor comun. Din banchete şi spetezele lor se întocmesc în chip ingenios paturi suprapuse, mascate de perdele lungi încheiate cu nasturi.

Spaţiul pentru desbrăcare, după perdele, e aşa de restrâns, încât lumea e nevoită să iasă la lumină în mijlocul vagonului sau să se desbrace în cabinetul de tualetă şi să vie de-acolo cu hainele pe mână.

Dimineaţa şi seara e o defilare picantă de costume, pijamale, tricouri, cămăşi, capoate în dantele şi panglici de felurite culori şi forme. Şi în această bogată şi intimă expoziţie de albituri, Negrii de serviciu se învârtesc cu blândul lor surâs, întotdeauna discreţi şi serviabili.

Sunt perechi cari iau un singur pat. Nici o privire indiscretă, nici o îndrăzneală de o parte şi nici o jenă sau cochetărie de altă parte. Numai printre străinii, surprinşi de moravurile americane, se aud chicote înăbuşite, murmure şi glume în surdină, ca în faţa unor distracţii de carnaval.

* * *

In vagonul-restaurant se deschide vorba despre comerţul de cereale.

— La noi, spune un American, în cea mai mică staţie, producătorul găseşte o *magazie-siloz* unde-şi depune recolta a doua zi după ce a ridicat-o de pe câmp.

Cu recipisa în mână, dă fuga la orice bancă. Numai aşa, cu această organizaţie, putem scăpa de lăcomia mijlocitorilor care se îmbogăţesc sugând din munca grea a producătorilor.

Ascultam în tăcere discuţiile asupra sistemului agricol'american şi, fără voie, gândurile îmi fugeau în urmă, departe, la gările în care grâul încolţeşte aşteptând; la primitiva stare de anarhie agricolă; la cea mai bogată ţară în cereale din vechiul continent.

Americanul care vorbise, un bătrân vioiu, distins, veni să mă cunoască auzind că sunt Român. Ne vizitase ţara cu prilejul congresului petroliştilor. Nevasta, o femee încă tânără, cu obrazul fraged, dar cu părul alb, tuns bărbăteşte, citea o carte religioasă pentru lecuirea boalelor prin credinţă. Când auzi vorbindu-se de România, se sculă brusc, săltată par'că de un resort nevăzut. Imi întinse ambele mâini, începând să vorbească repede, abia putând să-şi stăpânească un râs copilăresc.

Şi eu am fost în România. Ce ţară poetică şi încântătoare. Păcat că n'are higienă. Ce frumos vorbesc Românii franţuzeşte. Şi ce multe lucruri ştiu oamenii de-acolo. Pot vorbi despre orice c'o perfectă competinţă. Nu te superi dacă voiu povesti sincer ce-am păţit cu România d-voastră.

Şi după ce-şi aprinsese o ţigară parfumată, începu:

—Despre România aveam cunoştinţi vagi, aşa ca despre Rumelia, Macedonia, Albania. Auzeam mereu de revoluţie, bande, tulburări cari se ţin lanţ acolo în Peninsula Balcanică.

Când mi-a spus într'o zi bărbatul meu că vrea să meargă la un congres de petrol în România, mi-a venit să plâng. După ce am studiat o săptămână întreagă atlasul geografic, m'am hotărît să-l însoţesc, gata să înfrunt orice pericol în acele părţi îndepărtate din Europa, unde nu ai încă siguranţa vieţei. Am trecut oceanul şi am vizitat cele mai importante oraşe din vechiul continent, dar mai jos de Buda-Pesta am crezut că nu-i prudent să mă scobor. Am rămas acolo în aşteptare. El, ca bărbat, putea mai uşor să străbată munţii Carpaţi şi să treacă în România.

După două zile, primesc o telegramă urgentă: «Vino imediat Bucureşti, Otel Splendid. Aci e bine de trăit. Perfectă siguranţă. Bună ţară.

Am plecat în aceeaşi zi. Carpaţii i-am trecut foarte comod în vagonul restaurant al unui tren rapid. Am văzut frumuseţile neuitate din Valea Prahovei. In sfârşit, trebue să spun că mi-a fost ruşine de părerile cu care intrasem în România. La nici un congres din lume, n'am fost mai bine primiţi ca la d-voastre. Automobile, trenuri, vapoare, aveam la discreţie. Cea mai ospitalieră şi mai agreabilă ţară din câte am cunoscut. Lumea amabilă, cultă şi rafinată... ce păcat că n'are şi higienă.

In faţa ceştilor de ceai, vorbirăm mai mult asupra petrolului. Americanul zicea că el s'a născut petrolist. Tatăl său fusese printre primii aventurieri atraşi de nebunia exploatării regiunilor petrolifere, descoperite întâiu în jurul Pittsburgului. Indienii întrebuinţau petrolul ca leac împotriva boalelor. Febra petrolului a ţinut multă vreme. Aurul din California părea detronat de petrol. Setea de petrol aduna lumea din toate colţurile pământului.

Americanul îşi amintea din copilărie, de viaţa petrecută în cort, în mijlocul unor oameni lacomi şi cruzi, care la orice minut puneau mâna pe revolver şi cuţit.

Mai târziu, rămas singur, se stabilise în regiunea Pithole, unde în câţiva ani făcuse o avere însemnată. Sub ochii lui se ridicase şi căzuse această regiune petroliferă. Dintr'un *oraş-ciupercă*, Pithole a ajuns astăzi un *oraş-fosilă*. Regiunea a fost complect secată. Petrolul trecuse în alte părţi.

Fiecare lucru, termină Americanul, îşi are epoca sa, de care trebue să ştii să te foloseşti. Cine ştie dacă în curând nu va veni epoca altor surse de energii, pe care omenirea le va cuceri punându-le în exloatare ca: electricitatea atmosferică, căldura solară, forţa valurilor sau căldura pământului...

Aur

Pe vapor, la întoarcere, auzeam vorbind printre călători că la clasa a doua este un tip original: un bătrân Evreu galițian, care se întoarce în patrie ducând într'un cufăr o mare cantitate de aur din Alaska. Sta mai toată ziua închis în cabină. Se plimba rar pe punte. Numai seara îl vedeam luându-și ceaiul singur la o masă. Un bătrân puțintel, uscat, c'o bărbuță rară decolorată, un cap mare, chel, niște ochi mici sfredelitori cu pleoape roșe umflate și urechile vinete, degerate.

Intr'o seară ne-am cunoscut. După ce-a aflat că sunt Român și că am fost la Chișinău, bătrânul a început să povestească într'o moldovenească scâlciată și cântătoare.

— Și eu sunt din Chișinău. Dar de treizeci de ani am plecat. Vorbeam bine moldovenește că treceam des în România, la Galați și Brăila. Eu lucram la un birou dè export de cereale și încărcam marfa în vapoare la Dunăre.

Când a început pogromul cel mare la Chișinău, eu eram la Ismail. Lăsasem acasă nevasta și un copilaș de trei ani. Când am auzit ce grozăvii se întâmplă pe la noi, m'am întors la fugă înapoi. Dar n'am mai găsit nimic. Jaful și măcelul începuse chiar din mahalaua noastră. A fost atunci ceva care nu s'a mai pomenit. Femeile noastre fusese spinticate și umplute cu puful perinilor.

Ce să-ți mai spun? N'am găsit nici nevasta nici copil. Trupurile celor măcelăriți au fost luate și îngropate noaptea pe câmp, toate la un loc, amestecate, ca să nu se cunoască nimic din ce-a fost.

Ah! D-le, ce-a fost... ce-a fost atunci!...

Așa o grozăvie de ce au trebuit ei să facă? Și cu ce-am fost noi vinovați?

Și glasul bătrânului se mue deodată, silabisind crispat câteva vorbe a căror înțeles nu le-am putut prinde. O clipă închise ochii clătinându-și capul pleșuv. După ce-și trecu degetele uscate prin barba-i rară și sorbi o înghițitură de ceai, urmă rar și stânjenit.

— Lasă... să nu mai vorbim de asta. Dacă am rămas singur pe lume, nu mai puteam trăi acolo. Am trecut în România și am lucrat în cereale la Galați. Am plecat la Roterdam și de-acolo am emigrat la America. Țară liberă, nu pot zice nimic rău, poți să răsufli slobod.

Am făcut de toate, dar numai avere nu. Tot în sărăcie rămâneam. Stam eu uneori şi-mi făceam socoteala în minte:

«Dacă suntem noi urâţi şi persecutaţi de ce sunt loviţi numai cei săraci? Ei sufăr, plătesc şi pentru cei bogaţi cari nu sunt atinşi pentru că sunt temuţi.

Şi de ce asta? Pentrucă sunt bogaţi. Averea îi apără. Pentrucă toată lumea asta îi zidită pe bani, pe temelie de aur. Aur, aur, cât mai mult aur trebue să ai. Ştii d-ta ce înseamnă *gold-fever?*»

Am plecat în tovărăşie cu patru inşi să căutăm aur. Numai eu sunt în viaţă. Toţi ceilalţi şi-au lăsat ciolanele în pustietatea albă din Alaska.

Şi bătrânul tăcu fixându-şi privirea în vid.

Eu îl ispitesc din nou: — poţi fi mulţumit, acum te întorci bogat şi sănătos. Ce ai căutat ai găsit. Vii cu destul aur.

— Hm! făcu bătrânul schiţând un surâs amar, crezi că aurul se găseşte aşa cum îl visează închipuirea nebună a omului însetat de pământul făgăduinţei?

Crezi d-ta că eu am cules aurul acolo cu mâinile? Nu. Tot cu capul ista am isbutit să strâng ce am.

Şi cu degetul arătător, uscat şi tare ca un ciocănaş, lovi de două ori în creştetul capului pleşuv.

— Când am ajuns la Klondyk am găsit adunată acolo lume din toate colţurile pământului. La un han de scânduri, în jurul unei sobe de fier înroşite, se îngrămădeau oameni de toate neamurile, vorbind toate limbile — ca la turnul lui Babel. Toţi veneau să caute aur. Dar alţii veniseră înaintea lor. In jurul oraşelor nu mai era nimic de făcut. Nici un metru de pământ nu mai era liber. Toate locurile erau răscolite şi bortilite. Am plecat departe tocmai spre Bonanza. Eram în tovărăşie şase inşi. In patru sănii cu câte şase câini înhămaţi căram tot calabalâcul nostru.

Drumuri grele, munţi prăpăştioşi de ghiaţă, păduri nepătrunse, pustietăţi, întinderi albe de zăpezi veşnice.

Ne-am oprit pe malul unui pârâu într'o scobitură de munte. Un Irlandez care cunoştea locurile ne-a dus acolo asigurându-ne că găsim praf de aur în nisipul apei. Doi oameni s-au întors la oraş să scoată permisul de exploatare, pentru care am plătit câte două sute de dolari, dreptul statului.

Ce viaţă chinuită. Toată ziua făceam gropi de unde scoteam mineraiul brut. Aprindeam focuri ca să desgheţăm pământul

Noaptea dormeam în corturi, fără să ne desbrăcăm, ne vâram în nişte saci de blană. Mâncam numai conserve uscate de ni se răneau gingiile. La fiecare pas găseam cutii goale de conserve. Aşa de multe sunt că nişte Baptişti au construit acolo o biserică punând în loc de cărămizi cutii de conserve umplute cu nisip.

Frigul până la 60 de grade, hrana proastă, şi boala scor-

botului îi curăţă repede şi pe cei mai tari oameni. Sunt rari acei cari au norocul să găsească o vână mai bogată sau grăunţe de aur. Toţi ceilalţi muncesc din greu, sapă, vântură şi spală mereu noroiul ca să scoată câteva fire de nisip de aur.

Intr'un cuvânt, e un fel de loterie. Unul câştigă lotul cel mare şi toţi ceilalţi se frământă, sufăr şi mor cu nădejdea câştigului.

Dacă am văzut eu la faţa locului cum merge treaba zic: pentrucă tot am venit aici să fac şi eu ceva. Ce afaceri pot fi în pustietatea asta? Am socotit eu că oricât se sălbăticeşte omul tot are nevoile lui. Şi atunci am înjghebat cu doi tovarăşi o cocioabă de lemn cu geamuri de ţiplă, un fel de cantină-han, pe drumul săpat în gheaţă la poalele Yukonului. Am ochit noi un vad bun. Toţi călătorii trebuiau să se oprească acolo. Săpătorii din apropiere tot la noi se repezeau pentru un tutun sau un strop de rachiu. Aveam ace, aţă, conserve, mănuşi, grăsime, tot ce trebuia oamenilor de-acolo.

Toţi trei tovarăşi făceam cu schimbul: unul vindea înăuntru, altul umbla după marfă, şi al treilea sta de strajă cu puşca încărcată pe genunchi ziua şi noaptea. Că veneau şi mulţi oameni răi, cari purtau veşnic cuţitul în cismă şi revolverul la şold. Mulţi poposeau noaptea în gazdă, dormeau pe jos înghesuiţi ca sardelele în cutie. Un dolar de cap. Dar în loc de bani ne da praf de aur la cântar. Acolo în pustietatea ceea am făcut cheag umplând un săculeţ cu praf galben. Dar ce încordare, ce viaţă de câne încolţit de lupi, gata să sfâşie la fiecare clipă în care nu te-ar simţi treaz.

Când într'o bună zi am găsit în drum trupul unuia din tovarăşi îngheţat şi cu urmele a trei gloanţe în cap, am lăsat cocioaba în ştirea domnului, am luat săculeţul plin cu praf de aur, şi m'am scoborît spre oraş.

In Dawson City am deschis un local, *saloon* cum îi spune acolo. Un fel de prăvălie locantă şi cafe varieté. Viaţa este aşa de scumpă acolo că banul nu are nici o valoare. Oamenii aceia aşa sunt însetaţi de viaţă şi orgie că pentru băutură, joc şi femei, dau într'o noapte tot ce-au strâns într'un an

Am stat acolo zece ani încheiaţi.

Şi când mi-a venit aşa un dor de ce-a fost odată, am lăsat tot şi am plecat să mă întorc la Chişinău, să mai văd odată lumea veche.

Am îmbarcat aci pe vapor două vagoane de îmbrăcăminte pentru săracii din Chişinău şi Galaţi. Vreau să le împart cu mâna mea.

Urmă o tăcere lungă. Prin fumul albastru al pipei, observam capul acela mare, pleşuv şi spiritualizat, înclinat de-asupra unui trup mic, încovoiat, care închidea o vânjoasă energie concentrată printr'o voinţă de oţel.

— Ei, şi pe urmă ce ai de gând? Te reîntorci în America sau rămâi la Chişinău ?

Bătrânul, clătinându-şi capul, vorbi rar, apăsat.

— La legea noastră zice: ceeace a fost nu poate să mai fie. Ceeace e frânt nu poate fi drept şi ceeace lipseşte nu se mai poate număra.

Eu nu mai am pe nimeni. Am rămas singur. Ce să fac cu aurul? Il dau tot pentru Sionism. Numai doresc decât să ajung până în Palestina.

Tare mult vreau să văd şi eu Zidul Plângerilor unde se fac rugăciunile. Şi bătrânul începu să clipească des chinuindu-şi câteva fire din barba lui rară şi decolorată.

După ce sorbi adânc ultima picătură de ceai, îşi ridică spre cer ochii lui cenuşii, luminaţi parcă de-o viaţă lăuntrică.

Luna se ascunsese printre norii negri, cari se vânzoleau sub imensa cupolă aereană. Şi sus, înfiptă, se zărea numai o singură steluţă care scânteia misterios deasupra oceanului pustiu.

Intre Români

Vaporul abea acostase la debarcader când îmi auzii numele strigat în sgomotul mulţimii de pe cheu. De sus de pe punte mă uitam cercetând cu ochii lumea aceea necunoscută care se mişca pe platformele portului.

Cine ar putea să mă cunoască aci în *Cleveland?*

Pe când îmi pregăteam bagajele, un marinar negru, c'un zâmbet graţios, îmi pronunţă foarte stâlcit numele, explicându-mi că o *deputaţie* mă aşteaptă pe cheu.

— Cum? Pe mine? Nu se poate. Trebue să fie o greşală de nume. Nu cunosc pe nimeni în oraş. Vin aci de prima dată.

Nedumerit am plecat spre ieşire, aruncând din treacăt o privire în oglinda mare din sala de fumat. Cravata era strâmbă, şapca turtită.

Cine ar putea să mă aştepte? Ciudat lucru.

Când am ieşit din vapor, în lumea care aştepta pe cheu, am deosebit deodată nişte enorme cocarde tricolore. Tresărind m'am îndreptat într'acolo. Sunt Români...

Trei tineri surâzători s'au descoperit ceremonioşi.

— Bine-aţi venit sănătoşi pe la noi. Vă aşteptam de eri. Gândeam că veniţi pe uscat cu *ţugul.*

Mişcat, nedumerit, le-am dat mâna întrebându-i cum se face că ştiu despre venirea mea.

— Apoi am primit noi o carte scrisă dela Societatea Bănă-

țeană din Filadelfia precum că va sosi la noi un domn din țară. Și tare ne bucură când vine careva și pela noi.

Iși spune fiecare numele: I. R. mecanic, M. O. agent de birou și V. M. maseor.

— No, hai să merem, zise mecanicul. Și c'un automobil care sbura c'o viteză nebună ne am îndreptat spre centru.

Cu greu i-am convins că prefer să merg pe jos, ca să văd mai de aproape orașul Mergem în lungul principalei artere de comunicații — Superior Street — care se pierde într'un parc bogat unde se înalță statuia măreață a generalului *Moses Cleveland* fondatorul orașului

O firmă enormă îmi atrage atenția: *Standard Oil*, celebra companie care urmărește monopolul petrolului din întreaga lume.

— Câți Români să fie în America? întreb eu.

— Cine poate ști? îmi spune mecanicul. Că noi venind cu pașapoarte austriace și unguresti suntem trecuți la olaltă. Cum poți să extragi din numărul global numai pe Românii adevărați? Dar după socotelile unora se zice c'ar fi vreo sută de mii.

— Cum v'ați hotărât să părăsiți locurile voastre și să veniți aci, să vă înstrăinați?

— Apoi munceam pământul grofului ungur, care nu te lasă nici să mori, nici să trăești. Și mai făceam și *cătănia* acolo. Era greu de tot. Și când am văzut noi că fug într'acoace, ca să scape de sărăcie, Sașii și Ungurii, am început a veni și noi tot mai mulți. Până se face dâra îi greu. Cei cari sosesc și câștigă, pun ceva deoparte și se gândesc să-și aducă neamurile. Trimit carte scrisă acasă și parale ca să vie și alții aici.

De lucru găsește îndată Românul aici. Nu-i vorbă că-i vine greu la început ca să lucreze în fabrică, celui care până acum a muncit numai pământul, dar Românul prinde repede orice meserie.

Au început acum să se răspândească ai noștri și pe la țară; au unii pământ și *farme*, adică gospodării întemeiate.

Mecanicul mă roagă *frumos* să-i fac cinstea ca să prânzim împreună acasă la el, că-i liber fiind zi de duminecă.

Pe drum îmi povestește viața romantică a Românului *George Pomuț*, care a venit de tânăr în America, luând parte în războiul civil, ajunge până la gradul de general. Guvernul american îl trimite la Petrograd în postul de consul general. Acolo a și murit. S'a scris mult, și sunt documente asupra acestui Român rătăcit în America înainte de venirea primilor emigranți Români prin părțile aceste.

Trecând pe lângă zidurile înegrite ale uzinelor ajungem în cartierul muncitorilor români. Strade drepte, uniforme, monotone. Case-în șir, la fel, cu aceaș fațadă de cărămidă aparentă, afumate, posomorâte.

Dintr'un pridvor, care dă în stradă, intrăm în casă. Un apartament cu șase camere. In trei camere locuește mecanicul cu

nevasta şi doi copii. Celelalte trei camere sunt sub-închiriate la alţi emigranţi Români cari lucrează la uzinele din apropiere.

Ne întâmpină în prag o femee într'un capot albastru. Inaltă, zdravănă, cu obrazul palid şi nişte ochi mari negri. Imi spune cu bucurie că a fost în ţară, că are rude la Călimăneşti. Părinţii ei stau aproape de graniţă, la Boiţa, pe drumul Sibiului. Doi copii balani, o fată şi un băet, mă spionează fără sa deschidă gura.

— De când i-am dat la şcoala americană nu vor să mai vorbească româneşte, mi se plânge femeea.

— Cum se poate, întreb cu mirare, au uitat aşa de repede limba lor?

— Iaca aşa păţim cu copiii aici, intervine stânjenit tatăl lor. Noi în casă doar vorbim româneşte, dar cum apucă să intre la şcoală nu mai e chip să vorbească limba părinţilor. Acu e vorba să întocmim o şcoală românească pe lângă biserica ce-am făcut o aici în apropiere.

Camera e spaţioasă şi curat ţinută. Paturi de fier şi cuverturi de bumbac. Nimic înăuntru nu-i românesc, doar nişte ştergare vărgate prinse la fereşti. Rămân cu ochii la ele. Femeea îmi spune oftând:

— Avem acasă scoarţe şi lăicere mândre dar îi greu de adus. Nimic din zestrea mea n'am putut lua încoace la venire.

Mâncam slănină friptă şi ochiuri româneşti. In faţa mea stă un Român cărunt, cu mustăţi stufoase. Fratele femeei, venit de doi ani în America.

— Acum, începu el, mă bate gândul să mă întorc înapoi să cumpăr cu banii strânşi o bucăţică de pământ pe malul Oltului.

— Dar cum v'aţi deprins să lucraţi la fabrică? Il întreb eu.

— De nevoe ce nu face omul? Suntem vre-o cincizeci de Români la uzina asta. Şi să vezi cum ne iubeşte Contra-Maistorul. Că ai noştri muncesc din greu, nu să codesc. Şi uneori muncim şi dumineca. Ceilalţi de alte neamuri nu lucrează sărbătoarea cu nici un preţ, dar nouă, dacă ne roagă, ni-i ruşine să zicem că nu vrem să lucrăm.

Nu putem zice nimica rău, ne ia cu binişorul. Când ieşim de la lucru plini de fum şi cărbune trecem la spălat. Avem nişte spălătoare curate de faianţă, cu apă caldă şi rece.

Pe dinafară ne spălăm noi frumos, dar pe dinăuntru nu-i chip. Scuipăm negru că tragem în piept praful de cărbune.

Mă prinde uneori aşa un dor de pădure, că noi suntem din partea muntelui şi ne place mult a puşca. Aveam un câine ciobănesc pe care-l învăţasem la vânat...

Şi ciobanul acela încărunţit în munţii păduroşi de pe malurile Oltului, acum pribeag în haosul negrilor uzini americane, începu o poveste lungă c'o sumă de peripeţii despre câinele ciobănesc pe care nu-l putea uita, că-l învăţase el să umble la căutat sălbătăciunile mai ager de cât cel mai bun câine de vânătoare......

Spre seară am plecat cu toţii la un *«saloon»* — cârciumă — unde se adunau Românii. In drum îmi arătau cu mândrie firmele româneşti: O măcelărie, o drogherie şi câteva cismării. Fiind duminică erau închise toate prăvăliile. Ne oprim la un *saloon* românesc. *Salonerul*, un om vioiu şi luminat, îmi dădu lămuriri asupra societăţii româneşti *«Carpatina»*, din cari făceau parte mai toţi Românii adunaţi acolo.

Un grup de tineri cu nişte cocarde naţionale în piept, cântau inimoşi: «Deşteaptă-te Române». Vre-o câţi-va oameni mai în vârstă citeau ziarul *«America»*.

— E cea mai veche şi mai bună foae a noastră, îmi spuse unul cu toată încrederea.

Ne-am retras la o masă mai în fund. Şi oamenii, deslegându-şi limbele, au început să-mi spună din necazurile lor.

— Parcă-i blestem şi mânia Domnului pe capul Românului ca să nu fie o unire şi frăţie între noi. Ungurii, Cehii, toţi sunt uniţi la olaltă. Românii nu-i chip să se strângă toţi. Societăţi de ajutor şi cultură am făcut noi şi foi scoatem mai multe, dar tot contra umblă o tabără împotriva alteia. N'am ajuns încă să facem o unire şi o putere. Am cerut noi să ne vie oameni mai luminaţi. Avem nevoe de preoţi şi de *inteligheni* ca să scrie la foile noastre. Apoi n'am avut noroc.

Mai toţi cari ne-au sosit, lacomi de bani, căutau să se îmbogăţească pe spinarea noastră. Unii au intrat în diferite speculaţii dându-ne acţiuni tipărite frumos dar fără nici o valoare. S'au pierdut mulţi bani din economiile noastre cu felurite înşelăciuni.

Alţii s'au făcut pe ascuns agenţi de emigrare şi ne au împins să mergem în Florida să căpătăm pământ de lucru.

Mulţi săraci cu duhul s'au pierdut pe acolo. Acum oamenii nu mai au încredere. Avem încă noroc de foaia asta a noastră «America»; ea ne-a luminat şi luptă să poată strânge într'o unire toate societăţile răspândite pretutindeni unde se găsesc Români.

Târziu, când am părăsit *Saloonul*, mai rămăsese încă un grup de Români întârziaţi în jurul unei mese. Un om cu părul sur zicea cu dor din fluer nişte cântece ardeleneşti. Ceilalţi şedeau în jurul lui tăcuţi ascultând cu sfinţenie.

YELLOWSTONE

Țara Minunilor

Se lumina de ziuă când trenul rapid *Nord-Pacific* se opri în gara Livingston. Debarcând, părăsim linia principală, care străbate continentul de la New-York la San-Francisco legând cele două oceane. După câteva ore, pe o cale ferată secundară care șerpuește prin defileul strâmt numit Poarta Munților, printre stânci roase, poleite de vechi ghețari, pe fundul Văii Paradisului, intrăm în *Wonderland* — Țara Minunilor. Ultima stație de drum de fier e Gardner — limita lumii civilizate. Cinci trăsuri mari, brecuri-poștalioane, cu câte șase cai înaintași, ne așteaptă în fața unei uriașe bolți de granit c'o inscripție săpată adânc: *Yellowstone National Park* — «pentru recreația și plăcerea poporului».

Nu există petec din scoarța pământului, pe care să fie grupate mai multe și mai ciudate minuni ale naturii ca în regiunea vulcanică a basenului Yellowstone, în creerii Munților Stâncoși.

Inălțimi gigantice ca valurile monstruoase ale unei mări petrificate de miriade de secole. Păduri virgine îmbracă poalele munților și ghețari veșnici albesc piscurile goale, strălucind în soare ca niște ziduri de cristal. Intâlnești la fiecare pas cratere de vulcani ca niște hornuri fumegânde... conuri de geyseri, din care țâșnesc spre cer coloane de apă clocotită... prăpăstii fără fund, cu pereții în straturi de calcar de felurite culori... stânci de sticlă naturală... coline de pucioasă și platouri de cretă... păduri rigide de arbori petrificați...— Un vast laborator vulcanic răspândit pe-o suprafață de zece mii de kilometri patrați — cam cât două-trei județe de ale noastre.

O săptămână înheiată faci, călare sau cu trăsura, înconjurul acestei provincii, pe care guvernul american din 1872 a declarat-o proprietate națională, ca să i se păstreze caracterul intact. Trei escadroane de cavalerie păzesc această unică și ciudată țară, fără locuitori, proteguind oficial sălbăticia capricioasă a naturii. O întreagă țară goală, fără sate și orașe, — căci n'are populație: nici o așezare, nici o exploatare nu este îngăduită. Mâna omului n'a schimbat aci nimic din orânduiala firească a jocului liber al naturii, rămasă singură stăpână pe aceste locuri, așa cum era și în depărtata vârstă a copilăriei pământului.

Un respect religios pentru natură conservă neştirbit acest colţ de pământ. Nici o piatră nu se clinteşte din locul ei, nici un fir de iarbă nu se smulge, nici un arbore nu se ridică din locul unde putrezeşte căzut de bătrâneţe.

Şi pentrucă plugul n'a tras încă nici o brazdă în acest pământ pustiu, iar ecoul depărtării n'a întors niciodată, în desişul acestor păduri virgine, bubuitura focului de puşcă sau bocănitul securii,—lighioanele sălbatice de pretutindeni s'au strâns aici ca într'o Arcadie ferice, unde pot trăi în tihnă, fără teamă de tiranica prigoană a omului.

Aici şi-a găsit scăparea, în exil, bisonul, regele detronat al pustei americane. In singurătatea asta s'au retras, înţelepţi şi prudenţi, ursul negru şi lupul alb, cerbul maestos cu coada neagră, berbecul sălbatec cu coarnele late, castorul meşter de locuinţi lacustre, micul scong graţios şi alte felurite neamuri de vietăţi care trăesc slobode şi nesupărate în măreaţa sălbăticie a naturii Aici se înmulţesc ele în cea mai straşnică libertate şi se sfâşie. intre dânsele în veşnica luptă a vieţii.

Izvoarele fierbinţi dela Mamut

La două mii de metri înălţime, în marginea unei păduri de pini seculari, pe malul torentului Gardner, e aşezată administraţia întregii regiuni: un otel, o cazarmă şi un grajd imens. Caravanele de turişti organizate aici, fac înconjurul regiunii, ajungând după şapte zile tot în acest punct.

După amiază se pune în mişcare şi caravana noastră—vre-o treizeci de persoane. Ni se dă câte o păreche de ochelari albaştri, ca să ne apărăm de efectul orbitor al luminii răsfrânte de terenul alb de cretă.

In miezul zilei, subt ploaia razelor de foc, colina spre care înaintăm, de-o albeaţă supărătoare, apare ca o piramidă măreaţă, învelită în draperii de hermină. Vârful ei scânteiază în zare ca un gheţar azuriu în transparenţa domului arzător al cerului. Din blocul acela de zăpadă, luminos şi confuz, se desprind linii şi forme regulate, cu cât ne apropiem mai mult. Şi'n mirajul depărtării îţi aminteşti o clipă de colina sacră, cu silueta aeriană a Acropolei, văzută prin vălul diafan al zării.

La o distanţă mai mică apare vederii un fel de scară gigantică, urcând parcă spre un castel himeric—asemenea rampei maestoase din faţa palatului Trocadero.

In fiecare treaptă a scării, cioplită parcă pentru paşi de titani, e scobit simetric cîte-un basen minunat. Un amfiteatru feeric

de terase sculptate c'o rară măestrie... o serie de splendide basenuri în etaje. Apa clocotită se scurge forfotind dintr'o cupă în alta, din vârf până la bază, ca într'o imensă cascadă artificială. Fiecare terasă suprapusă are altă culoare şi alt nume: terasa lui Jupiter, a Cleopatrei, bucătăria Diavolului, baia lui Cupidon... Apa care izvorăşte fierbinte din fundul basenului, ia culoarea mineralelor din care sunt formaţi păreţii de calcar în stratificări seculare. O cupă de apă clară, albastră ca peruzeaua... una verde ca smaraldul... alta portocalie... roză, indigo, aurie... E atâta bogăţie de nuanţe în transparenţa apei, în cât parcă ai în faţă un efect de lumină al unor lămpi electrice, ascunse undeva în fundul basenelor smălţuite — ca în jocurile de apă din Versailles. Marginea fiecărui basen e o sculptură ciselată dintr'o spumă petrificată în festoane — lucrare lentă a forţelor minerale — o dantelă migăloasă cu străluciri de onix, ivoriu şi alabastru. Apa care de veacuri se scurge neîncetat în picături de diamant lichefiat, dintr'un basen în altul, a sculptat ornamente în ciucuri de stalactite de opal şi lungi şiraguri de perle minunate. Priveşti şi admiri cu un fel de respect mistic, fermecat ca în faţa unui lucru supranatural. Nu poţi să te impaci cu gîndul că asemenea gigantică, bizară bijuterie, a putut ieşi desăvârşită numai din jocul capricios al naturii. Aceiaşi întrebare îţi chinueşte într'una mintea: Ce arhitect genial a imaginat planul acestei feerice lucrări, care se înalţă cutezătoare spre cer în proporţii uriaşe, într'o simfonie de culori şi o simetrie de linii pline de graţie şi fantezie! Ce mînă destoinică a cioplit, cu atîta artă, ornamentaţia bogată, frontoanele de arabescuri, cizelînd în pietre preţioase această capodoperă de sculptură decorativă!

Ne întoarcem spre seară la adăpost. Lumina descompusă aruncă o umbră violetă pe draperiile albe care ne chinuise ochii. Pădurile de pini, ca nişte pete negre, se îneacă în negură pe povârnişul munţilor, iar conturul crestelor goale se rumeneşte aprins în purpura asfinţitului.

Noaptea e aşa de rece, că trebue să faci focul la sobă ca în vreme de iarnă. Inainte de culcare, *Mister Pek*, ciceronele nostru, ne expune o teorie geologică savantă asupra formaţiilor calcare, pe când noi stăm în jurul unei căldări cu grog fierbinte, care ne îmbată, încălzindu-ne într'o aromă de aburi parfumaţi. Depunerile care formeaxă păreţii basenelor cu izvoare fierbinţi, acele bogate sculpturi se datoresc unor mici organisme ce secretează în jurul lor o carapace calcaroasă. In apa termală se văd nişte alge în formă de fibre lungi, care plutesc ca un evantaliu de fire de mătasă. Masa vieţuitoare moare şi se descompune, iar calcarul rămîne şi se petrifică luînd forme bizare în stratificări de silicate. Şi, în cursul veacurilor, spuma s'a transformat în marmură. Decînd s'a distrus *Terasa Pink* din Noua-Zelanda, în urma unui

cutremur, n'au mai rămas decît două asemenea minuni pe faţa pământului: aci la Yellowstone şi în Asia Mică la Hierapolis, celebra *Pambuk-Kalessi* — Castelul de bumbac.

Ne culcăm înveliţi în pături de lână groasă. Luna care-mi bătea în geam, argintia creştetul unui munte pleşuv deasupra căruia parcă se oprise. Am adormit târziu, visînd toata noaptea palate de cleştar cu zmei şi zâne, ca în poveştile pe care mi le spunea baba Ioana Chioara în copilărie, când dormeam pe prispă, în vremea culesului, la via dela Valea Adâncă.

Lacul Castorilor

O dimineaţă rece, umedă... Soarele nu izbuteşte sa distrame pânzele de ceaţă ce acopăr goliciunea măreaţă a stâncilor printre care trebue să ne strecurăm. Cei şase cai trag din greu la deal pe drumul tăiat în piatră. Intrăm într'un defileu sălbatec. Două rânduri de stânci drepte, ca nişte ziduri de cetate, acoperite cu un fel de muşchiu fin, mătăsos, cu tonuri aurii, care străluceşte în razele soarelui, — par acoperite c'un strat de poleială.

«*Golden Gate!*» — poarta de aur — mormăe printre dinţi vezeteul nostru, care *şichează* cu poftă, sugând o bucată de tutun negru, fiert în miere.

La capătul defileului se deschide largă panorama marelui platou. Inainte de a începe coborârea muntelui, cuprindem cu vederea oceanul verde, undulat, al pădurilor virgine, întins dela baza amfiteatrului gigantic al munţilor până la orizont, unde scânteiază în zare oglinda lacului castorilor.

Pe drumul neted, săpat în stâncă, roţile au un huruit răsunător şi o pulbere de cristal se ridică de subt copitele cailor care merg tot mai încet, alunecînd la fiecare pas. Trăsura se opreşte. Ne coborîm toţi. Mister Pek, râzând cu poftă de nedumerirea noastră, loveşte cu bastonul în pământ.

— Trebue să ştiţi, domnilor, că mergeţi pe un drum de sticlă.

Am ajuns la *Osidiar Cléff*. Muntele acesta e tot de sticlă naturală, formată prin răcirea bruscă a lavei unui vulcan, astăzi stâns.

Ne aplecăm fiecare şi pipăim, uimiţi: Sticlă opacă, neagră, cu muchi tăioase. Ca să se croiască drum pe aici, s'au făcut focuri ce înfierbîntau sticla, peste care se turna apă rece: păreţii plesneau desprinzîndu-se în blocuri. Din roca asta vulcanică Indienii îşi făceau unelte şi arme de vînătoare.

O bucată bună de drum mergem pe jos. Oamenii, caii și trăsura, se văd mișcîndu-se, reflectați în păretele de sticlă al stâncii, ca într'o oglindă fermecată.

După trei ceasuri de drum, prin întunericul pădurilor de pini, din coaja cărora picură lacrimi de rășină, răspândind o aromă amețitoare, — ieșim la lumină într'o regiune mlăștinoasă de-o sălbatică măreție. In razele soarelui arzător de amiază, printre săbii de papură și evantalii de ferigă, sclipesc ochiuri mici de apă ca rețeaua platoșelor de oțel.

Drumul urmează șerpuind cotiturile unui canal natural care leagă două lacuri. Lăsăm caii să răsufle la umbra unui buchet de plute argintii. Pe jos, cu băgare de seamă, înaintăm pe frontiera republicei liniștite a castorilor. Intâlnim pe mal trunchiuri de arbori retezați dela rădăcină de ferestrăile ascuțite ale dinților de castor. Pe pământul umed, moale, călcăm încet, apropiindu-ne pe furiș, fără să fim simțiți de harnicii muncitori lacustri, care lucrau la diguri.

La o cotitură, Mister Pek ne oprește, șoptindu-ne:

— De aici se poate vedea bine... Iată cum niște lighioane mărunte, numai prin munca lor singură, izbutesc să schimbe aspectul naturii.

Desigur că odinioară, pe aici a fost pădure deasă. Și toată rețeaua asta de canaluri și iezături e opera coloniei de castori, care-s lăsați să viețuiască în tihnă pe domeniile lor.

Un dig lung de vreo șaptezeci de metri, care tae în curmeziș canalul, silește apa să se mențină la același nivel constant, fâcând-o să se scurgă numai pe lângă unul din maluri. Mai departe, un al doilea dig mai mic călăuzește apa făcând-o să inunde un teren jos. Un canal artificial e tăiat până aproape de un rând de arbori tineri.

Din locul unde stăm pitiți, spionând prin perdeaua de papură, zărim departe niște puncte negre mișcându-se pe mal și în apă dealungul digului. Cu toate că umblăm foarte încet, suntem descoperiți. Auzim un fel de șuerături și, ca la un semnal de alarmă, toți pașnicii locuitori ai coloniei, vestiți de primejdia care le amenința patria, se retrag înspăimântați în fundul apartamentelor din subsolul locuințelor lacustre.

Pășim de pe mal pe digul solid, care rezistă la orice greutate. S'ar putea merge și călare ca pe-o șoseluță bătută și netedă. Observăm cu atenție minunea aceasta de construcție hidraulică: Trunchiuri de arbori înțepeniți bine într'un val de pământ bătut și întărit cu pietre îngropate la linie.

Americanul ne explică în ce chip lucrează castorii digurilelor, care se pot compara cu cele mai reușite lucrări executate de cei mai savanți ingineri hidraulici. In locul instrumentelor mo-

derne de lucru, — elevatoare, cricuri, sonete, — castorii au dinţii, labele şi cozile lor late şi tari ca ciocanele.

Un Neamţ colosal, inginer din portul Hamburg, îşi potriveşte grav ochelarii şi, c'o mică ruletă de buzunar, începe să-şi facă în linişte măsurătorile digului. Inseamnă dimensiile într'un carnet şi se pierde în calcule tehnice cu radicale şi formule complicate de matematici superioare. O Englezoaică uscată, sărind ca o capră de pe dig pe malul opus, se aşează pe un trunchiu de copac tăiat şi începe a desemna pe o carte, făcând schiţa întregei regiuni de diguri şi canale. Un bătrân inginer italian se apleacă, pipăe examinând cu deamănuntul păreţii digului, îşi face cruce şi exlamă cu admiraţie:

— Credeţi-mă, opera acestor mici lighioane mă minunează mai mult decât turnul dela Pisa şi decât San Marco din Veneţia.

Trecem de cealaltă parte, oprindu-ne în faţa locuinţelor lacustre. Pe mal, în marginea unei pădurici, e tăiată o cale în pantă dulce spre apă. O galerie în boltă duce la nişte colibe mici, ca nişte moviliţe lucrate în lemn şi pământ bătut. Ne aplecăm să putem observa compartimentele regulate, ca nişte cabine împărţite în etaje — camerele familiilor grupate într'o colonie. Dar unde sunt locuitorii? ne întrebăm nedumeriţi. Americanul face haz şi ne lămureşte că cetăţenii au fugit şi ne pândesc dela distanţă. Locuinţele lacustre au două căi de retragere: un tunel lung, săpat pe sub mal, duce departe în pădure, iar o altă ieşire dă în fundul apei. Tocmai spre celălalt mal vedem apa tulburată la suprafaţă: câteva căpuşoare negre apar şi dispar repede, bălăcindu-se în forfotul apei.

* * *

Plecăm. In trăsură, pe drumul croit printr'o luncă de plopi albi, se încinge o discuţie savantă pornită din glumă, pe când făceam haz pe socoteala inginerilor.

— La ce politehnică or fi învăţat castorii hidraulica? Cunosc oare calculul integral şi rezistenţa materialelor?

Bătrânul italian, care se minuna într'una, adaogă clătinând din cap:

— Ce instinct admirabil are acest mic animal!... E o enigmă pentru orice om de ştiinţă.

— De ce instinct şi nu inteligenţă? îl întrerupe un profesor belgian, care şezuse tăcut tot timpul cu ochii pe-o carte.

— Pentrucă numai omul are inteligenţă, animalele n'au decât instincte.

— Dar care-i bariera ce desparte inteligenţa de instinct? De ce animalele n'ar avea caşi omul: inteligenţă şi instincte?

— Pentrucă numai omul observă şi meditează, adaogă altul.

Belgianul zâmbi ironic. Apoi răspunse, vorbind din ce în ce mai aprins:

— Când castorii retează arborii de pe maluri aşa ca să cadă întotdeauna pe apă, şi nu spre uscat, pentru a-i putea duce mai uşor la digurile în construcţie, nu-i asta oare o dovadă sigură că ei *observă?* Nu-i un act de inteligenţă? Când ei sapă canaluri anume până aproape de arborii pe care trebue să-i tae şi să-i transporte, până unde au nevoe, — nu-i asta o dovadă de inteligenţă? Nu înseamnă asta că ei cunosc raportul dintre mijloc şi scop? Nu e o dovadă de raţionament? Arătaţi-mi unde încetează instinctul şi unde începe inteligenţa... Nu, domnilor, instinctul şi inteligenţa nu funcţionează separat. E ridiculă vanitatea asta a omului, să se socotească de o altă esenţă, aparte, mai nobilă, mai aproape de divinitate, decât celelalte animale, mari şi mici, in tovărăşia cărora vieţueşte, hrănindu-se din scoarţa aceleaşi planete.

In basenul geyserilor

O zi rece, posomorâtă. Soarele rămâne ascuns tot timpul după cortina opacă a norilor de plumb. De trei ceasuri urcăm culmile stâncoase, pe un drum ce pare că duce drept în cer. Străbatem cea mai sălbatecă şi mai stearpă regiune din creerii Munţilor Stâncoşi. Privelişti lunare. Un pustiu arid, cu relief fantastic. Masiv de stâncă eruptivă. Piscuri conice, blocuri de granit şi bazalt, deslocate, măcinate, ca ruinele zidurilor unei cetăţi gigantice, întemeiate de ciclopi şi distruse de groaznice explozii de dinamită Grămezile sfărâmăturilor de pietre ruginite, colţuroase, par nişte oseminte bizare, monstruoase, răspândite de loviturile unui ciocan uriaş.

O linişte de cimitir apasă pe natura asta moartă, stăpânită parcă de misterul primelor zile ale creaţiei. Ochiul nu întâlneşte nicăeri nici un suflu de viaţă animală sau vegetală. Lipseşte lumea organică din tot cuprinsul împietrit al masei minerale, aruncată din măruntaele pământului la suprafaţă prin craterile vulcanilor stinşi azi. Te simţi copleşit de priveliştea asta desolantă, ca în trista şi monotona singurătate a regiunilor polare. Ţi-i dor de un colţ de pădure, cu umbră şi răcoare, de-un covor de pajişte, de-un fâlfâit de aripi, de aurul cald al holdelor de grâu, de-un ochiu de apă să-ţi amintească transparenţa cerului... de toate podoabele pământului care dau culori, mişcare şi viaţă, fermecând ochii şi sufletul calătorului. Ne aflăm în lumea rece şi mută a regnului mineral; un peisaj din lună văzut prin sticlele unui telescop

Pe creastă, înainte de a începe coborârea, ne oprim ca să privim în zarea depărtată marele platou al geyserilor.

Dela distanţă apar ochiului, prin pânzele de neguri, nişte pete negre de pădure întrétăiate de alte pete albe, lanţuri de coline de cretă ca nişte valuri pietrificate în timpul unei furtuni. Deasupra întregei regiuni plutesc nouri de aburi şi coloane de fum se înalţă cu încolăciri de balauri, purtaţi de vânt prin văzduhul întunecat. Până la orizont se desfăşoară vederii marele platou, asemenea unei vaste regiuni metalurgice. Un amestec confuz de uzine, turnătorii, furnale înecate în valuri de fum; o adunare de mii de locomotive gata de plecare, zbucnind subt presiunea aburilor supraîncălziţi.

Inaintăm pe jos, călcând cu teamă pe un teren nesigur, spongios, un fel de clisă umedă şi caldă, amestec de cenuşă, cretă şi pucioasă topită. Piciorul se afundă şi simţi pământul tremurând în sguduiri sacadate; se aud izbituri repetate; un huruit surd ca la gura unei mine, un forfot şi pocnituri de pompă cu motor, care lucrează nevăzută undeva, subt pământ. Te crezi pe puntea unui vapor ce trepidează de mişcările pistoanelor în cilindrii unei maşini subt presiune. Când sfredeleşti c'un băţ pământul, ţâşneşte, după câteva minute, o jerbă de aburi arzători, ca dintr'o supapă deschisă fără veste.

In platoul acesta vulcanic răsuflă câteva mii de cratere de felurite forme: hornuri, mameloane, cuptoare, izvoare ferbinţi, basenuri cu apă cristalină sau colorată. Toate forfotesc fumegând pe pământul acesta blestemat, care ascunde parcă un mister groaznic—un pământ chinuit de osânda iadului.

Infricoşat, cu paşi şovăelnici, c'un mistic respect treci dela o minune la alta pe solul moale, elastic ca buretele. Basenul Smaraldului, Basenul Safirului, cu ape clare, irizate. Se văd în fund festoanele formaţiilor de calcar şi vegetaţia ca o dantelă fină, cu tonuri de un verde şi albastru dulce şi luminos. Basenul-de-porţelan, Oala-cu-vopsea, Calamara-satanei, Paleta pictorului... mici vulcani de noroiu, ca nişte marmite de pământ care fierb în clocot un fel de var în pastă catifelată de caolin. Intr'o continuă forfoteală izbucnesc la suprafaţă baloane care crapă răspândind un fel de aluat roşu, alb, galben... ca gama de culori pe care o întinde un pictor pe paleta pregătită de lucru. Apa clocotită, isvorând din adâncime, trece prin diferite straturi pe care le descompune, aducând la suprafaţă această pastă minerală aşa de minunat colorată.

Gigantul strănută

Mă cobor în surpătura unei coline de sulf. O fierbinţeală mă loveşte şi-mi tae respiraţia ca într'o bae turcească. Cufund un dolar de argint în apa care-mi frige degetele; după câteva minute îl scot acoperit c'un strat de poleială—veritabilă apă de aur.

Pe când admiram minunea asta, simţii subt picioare un lung huruit... Mă ridic înfiorat din fundul groapei. Mă văd singur, —grupul din care făceam parte se depărtase... O iau la fugă înnotând cu greutate prin valurile dunelor de cretă. Un vuet surd se auzea venind parcă din altă lume, ca sgomotul unei cascade îndepărtate, ca huruitul roţilor a mii de tunuri şi chesoane trase la trap pe o şosea pietruită.

Mister Pek făcea semne cu amândouă mânele strigând disperat:

— Veniţi cu toţii!... pe aici... nu pe-acolo, că vă opăreşte... Gigantul e gata să strănute!

Pământul tremură uşor subt picioarele noastre... şi de-odată, din creştetul mamelonului, izbucneşte o enormă coloană de apă clocotită, c'o groaznică detunătură, ca într'o explozie de dinamită. Jerbele de aburi ţâşnesc cu presiune, fluerând ca o sirenă de vapor; din norii albi care se svârcolesc în văzduh, apa cade în picături de ploae caldă, săgetată de razele soarelui, strălucind în culorile curcubeului.

După prima erupţie zgomotele stridente slăbesc şi o forfoteală mânioasă, ca o pulsaţie puternică, se repetă în gura geyserului, din care se revarsă masa lichidă în fierbere inundând păreţii de calcar smălţuit.

Gigantul s'a potolit. In aer pluteşte un miros înăbuşitor de sulf. Norii de vapori se rup în pale şi se resfiră în fâşii lungi, ca nişte penaje albe, aninate de vârfurile pomilor rari ce fumegă în zare.

Infricoşaţi privim tabloul acesta groaznic şi grandios. Ne minunăm ca în faţa unui fenomen supranatural, venit din necunoscut, dintr'o lume plină de mistere.

Incep explicări ştiinţifice, discuţii savante asupra teoriei geyserilor. Mister Pek, ridicând bastonul în sus, închee schimbul părerilor deslînate:

— Iată domnilor! dacă vă închipuiţi că acesta-i un tub de metal plin cu apă, încălzit la partea de jos, desigur că apa din partea de sus a tubului se încălzeşte mai încet decât în partea de jos, unde este sursa de căldură. Tensiunea vaporilor formaţi în partea de jos, ridică în sus coloana lichidă mai puţin încăl-

zită. Când triumfă asupra presiunii ce o suportă și revarsă pe sus o parte din apă, coloana devine mai mică deci și presiunea se micșorează. O ebuliție generală și violentă se declară în toată massa și ca dintr'o căldare căreia i s'a deschis o supapă, un amestec de vapori și apă țâșnește, până ce excesul de tensiune interioară a dispărut. Atunci calmul se restabilește... și asta urmează periodic.

In fața urșilor negri

Părăsind bazinul geyserilor, luăm un drum îngust prin mijlocul unei păduri rare. spre adăpostul în care trebue să rămânem pe noapte. Caii, care tot timpul umblase la pas, moleșiți de căldură, încep de-odată să dea semne de neliniște: sforăesc, ciulesc urechile și se opresc cu îndărătnicie.

Mister Pek ridică iar poruncitor bastonul cu țepușă de fier:

— Să ne oprim, domnilor. Caii au mirosul mai fin decât oamenii Trebue să fie animale sălbatice prin apropiere. In regiunea asta sunt foarte mulți urși. — Se făcu de-odată o liniște stăpânită. Nici o șoaptă nu se auzea și toate privirile se ațintiră spre inima pădurii. Simțind încleștarea unei mâni uscate în umărul meu, auzii de-odată o esclamație răgușită:

— *Oh! a bear*! și toți își fixară privirile la vârful umbreluței, pe care bătrâna *miss* o ridicase ca pe o armă în dreptul ochilor, ca să arăte direcția în care un punct negru se vedea mișcând printre copaci.

— Adevărat, e un urs! afirmă zâmbind Mister Pek, pe când își potrivea binoclul în dreptul ochilor.

In câteva secunde grupul nostru se disolvă; fiecare își alese câte un copac cu trunchiul gros, de după care să poată privi, pitit în siguranță. In drum nu rămânem decât vre-o patru inși, care trebue să ținem și să stăpânim caii ce se frământau enervați.

Cei doi soldați americani, care însoțeau continuu convoiul nostru, se apropiară cu caii la mână și carabinele în bandulieră.

— N'aveți nici o teamă. Numai să nu zădărâți animalele. Ursul negru nu atacă omul, dar nici nu fuge de el...

Un urs voluminos, într'o bogată blană neagră ca pana corbului, călcând greoiu și rar, trecea printre copaci, liniștit, posac chiar, cu capul în jos, părând că meditează ceva în legea lui. Nu s'a jenat să treacă drumul de-acurmeziș, fără să-și schimbe mersul, la depărtare de vre-o cincizeci de metri. Când a ajuns în dreptul nostru, ne-a măsurat în treacăt numai c'un ochiu, apoi și-a întors capul, cu dispreț parcă, și a trecut grav de cealaltă

parte a pădurii, mergând întins spre un izvor ce sticlea la piciorul unei stânci.

Pe când toţi ochii îl pândeau urmărindu-i paşii printre copacii rari, unul dintre soldaţi şopti:

— Incă unul! Asta-i desigur ursoaica...

Din aceiaşi direcţie venea agale şi ursoaica, mai mică şi rotundă, călcând cu grijă în mişcări elastice. Când ajunse aproape de noi, un cal speriat se ridică, sforăind, în două picioare. Ursoaica se opri, îşi întoarse capul curioasă şi, sculându-se în două labe, smorcăi de câteva ori pe nări; apoi o luă înainte, intrând în pădure, într'un galop mărunt şi comic.

Cu binoclu se vedea bine prin rariştea pădurii locul unde se oprise urşii. După ce şi-au stâmpărat setea cu apă rece de munte, au intrat încet, cu prudenţă, în balta formată de izvorul care se prelingea pe subt stâncă. S'au afundat în apă până la gât şi cu capetele afară ne priveau nepăsători de la distanţă. Iar noi, încălziţi şi plini de praf fin de cretă, ne uitam cu invidie la urşii care se bălăceau cu deliciu în apa limpede a izvorului de munte.

Am plecat la drum, lăsând părechea fericită tot în baia pe care, probabil, o luau deobiceiu nesupăraţi la aceiaşi oră.

— Ce păcat că n'am avut costum de bae, — zise americanul, — că aveam grozavă poftă să mă răcoresc şi eu!

Pe bătrâna *Miss*, de obiceiu foarte serioasă, o apucase un râs nervos, care comunică întregului grup o veselie nestăpânită. După un schimb de glume şi vorbe de spirit asupra neaşteptatei întâlniri din pădure, profesorul belgian, cu multă gravitate, pronunţă sentenţios:

— Omul trebue să respecte animalele, dacă vrea să fie respectat de ele...

Pe lacul Yellowstone

Pe nesimţite ne-am ridicat la două mii cinci sute metri înălţime. Lacul, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mâni uriaşe cu degetele răşchirate. Aici e locul din munţii Stâncoşi unde se despart apele, scurgându-se pe pante opuse spre cele două oceane: unele către Atlantic şi altele către Pacific.

Ne îmbarcăm într'o barcă mare cu motor. Echipajul foarte redus: la provă un băeţel, negru, pe jumătate gol, c'un păr creţ, ca o blană de miel, ne priveşte arătându-şi dinţii albi, lucitori; la maşină un bătrân posomorât cu pipa între dinţi; la cârmă o

fată blondă, zdravănă, îmbrăcată într'un surtuc de piele cafenic, purtând în bandulieră o lunetă de mare distanţă.

Negrul ia în primire coşurile cu provizii. Inainte de a ne aşeza bine pe băncile de la pupă, barca, fără nici o comandă, svâcneşte deodată plecând din loc cu o viteză nebună. Cădem buluc în fundul bărcii; toţi fac haz afară de femeea-pilot, care priveşte ţintă înainte, încruntată, cu mânele ţapene pe roata cârmei.

O privim cu atenţie. Ea nici nu ne bagă în seamă. Nu-i urâtă — trăsături regulate, dar severe — pielea arsă de soare şi de vânt; are ceva impunător în privirea ei rece, în tonul de comandă, conştientă de rolul ce îndeplineşte. Bătrânul inginer Italian de lângă mine priveşte cu coada ochiului la galonul de aur de la cascheta ei, pe care o poartă îngropată într'o clae de păr roş aprins. După un salut respectuos, o întreabă discret:

— De când comandaţi vasul acesta?

— De doi ani.

— Dar din ce parte sunteţi?

— Din Wyoeming.

— A! acolo femeile au dreptul să voteze.

— Şi dreptul de a fi alese în parlament, adaugă scurt şi apăsat femeea-pilot, fără a-şi întoarce privirea pironită înainte.

Barca uşoară, c'un motor ca un ceasornic, zboară sfâşâind cu botu-i ascuţit oglinda apei. In urma noastră valurile scânteiază ca nişte brazde albastre de oţel. Pale de abur fosforescent se încovoae plutind în depărtare la poalele munţilor.

Urmărim cu luneta în zare piscurile albite de zăpadă. Gheţarul *Marelui Teton,* la înălţime de patru mii de metri, sclipeşte feeric în lumina soarelui. Un lanţ ciudat de creste stâncoase, *Indian Sleeping* — Indianul care doarme — are înfăţişarea unui om uriaş culcat pe coamele munţilor, dormind cu faţa în sus. Se disting bine: capul, nasul, bărbia, pieptul. Gigantica şi misterioasa figură, proectată pe bolta cerului, face o stranie impresie călătorului care priveşte înfricoşat şi nedumerit la jocul bizar al naturii.

In depărtare se vede malul jos, alb, acoperit parcă de un strat de ninsoare. Sunt cârduri de mii de pelicani. Lacomii guşaţi, lăsaţi în voe, distrug fără cruţare popoarele de peşti din apele acestea nestăpânite.

— Jos! toată lumea jos! Impiedecaţi vederea la provă, comandă sever femeea pilot.

Ne supunem. Nimeni nu crâcneşte. Barca micşorează viteza. Plutim alunecând de alungul unui mal păduros. O vegetaţie bogată, sălbatică; felurite erburi de apă împletite cu nişte reţele verzi de frunziş umed, prin care joacă razele soarelui arzător.

Ocolim bancuri plutitoare de nufăr şi plante agăţătoare încâlcite printre trunchiuri şi rădăcini de arbori bătrâni, putreziţi

pe locul unde au căzut de bătrâneță. In mijlocul acestor ruini vegetale, se simte viața bogată și misterioasă a miriadelor de vietăți de baltă, furnicând în limpezimea apei, răscolită de învârtirea elicelor în mers. Barca aluneca din ce în ce mai încet. Deodată, negrul, în picioare la provă, face un semn cu mâna — ochii lui ageri descoperise ceva în desișul malurilor. Femeea-pilot dă o comandă scurtă: *stop*. Mașina se oprește brusc, barca mai alunecă încă fâșâind molcom. Negrul, cu ochii scânteitori, cu mânile pâlnie la gură, repetă clar: bu-fa lo! bu-fa-lo!...

Se face liniște peste tot.

— Să trecem subt vânt, șopti Mister Pek, să nu ne simtă, că bestiile au mirosnl grozav de fin.

O mișcare de cârmă și câteva învârtituri de elice puseră barca într'o poziție potrivită. Urmărim cu ochii ațintiți în luminișul canalului niște pete sure ce vin încet spre apă. O turmă de bisoni la adăpat. Câțiva es la lumină; se văd bine cu ochiul liber.

Ce fioroasă înfățoșare are animalul acesta privit din față! O blană lățoasă îi îmbracă partea de dinainte a trupului căzându-i până deasupra copitelor. Cu capul în pământ, are parcă o căutătură piezișă. Coarnele scurte îi es prin părul negru, stufos, care-i acopere fruntea. Subt botul scurt și fin o țăcălie de păr ca o barbă ascuțită de satir. Odinioară erau așa de mulți, că trecerea turmelor oprea în loc trenurile și vapoarele pe Misisipi trebuiau să ancoreze.

Lăcomia vânătorilor albi a distrus această rasă de animale, care da în trecut hrană și îmbrăcăminte Indienilor. Bisonul, ca și Indianul, stăpânul său, a avut aceiași soartă; cu toată ocrotirea ce o dă azi guvernul american, rasa bisonilor dispare înainte de a se fi domesticit, și Indienii de rasă roșie se sting fără să se fi civilizat.

Negrul atinse sirena bărcii. La zgomotul strident, care izbucni sfâșiind liniștea lacului, bisonii, nebuni de spaimă, cu coamele zburlite, o luară la goană, pierzându-se prin desișul pădurii.

Barca s'a pus în mișcare. Ne îndreptăm spre larg, către un punct negru care se zărea pe luciul lacului ca un creștet de stâncă eșind din sânul apei. O mică insulă de granit. Acostăm și debarcăm proviziile. E vremea prânzului. Se întinde masa pe un bloc de piatră roasă, în formă de ciupercă uriașă. Alăturea e un izvor de apă clocotită, limpede ca lacrima; un basen natural scobit parcă anume într'o stâncă roșie.

Negrul, în pielea goală, intră în lac și aruncă la adânc o plasă — un fel de *prostovol* — ținând un capăt de frânghie între dinți. După trei aruncături răstoarnă pe mal o găleată de pânză plină cu pești lucitori — un fel de păstrăvi argintii cu pete roșii.

Pentru gătitul mâncării nu se face foc; fierbem peștii pe

loc, ca într'o oală, în basenul natural cu apă clocotită. Tot fără foc ne pregătim ceaiul şi cafeaua.

Pe timpul când noi stam la masă, femeia-pilot se îngrijia de barcă. Felurite erburi de apă se învârtise în jurul axului elicei. Negrul intrase ca să le tae. Femeia-pilot îi dă ordin de pe mal şi, deodată, o vedem că-şi scoate surtucul de piele, trece repede după o salcie bătrână şi începe a se desbrăca. După câteva minute apare într'un tricou foarte scurt şi străveziu. C'un salt îndrăzneţ se aruncă în apă; se dă la fund şi apare departe la suprafaţă. Inotând graţios pe spate, se întoarce până la barcă; c'o mână se ţine de cârmă, cu alta curăţă elicea de erburile adunate în drum.

Noi, din jurul mesei, priveam de departe, surprinşi, fără să scoatem o vorbă, fără să avem curajul de a ne apropia de mal. După câteva minute *sirena* ese din apă, şi călcând hotărâtă pe pământ se îndreptă spre salcia unde-şi lăsase hainele. Cu spatele spre noi îşi scoase repede tricoul ud lipit de pielea albă, care luci în lumină, câteva clipe numai rămase în costumul Evei, până ce se îmbrăcă repede. Incheiată corect, femeia-pilot se aşeză la masă. Mister Pek o întrebă zâmbind:

— A fost bună baia?

Foarte serioasă, ea răspunse scurt:

— Apa e foarte caldă.

Mai târziu, pe drum, se schimbară păreri în şoaptă asupra acestei întâmplări. O americană uscată, Miss Prey, căuta să-l facă să înţeleagă pe italianul bătrân de lângă mine că femeia-pilot nu avea de ce să se jeneze.

— A! Dacă ar avea un corp urât, înţeleg să-l ascundă. Dar trebue să recunoaşteţi că are forme frumoase; c'un asemenea corp, admirabil proporţionat, poate să umble goală şi pe stradă.

Peile roşii.

Ajung seara printre cei din urmă la casa de adăpost. O construcţie bizară în mijlocul unei păduri seculare. Un palat construit tot numai din lemn necojit. In capul scării găsesc un grup strâns în jurul unor buccele desfăcute: blănuri, ţesături multicolore, papuci indieni — *mocasini* — din piele de cerb... o întreagă industrie casnică indiană.

In apropiere, în ultimile văi ale munţilor stâncoşi, e una din acele *regiuni rezervate* de guvernul american pentru triburile rămase din rasa vechilor stăpânitori ai continentului american. Unii, mai întreprinzători, străbat munţii şi ajung la primele staţii de cale ferată, unde-şi desfac industria lor primitivă şi originală.

Doi Indieni din tribul *Picioarelor negre*, plecaţi de cinci zile pe drum, mai au încă vreo patru zile de străbătut regiunea Yellowstone până la prima staţie de cale ferată. Ii privim c'o avidă curiozitate, ca pe nişte animale de-o specie rară.

Figuri serioase, trăsături regulate, severe, o expresie de energie şi răceală în ochii lor negri, metalici. Obrajii osoşi, cu pometii eşiţi, au culoarea cărămizii. Nasul acvilin, părul lins, negru ca păcura. Figuri immobile; nu au surâsul umil al Negrului şi nici acel veşnic falş surâs al Chinezului. Măşti de aramă. In privirile fixe şi grave au ceva dur, rigid, de statui antice.

Candida noastră tovarăşă de drum, Miss Prey, le vorbeşte limba, înţelegându-se foarte bine cu ei.

Ne minunăm, întrebând-o de unde a învăţat limba Peilor roşii.

— Am stat trei ani între ei, răspunde cu mândrie. Am organizat acolo o şcoală de infirmiere vizitatoare. Aveam şaptezeci de eleve.

Nici nu vă închipuiţi ce oameni simpatici şi gentili sunt aceşti sălbatici. Cât am stat acolo n'am văzut bătăi, certuri, furturi, înşelăciuni. Deşi n'au legi scrise, interesele comunităţii se regulează prin obiceiuri mai puternice la ei decât legile.

Şi Miss Prey, la început cam intimidată de stăruinţele noastre, se încălzea din ce în ce povestind viaţa în *rezervele indiene*. La urmă se declară aprigă apărătoare a rasei roşii.

— Ospitalieri şi solidari, aceşti sălbatici nu au, ca noi, egoismul feroce al proprietăţii individuale. Al *meu* şi al *tău*, bogăţie şi sărăcie, stăpân şi slugă, toate aceste reci frumuseţi ale civilizaţiei, ei nu le înţeleg ca noi. In schimb ce calităţi morale şi ce forţă de caracter au aceşti oameni! Linişte, demnitate şi stăpânire de sine, pe care numai stoicii antici au putut să le aibă.

Timp de două ore, după masa de sară, Miss Prey ne vorbi de obiceiurile, eresurile, jocurile, de sărbătoarea soarelui când Indienii îşi îmbracă vechile costume împodobite cu pene... de felul cum femeile îşi poartă copiii legaţi pe o scândură şi îi pun în cuer la uşa bisericii pe timpul cât ele îşi fac rugăciunea în biserică.

— Ce puţin sunt cunoscuţi oamenii aceştia — spunea ea — de lumea civilizată, căci albii nici n'au voe să se aşeze în *regiunile rezervate*. Numai când trăeşti între ei poţi înţelege opera celui mai mare artist pe care l-a produs America. *Fenimore Cooper*, cu scrierile lui, a întocmit Iliada rasei roşii şi, cu drept cuvânt, se zice că a compus şi epitaful acestei rase care se stinge. Căci e sigur, rasa aceasta admirabilă se pierde, învinsă, resemnată, moare înăbuşită de cruda şi lacoma noastră civilizaţie.

— Fatal trebue să dispară această rasă, interveni Mister Pek, care ascultase tot timpul surâzând ironic.

După ce îşi aprinse din nou luleaua stinsă demult, începu:

— Mă rog, să punem chestia la punct. E de prisos să ne pierdem în regrete eterne. Rasa roşie n'a fost distrusă prin răsboae; triburile s'au luptat totdeauna între ele; guvernul american n'a fost niciodată crud cu Indienii; acte de violenţe, masacre n'au decimat această populaţie. In interesul păcii, guvernul le-a rezervat anumite regiuni, în care albii n'au voe să se aşeze; cu multă bunăvoinţă sunt ajutaţi; li se fac şcoli, spitale, mori, caută să-i convertească la agricultură, li se trimit în fiecare an vite, haine, pături. Dar Roşii sunt rebeli la orice transformare, pe când Negrii se civilizează cu repegiune.

Omul roş are o puternică personalitate; un caracter aparte, cu totul diferit de omul alb, galben şi negru.

Cheia enigmei rasei roşii trebue căutată în modul de traiu pe care-l duce rasa asta, la fel de zece, poate douăzeci de mii de ani. Ea n'a trecut ca celelalte rase dela vânat la păstorit, agricultură şi industrie. Şi omul alb şi omul roş au trăit odată la fel, vânând animalele sălbatice cu silexul. Pe când unul s'a tot modificat ajungând până la telegrafia fără fir, celălalt a rămas pe loc tot ca în vârsta pietrei. De ce unul s'a modificat şi celălalt nu? Poate că în Europa şi Asia vânatul a dispărut mai repede. Necesitatea a împins pe omul alb să caute alte mijloace de traiu. Fapt e că vânatul şi azi încă e mai bogat în America decât ori unde. Lovitura de moarte a rasii roşii s'a dat numai prin contactul cu civilizaţia; ea moare sufocată. A fost deajuns numai schimbarea bruscă a condiţiilor de viaţă, căci ghiaţa se topeşte atinsă de o ploae caldă şi o plantă de munte se vestejeşte repede într'o seră încălzită.

Toţi ascultam cu atenţie, numai profesorul belgian clătina din cap cu îndoială după fiecare păhărel de piperment.

— Şi totuşi, întrerupse el, această rasă a avut o civilizaţie splendidă: Mexicul, Perul, Aztecii, Imperiul lui Montezuma...

— A! Dumneavoastră cei din Eurapa aţi ramas tot la povestea lui Montezuma — şi Mister Pek începu să râdă cu poftă.

O undă de roşaţă se ridică în obrajii Belgianului. Dar se stăpâni, întrebând scurt:

— Cum? negaţi existenţa civilizaţiei antice, a cărei urme se găsesc încă în noul continent?

— Nu o neg, dar o reduc la justa valoare, răspunse repede Americanul, potolindu-şi râsul într'un zâmbet ironic. Să ne lămurim. Până acum n'am vorbit decât de triburile din America de Nord. E drept că în America centrală, în Mexic şi Peru se găsesc urmele unei populaţii mai înaintate. Dar civilizaţia Imperiului lui Montezuma, aşa cum ne-a fost cântată până acum, nu-i decât o poveste fantastică plină de minciuni şi contradicţii.

Istoria Egiptului, a Atenei, a Romei a fost scrisă studiindu-se la faţa locului. Istoria Mexicului s'a scris de la distanţă. Abia

acum s'a ajuns ca să se poată separa *istoria* de *povestire*. Tot ce le spunea de Montezuma nu era decât *roman istoric*, după texte vechi spaniole. Cortez, călugării şi toţi *conquistadores* aveau tot interesul să exagereze opera lor de cucerire în ochii guvernului spaniol.

S'a creat o legendă exploatată de o sumă de savanţi de birou care nici n'au văzut măcar Mexicul. Ultima anchetă ştiinţifică riguroasă, făcută de Anderson Wilson, a dovedit că celebrele cetăţi ale lui Montezuma nu erau decât nişte mari sate indiene; clădiri de cărămidă nearsă şi construcţii lacustre pe piloţi. Nu au rămas ruini de piatră ca în Egipt şi Grecia, deşi până azi dela cucerirea spaniolă nu sunt decât vre-o câteva sute de ani. Vă puteţi închipui o civilizaţie fără arme de metal şi fără monedă? Aztecii, Montezuma, pe care călugării spanioli îl credeau Maur, nu erau decât urmaşii unui puternic trib indian care emigrând dela Nord se stabilise pe platoul mexican.

Belgianul nu se lasă convins.

— Dar ruinele găsite în Yucatan, urmele construcţiilor ciclopiene în stilul piramidelor egiptene, nu dovedesc o veche şi grandioasă civilizaţie?

— De sigur; însă această civilizaţie nu are nimic comun cu Pieile roşii; este cu mult mai veche. Toate discuţiile şi teoriile n'au arătat încă în lumină vechea populaţie a Americei. Au fost pe-aici Fenicienii? Au fost Chinezii? Cine ştie? Poate într'o zi se vor descoperi în fundul oceanului Atlantic urmele acelei legendare civilizaţii de care a vorbit Platon.

Dacă a existat odată *Atlantida*, acel continent prăbuşit prin cine ştie ce cataclism, era firesc ca focarul său de civilizaţie să radieze spre ţărmurile celorlalte continente. Cum s'ar explica asămănarea ce există între urmele de civilizaţie găsite în Mexic, Peru, la fel cu cele din Libia, Etruscia, Egipet?

Ştiinţa nu şi-a spus încă ultimul cuvânt. La Washington este un mare aşezământ: *Institutul Simthsonian*, întemeiat cu banii unui bogat savant englez, pentru cercetări ştiinţifice în legătură cu trecutul, populaţia şi vechea civilizaţie americană. Dar trebue să mărturisim că, după atâta cheltuială şi muncă depusă, lumină nu s'a făcut încă. Nepătruns a rămas misterul trecutului şi nedeslegată-i până azi *enigma istorică a noului continent.*

— SFARŞIT —

Pe puntea vaporului lumea circulă ca pe un bulevard

Sala de mâncare pe transatlanticul Kaiser Wilhelm II

In „Wall Street“

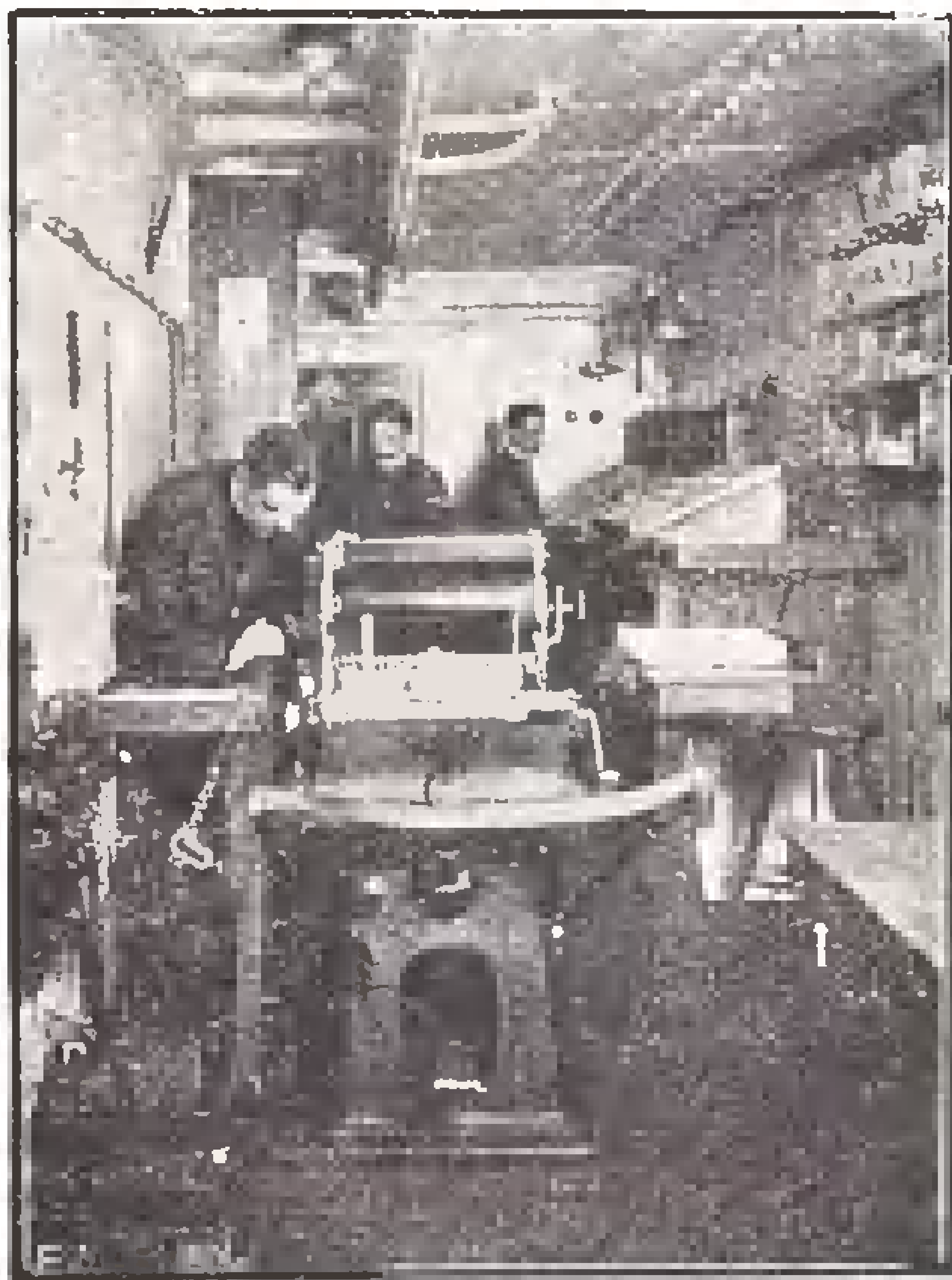
Cartierul băncilor

Sgarie-Nori

Casa „Woolworth Building“ din New-York

Tipografia vaporului

Casa „Flat-Iron" în forma unui fier de călcat

Cartierul Școalelor lui Carnegie

Pittsburg noaptea

Vedere din Pittsburg

Vagon-Salon în trenul rapid american

Pe Misisipi

Yellowstone — Țara minunilor

In creerii munților Stâncoși

Niagara

Lacul Castorilor

Un geyser în erupție

Bisonul, Regele pustei americane

2a bari